

**DIE HANTERING VAN ETIKETTE IN WOORDEBOEKE,
MET SPESIALE VERWYSING NA XHOSA-WOORDEBOEKE**

K. Landman

2016

**DIE HANTERING VAN ETIKETTE IN WOORDEBOEKE, MET
SPESIALE VERWYSING NA XHOSA-WOORDEBOEKE**

By

Kie-Mari Landman

Student number: 208019972

Submitted in fulfilment of the requirements for the
Degree of Magister Artium (Language and Literature)

in

The Faculty of Arts

at the

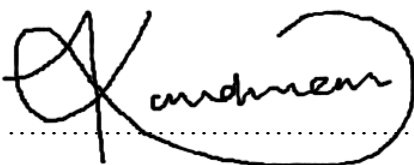
Nelson Mandela Metropolitan University

Promoter: Prof. A.N. Otto
Co-promoter: Dr. L.L. Kwatsha
Consultant: Dr. P.R. Otto

2016

DECLARATION

I, Kie-Mari-Landman, hereby declare that this scholarly research represents my own work. It is being offered here for the first time and has not been submitted in any other form. All sources used have been properly acknowledged.

Signature:

Date: November 2016

BEDANKINGS

My opregte dank gaan aan die volgende persone en instansie:

- My Hemelse Vader, wat vir my die talent en krag gee om so 'n projek aan te pak.
- Prof. Annél Otto, my studieleier, wat nie net bronmateriaal en woordeboeke aan my verskaf het nie, maar ook gehelp het met deurgaanse studieleiding. Aan motivering en ondersteuning was daar ook nie 'n tekort nie.
- Dr. Linda Kwatsha, my medestudieleier, wat gehelp het met die redigering van die finale verhandeling, veral met betrekking tot die Xhosa-gedeeltes.
- Die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, wat my nie net die geleentheid bied om so 'n projek aan te pak nie, maar ook help met die fondse daarby betrokke.
- My ouers, Andrew en Marikie Landman, vir hulle onvoorwaardelike liefde, ondersteuning, aanmoediging en fondse.
- My familie en vriende, vir hulle belangstelling en ondersteuning.

ABSTRACT

The researcher's decision to study the labelling of lexical items in dictionaries was prompted by the frustration experienced with subjective labelling in Afrikaans and English dictionaries. Some lexicographers rely too much on their subjective judgement when it comes to labelling lexical items. The problem with this is that the different dictionaries often label the same word differently or that words in the same dictionary which should get the same label are labelled differently.

The question arose as to what exactly constitutes the correct handling of labels, especially with regard to Xhosa dictionaries. The search for an answer to achieve this aim dictated the necessity to examine the essence of the concept "label" in order to establish criteria for evaluating the effective usage of labels, because as Hartevelt (1993:143) stated: "...the incorrect treatment of labels or the lack thereof can have important implications for a dictionary".

Since the hypothesis of this study is that it is possible to use labels objectively and correctly it is therefore possible to establish criteria that can be used to achieve this end. A literature review was undertaken to identify criteria for the handling of labels. Fieldwork with the aid of a questionnaire was conducted to supplement the establishment of such criteria. A number of criteria for handling labels was determined. Each criterion was discussed and its implementation was practically demonstrated by means of exemplars.

INHOUDSOPGAWE

DECLARATION	i
BEDANKINGS.....	ii
ABSTRACT.....	iii

HOOFSTUK EEN

ORIËNTERING

1.1	AGTERGROND	1
1.2	NAVORSINGSONTWERP.....	2
1.2.1	Probleemstelling	2
1.2.2	Die doel van die studie.....	3
1.2.3	Doelstellings en werkwyse	3
1.2.4	Metodologie	4
1.2.5	Etiese oorwegings	5
1.2.6	Hoofstukindeling.....	6
1.3	KERNBEGRIPPE	6
1.4	SAMEVATTING.....	6

HOOFSTUK TWEE

DIE ESSENSIES VAN ETIKETTERING

2.1	INLEIDING	8
2.2	TEORETIESE AGTERGROND	8
2.3	DEFINISIES VAN ETIKET.....	9
2.3.1	Etikette as 'n tipe inskrywing	11
2.4	DIE FUNKSIES VAN ETIKETTE	12
2.4.1	Die funksies van etikette in vertalende woordeboeke.....	12
2.4.2	Die funksies van etikette in verklarende woordeboeke	12
2.4.3	Die ekwivalentdiskriminerende funksie	14

2.5	MIKROSTRUKTURELE VERSPREIDING	15
2.5.1	Mikrostrukturele verspreiding in verklarende woordeboeke	15
2.5.2	Mikrostrukturele verspreiding in vertalende woordeboeke	16
2.6	TIPES ETIKETTE	18
2.7	DIE BEGRIP GEMERKTHEID	19
2.8	MODELLE VIR DIE STUDIE VAN ETIKETTE	19
2.8.1	Gouws (1988; 1989)	19
2.8.2	Hausmann (1989)	30
2.8.3	Sykes en Schofield (1993)	31
2.8.4	'n Tipologie van etikette binne die deiksismodel van Beyer (2006)	34
2.8.4.1	Woordklasaanduiders	35
2.8.4.2	Aanduiders van die wetenskaplike name van fauna en flora	36
2.8.4.3	Aanduiders van etimologie.....	36
2.8.4.4	Aanduiders van figuurlike taalgebruik	36
2.8.4.5	Aanduiders van leksikografiese benoeming	37
2.8.4.6	Sogenaamde mikrostruktuuretikette.....	38
2.8.4.7	Groepsetikette	39
2.8.4.8	Slengtaaletikette	45
2.8.4.9	Stilistiese etikette.....	47
2.8.4.10	Linguistiese etikette.....	50
2.9	GEVOLGTREKKING	52
2.10	SAMEVATTING	52

HOOFSTUK DRIE

BESKOUINGE VAN KUNDIGE XHOSA-SPREKERS OOR ETIKETTERING

3.1	INLEIDING	53
3.2	WERKSWYSE	53
3.2.1	Metode	53
3.2.1.1	Seleksie van respondent	53

3.2.1.2	<i>Benadering</i>	54
3.2.2	Vraelys	54
3.2.2.1	<i>Doel</i>	54
3.2.2.2	<i>Navorsingsvrae</i>	54
3.3	VEREISTES WAARAAN DIE NAVORSING MOET VOLDOEN	55
3.3.1	Die kwaliteit van data in navorsing	55
3.3.2	Die kodering van data	55
3.4	DIE GEBRUIK VAN DIE NEGATIEWE METODE	56
3.4.1	Data-analise	57
3.5	ONTLEDING EN GEVOLGTREKKINGS VAN VERKREË DATA	57
3.5.1	Biografiese besonderhede en gebruik	57
3.5.2	Gebruik van bekendste Xhosa-woordeboeke	58
3.5.3	Die gebruik van variëteite	58
3.5.4	Leenwoorde	59
3.5.5	Stilistiese etikette	59
3.5.6	Hlonipha-woorde	59
3.5.7	Vaktaaletikette	60
3.5.8	Toestemming	60
3.5.9	Algemene afleiding op grond van voorafgaande bevindinge	60
3.5.9.1	<i>Die afwesigheid van antwoorde</i>	60
3.5.9.2	<i>Kundigheid en vaardighede</i>	61
3.5.9.3	<i>Kulturele aspekte</i>	61
3.5.9.4	<i>Toekomsperspektief</i>	61
3.6	GEVOLGTREKKING	62
3.7	SAMEVATTING	62

HOOFSTUK VIER

ETIKETTERING IN XHOSA-WOORDEBOEKE

4.1	INLEIDING	63
-----	-----------------	----

4.2	GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND	63
4.3	KULTURELE ASPEKTE VERBONDE AAN 'N TAAL, MEER SPESIFIEK XHOSA	64
4.4	KRITERIA VIR ETIKETTERING	65
4.4.1	Inleiding	65
4.4.2	Gebruikersleiding.....	66
4.4.2.1	<i>The Greater Dictionary of isiXhosa</i>	66
4.4.2.2	<i>Oxford English Xhosa Dictionary</i>	67
4.4.2.3	<i>A New Concise Xhosa-English Dictionary</i>	69
4.4.3	Voldoende etikettering.....	70
4.4.4	Objektiwiteit	72
4.4.5	Konsekwentheid.....	73
4.4.6	Geskikte posisie in die mikrostruktuur	74
4.4.7	Metaleksikografiese kriteria.....	75
4.4.8	Woordeboektype	77
4.4.9	Deelversamelingidentifikasie.....	82
4.4.10	Verstaanbaarheid.....	85
4.4.10.1	<i>The Greater Dictionary of isiXhosa</i>	85
4.4.10.2	<i>Oxford English Xhosa Dictionary</i>	87
4.4.10.3	<i>A New Concise Xhosa-English Dictionary</i>	89
4.4.11	Etikettype	90
4.5	XHOSA AS 'N LEKSIKOGRAFIESE JONG TAAL.....	90

HOOFSTUK VYF

OPSOMMING, BEPERKINGS EN VOORSTELLE

5.1	OPSOMMING	91
5.2	TEKORTKOMINGE	92
5.3	BEVINDINGE	93
5.4	VOORSTELLE	93

BIBLIOGRAFIE.....	94
BYLAAG A: VRAELYS (AFRIKAANS).....	99
BYLAAG B: ETHICS CLEARANCE LETTER	104

HOOFSTUK EEN

ORIËTERING

1.1 AGTERGROND

Hierdie studie val binne die raamwerk van die metaleksikografie. Hierdie dissipline hou hom besig met die formulering en die verbetering van teorieë ter bevordering van die skepping van doeltreffende woordeboeke. Hier gaan dit in die besonder oor die etikettering in Xhosa-woordeboeke.

Etikettering verwys na die markering in woordeboeke van enige afwyking van wat die norm is. Omdat die gebruiker volgens sosiale konvensies moet kan kommunikeer, kom etikettering daarop neer dat byvoorbeeld informele styl gemerk word om aan te dui dat dit nie in formele situasies gebruik mag word nie. Die markering van leksikale items moet volgens Van Sterkenburg (2003: 105) gebruik word om beperkings in terme van tyd, plek en/of omstandighede aan te dui. Indien 'n woord byvoorbeeld nie meer gebruik word nie, moet dit gemerk word in terme van tyd, dit wil sê dat dit tans nie meer gebruik word nie en dus verouderd is.

Die gebruik van etikette wat kenmerkend van huidige woordeboeke is (Gouws 1988:4), het 'n lang tradisie in die leksikografie. Reeds in 1747 het Samuel Johnson (1747:29) woorde in sy woordeboek geëtiketteer. Hierdie etikettering was subjektief en gebaseer op Johnson se eie intuïsie. Die gebrek aan objektiwiteit en daarby konsekwentheid met betrekking tot die hantering van etikette is vandag steeds 'n probleem (Gouws 1989:204, Sakwa 2011: 306).

Die navorser se besluit om die etikettering van leksikale items in woordeboeke te bestudeer, is gestimuleer deur die frustrasie wat opduik met onvoldoende, inkonsekwente en subjektiewe etikettering in woordeboeke. Die bedoeling met hierdie studie is om veral te konsentreer op Xhosa-woordeboeke omdat hierdie aangeleentheid nog nie vantevore ondersoek is nie. Volgens Harteveld (1993:143), kan “[die] verkeerde aanwending van etikette of die gebrek daaraan ... belangrike implikasies vir 'n woordeboek hê.” Die navorser glo dat korrekte etikettering in woordeboeke kan help met die proses van aanleer en onderrig en kan bydra tot effektiewer kommunikasie in Suid-Afrika.

1.2 NAVORSINGSONTWERP

Die aangeleenthede hier ter sake is: probleemstelling, doelstelling en werkswyse en metodologie.

1.2.1 Probleemstelling

Leksikograwe is nie konsekwent wanneer leksikale items geëtiketteer word nie en dit kan woordeboekgebruikers verwar wanneer dit kom by die gebruik van woorde. Die probleem met subjektiewe oordeel by die etikettering van leksikale items is dat byvoorbeeld verskillende woordeboeke dikwels dieselfde woord met verskillende etikette aandui. Sakwa (2011:306) sê in hierdie verband: “Very frequently, one dictionary labels one sense of a word as *slang* while the next labels the same sense *informal*”. ’n Slengwoord kan in baie kontekste nie gebruik word nie, terwyl ’n informele woord in meer kontekste gebruik kan word, dus kan dit gebruikers verwar oor waar hulle wel ’n bepaalde woord mag gebruik. Afgesien daarvan dat leksikograwe soms subjektief optree by die aanduiding van etikette, is daar ook die probleem van sommige etikette wat glad nie in sommige woordeboeke gebruik word nie of nie in die toeligtingsgedeelte omskryf word nie. Sakwa (2011:306) merk die volgende op oor hierdie probleem: “It is remarkable how certain words that need to be labelled are not assigned usage labels in English dictionaries.” Indien dit die geval is met betrekking tot Engels en Afrikaans (Gouws 1989:201), is die veronderstelling dat etikette dalk ook verbeter behoort te word in Xhosa-woordeboeke.

Daar is ook verwarring oor wat ’n etiket is. Volgens Beyer (2006:200), behoort die volgende nie as etikette beskou te word nie: woordsoortaanduiders, aanduiders van wetenskaplike name van fauna en flora, etimologie-aanduiders, aanduiders van figuurlike taalgebruik, aanduiders van leksikografiese benamings, en die sogenaamde mikrostrukturele etikette.

’n Probleem ontstaan wanneer leksikograwe en woordeboekgebruikers hierdie items as etikette beskou. ’n Moontlike rede vir hierdie verwarring kan wees dat hierdie items ook afgekort word en daarom as etikette gesien word, wat by implikasie dus op die een of ander afwyking van die norm beskou sou kon word. Indien etikette nie korrek en koherent hanteer word nie, kan daar misverstande tussen die leksikograaf en die woordeboekgebruiker ontstaan. Enige besluit wat deur die leksikograaf gemaak word, moet duidelik aan die woordeboekgebruiker gekommunikeer word om sodoende verwarring uit te sluit. Van Sterkenburg (2003:309) is van mening dat daar empiriese bewyse is wat daarop dui dat woordeboekgebruikers etikette min

gebruik en gee die volgende twee redes hiervoor: hulle verskyn gereeld in onduidelik afgekorte vorms of hulle word tipografies weggesteek. Teen die agtergrond van die problematiek soos hierbo in die voorafgaande afdeling gestel is, ontstaan die vraag na die hoofdoel, doelstellings en navorsingswyse van hierdie studie.

1.2.2 Die doel van die studie

Die doel waarop hierdie studie gerig is, is om vas te stel wat die korrekte gebruik van etikette in woordeboeke is, met spesile verwysing na die aanwending daarvan in Xhosa-woordeboeke. In vraagvorm kan hierdie gerigtheid as volg gestel word: Wat presies word verstaan met die begrip “etikettering” en hoe moet dit na behore toegepas word tydens woordeboeksamestelling, in die algemene en in Xhosa-woordeboeke in die besonder?

1.2.3 Doelstellings en werkwyse

Die doelstelling wat uit bogenoemde vraagstelling voortvloei en as subvrae gestel word, is:

- Wat word verstaan onder kernbegrippe soos: leksikografie, leksikografiese deiksis, markerings, lemma en pragmatiese leiding? Hierdie sake word te berde gebring in Hoofstuk Een.
- Wat is ’n geskikte metodologie vir hierdie navorsing? In Hoofstuk Een word die metodologie uiteengesit.
- Wat presies konstitueer ’n etiket? Deur ’n literatuuroorsig in Hoofstuk Twee word daar gesoek na antwoorde op hierdie vraag.
- Wat is die beskouinge van kundige Xhosa-sprekendes oor etikettering in Xhosa-woordeboeke? In Hoofstuk Drie word daar deur middel van vraelyste en onderhoude na antwoorde gesoek met die oog op die bepaling van die gebruiker se oordeel ten aansien van etikettering.
- Wat behels etikettering in Xhosa-woordeboeke? Teen die agtergrond van Xhosa as kultuurfenomeen word daar in Hoofstuk Vier gekyk na die toepassing van etikettering aan die hand van etiketteringskriteria.
- Wat is die beperkinge wat uit hierdie studie na vore kom en watter aanbevelings kan gemaak word ten aansien van etikettering in Xhosa-woordeboeke? In Hoofstuk Vyf word ’n samevatting van die studie gegee en beperkings en voorstelle in hierdie verband uitgestippel.

1.2.4 Metodologie

Hierdie verhandeling gaan gebruik maak van kwalitatiewe navorsing in teenstelling met kwantitatiewe navorsing, wat hoofsaaklik berus op empiries verkreeë data en statistiese analise. 'n Kwalitatiewe benadering verg hermeneutiese en heuristiese interpretasies van data om tot logiese gevolgtrekkings te kom.

Hermeneutika verwys onder andere na die kuns van interpreasie van geskifte (vergelyk Funk & Wagnalls 1968: 591) en om dit wat van belang is daaruit te haal, terwyl heurisme daarop dui om dit te soek wat help met ontdekking (vergelyk Funk & Wagnalls 1968: 594) van dit waarna gesoek word. Hierdie benaderings is van kardinale belang by die verkryging van data deur die metodes wat in hierdie navorsing aangewend word. Hierdie metodes word vervolgens bespreek.

Eerstens word daar van 'n literatuuroorsig gebruik gemaak om die konsep etikettering in woordeboeke en in die besonder van Xhosa-woordeboeke te belig. 'n Analise van *The Greater Dictionary of isiXhosa*, wat in drie volumes verdeel is, naamlik *A tot J*, *K tot P* en *Q tot Z* en *A New Concise Xhosa-English Dictionary* en *Oxford English Xhosa Dictionary* sal gedoen word. 'n Sistematiese benadering gaan gebruik word met betrekking tot die inspeksie van leksikale items om sodoende 'n deeglike ondersoek van hierdie drie volumes te doen. Hierdie benadering beteken om sistematies te “organiseer, integreer, en ondersoek, [want] soos ons dit doen, soek ons vir patrone en verhoudings tussen die spesifieke data (Neuman 2011: 507 – my vertaling, KL).

Verder word probleme in Engelse en Afrikaanse woordeboeke uitgelig (soos aangedui in die literatuur sowel as met betrekking tot eie navorsing).

'n Volgende metode is onderhoude oor etikettering in Xhosa-woordeboeke wat gevoer word met enkele Xhosa-kundiges op leksikale gebied want sodanige “marknavorsing is van pas wanneer 'n mens wil leer van 'n groep interaktiewe mense” (Neuman 2011:421). Die onderhoude, wat hier baie wyd geïnterpreteer moet word, sal fokus op kundiges as woordeboekgebruikers. Antwoorde in die onderhoude sal geanaliseer word om vas te stel of lemmas wat behoort geëtiketteer te word wél geëtiketteer is en of die leksikograaf gefaal het in hierdie taak, en dit gaan ook vasstel of die etiketteringsproses konsekwent gebruik is of nie.

Laastens word daar gebruik gemaak van vraelyste wat aan informante gestuur word om data te verkry oor hulle ervaring van etikettering in Xhosa-woordeboeke. Voorbereide vrae sal opgestel word en aan die gekose informante per e-pos gestuur word. Hierdie vrae sal die informante aanmoedig om probleme rondom etikettering, byvoorbeeld konsekwentheid in *The Greater Dictionary of isiXhosa, A New Concise Xhosa-English Dictionary* en *Oxford English Xhosa Dictionary* uit te lig. Data wat hieruit verkry word, sal dan noukeurig ontleed word om tot 'n gevolgtrekking te kom oor die gebruik van etikettering. Hierdie analise sal intensiewe en herhalende naslaanwerk verg, want “[q]ualitative analysis requires more effort to read and reread data notes, reflect on what is read, and make comparisons based on logic and judgement” (Neuman 2011:540).

Volgens Struwig en Stead (2001: 86), is vraelyste en waarneming twee waardevolle dataversamelingsinstrumente wanneer dit kom by die bepaling van mense se opinies. Aangesien die opinies van kundiges ook as 'n waardevolle inset vir hierdie studie beskou word, sal data vanuit 'n literatuurstudie asook vraelyste (gestuur via e-pos) en persoonlike onderhoude, waar moontlik, verkry word. Voorafbepaalde vrae sal opgestel word en aan die gekose informante per e-pos gestuur word. Hierdie vrae sal die informante aanmoedig om probleme rondom etikettering, byvoorbeeld konsekwentheid in *The Greater Dictionary of isiXhosa, A New Concise Xhosa-English Dictionary* en *Oxford English Xhosa Dictionary* te bespreek. Hierdie data wat vanuit die onderhoude verkry word, sal dan noukeurig ontleed word om sodoende 'n deeglike analise van die konsekwentheid van etikettering uit te voer. Hierdie analise sal intensiewe en herhalende naslaanwerk verg, want “[q]ualitative analysis requires more effort to read and reread data notes, reflect on what is read, and make comparisons based on logic and judgement” (Neuman 2011:540).

1.2.5 Etiese oorwegings

Enige persoon wat by navorsing betrokke is, moet kennis neem van “what is proper and improper in the conduct of scientific inquiry” (Babbie 2011:478) en daarom sal hierdie studie, waar dit relevant is, onderhewig wees aan etiese oorwegings. Etiese klaring is van die NMMU se Etiese Komitee verkry voor die verspreiding van die voorafbepaalde lys vrae wat as data gebruik word. Die gekose informante sal eers per e-pos gekontak word om hulle toestemming te kry voordat die vraelyste aan hulle getuig sal word en hulle sal verseker word dat hulle op enige stadium mag onttrek en dat hulle antwoorde as anoniem hanteer sal word. Hulle sal ook 'n toestemmingsbrief moet voltooi.

1.2.6 Hoofstukindeling

Hoofstuk Een: Oriëntering

Hoofstuk Twee: Die essensie van etikettering

Hoofstuk Drie: Beskouinge van kundige Xhosa-sprekendes oor etikettering

Hoofstuk Vier: Etikettering in Xhosa-woordeboeke

Hoofstuk Vyf: Samevatting, tekortkominge, bevindinge en voorstelle

1.3 KERNBEGRIPPE

Leksikografie: Hierdie studie val binne die leksikografie, meer spesifiek die metaleksikografie.

Leksikografie word soos volg gedefinieer in *The Bloomsbury Companion to Lexicography*:

“the practices and principles of dictionary-making, the editing or compiling of a dictionary; the professional activity and academic field concerned with dictionaries and other reference works, the latter also called metalexigraphy” (Kipfer in Jackson 2013: 399).

Leksikografiese deiktiese sentrum: Gouws se beskrywing van die konsep *leksikografiese deiktiese sentrum* van ’n woordeboek bestaan uit ’n leksikologiese (sub)domein. “[Hierdie] domein sal uiteraard ook die volledige deur die domein van die makrostruktuur van die woordeboek ingesluit word” (Beyer 2011:191). Lemmas en elemente van die leksikon wat buite die leksikografiese deiktiese sentrum, maar binne die domein van die makrostruktuur van die woordeboek val, sal dan geëtiketteer word.

Markering: Volgens Svensén (2009: 315) impliseer markering, of meer spesifiek diasistematiese markering, dat ’n sekere leksikale item afwyk van die oorgrote restant items wat in ’n spesifieke woordeboek beskryf word. Die sisteem waarvolgens hierdie markering plaasvind, word etikettering (of meer spesifiek diasistematiese etikettering) genoem.

1.4 SAMEVATTING

Hierdie hoofstuk handel oor die oriëntering van hierdie studie ten aansien van agtergrond en rasionaal. In die oriëntering is daar ook verder gewys op die navorsingsonderwerp met verwysing na die navorsingsvrae en hieruit voortspruitend die doel, doelstellings en werkwyse,

hipotese en metodologie van hierdie studie. 'n Hoofstukindeling is gegee en daar is gekyk na kernbegrippe.

In die volgende hoofstuk sal 'n literatuuroorsig van die essensie van die etiket en kriteria vir die hantering daarvan verskaf word.

HOOFSTUK TWEE

DIE ESSENSIES VAN ETIKETTERING

2.1 INLEIDING

Om duidelikheid te verkry oor die korrekte hantering van etikette is 'n begrip daarvan 'n vanselfsprekende vooronderstelling. Dit impliseer dus dat in die eerste instansie duidelikheid verkry moet word oor die aard van etikette. Aan die orde in hierdie hoofstuk is die blootstelling van die essensies van etikette en besinning oor hoe daaroor gedink word (teoretiese beskouinge). Daar sal ook gesoek word na kriteria vir die gebruik van etikette in woordeboeke. Teen die agtergrond van die metaleksikografiese teorieë waarin etikettering begroot is, word dié sake vervolgens bespreek.

2.2 TEORETIESE AGTERGROND

Soos reeds in die Inleiding (Afdeling 1) aangedui, is hierdie studie se teoretiese raamwerk gebaseer op die metaleksikografie. Volgens Gouws (2014: 378 en volgende) het die ontwikkeling van die leksikografieteorie in drie onderskeibare fases verloop. Die eerste fase word as die Zgusta-fase beskou, wat ingelui is deur Zgusta se reusebydrae tot die leksikografie deur middel van sy *Manual of lexicography* en die fokus was hier op die vind van oplossings vir leksikografiese probleme binne die raamwerk van die linguistiese teorie. Aangesien Zgusta gewys het op die belangrikheid van taalkundige insette by woordeboekskrepping kan die metaleksikografie insigte uit veral die sosiolinguistiek en pragmatiek benut en deur korpusontledings byvoorbeeld vasstel of 'n bepaalde leksikale item gewoonlik informeel of formeel gebruik word in tekste en so 'n bydrae lewer tot beter etiketteing. In die volgende fase, die Wiegand-fase, is die strukture van woordeboeke beskryf (onder andere in Wiegand 1996) en in hierdie studie sal die benamings van hierdie strukture ook benut word. Die laaste fase word die era van die leksikografiese funksies genoem en belangrike navorsers in hierdie verband is Bergenholtz en Tarp (vergelyk byvoorbeeld Bergenholtz en Tarp 2002), wat veral gewys het op die belangrikheid daarvan om die funksies van 'n woordeboek vas te stel voordat daar oor die inhoud van woordeboeke besluit kan word. Kognitiewe, kommunikatiewe en vertaalfunksies geld in 'n mindere of meerdere mate in verskillende woordeboektipies. Etikette is noodsaaklik in woordeboeke wat 'n kommunikatiewe en/of vertaalfunksie het.

2.3 DEFINISIES VAN ETIKET

'n Etiket word gedefinieer as 'n hulpmiddel wat die woordeboekgebruiker in staat stel om 'n ingeligte besluit te neem wanneer dit kom by die gebruik van 'n spesifieke lemma. Volgens Landau (1984:174), soos aangehaal in Gouws (1989:200), moet gebruiksleiding in woordeboekartikels daarop gerig wees om ook 'n aanduiding te gee van enige beperkinge op die gebruik van 'n bepaalde lemma, hetsy geografies, sosiaal of temporeel. Volgens Gouws (1989:200) is etikette op die versekering van kommunikatiewe sukses tydens die gebruik van 'n spesifieke lemma gerig, want dit dui die gepastheid al dan nie aan vir 'n gegewe gespreksituasie. Dit dien as 'n woordeboekinskrywing wat as merker optree om enige beperkinge aangaande die gegewe lemma aan te dui ten opsigte van byvoorbeeld: stylaard, gebruik sfeer, gebruiksfrekwensie, ensovoorts. 'n Eenvoudige voorbeeld van 'n etiket lyk soos volg:

skild s.nw. (-e) **1** (*hist.*) Plat of effens gebuigde skyf van hout, metaal, leer, ens., waarmee soldate hulle teen aanvalstote beskerm het: *Die skild is aan die linkerarm gedra.*
(*Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* 2005:1080)

Die afkorting *hist.* wat tussen hakies ná die lemma aangedui word, word 'n etiket genoem en die woordeboekgebruiker behoort 'n volledige verduideliking van hierdie afkorting in die gebruiksleidingteks, wat gewoonlik voor in die woordeboek aangetref word, te vind. In hierdie geval word daar in die *HAT* verduidelik dat die etiket *hist.* 'n aanduiding is dat “die woord om geskiedkundige redes opgeneem word alhoewel dit meestal nie meer algemeen gebruik word nie” (2005: xvii).

Verdere definiëring van die term “etiket” kan gemaak word deur te verwys na die Engelse vertaalekwivalent, naamlik “label”. Gouws gee 'n volledige definisie in die *SA Tydskrif vir Taalkunde* (1988) van die term “etiket”:

Die term “etiket” verwys na daardie inskrywing(s) in 'n woordeboekartikel wat as merkers optree om die lemma of 'n ander inskrywing in die artikel se beperkinge ten opsigte van byvoorbeeld stylaard, gebruiksfrekwensie en geografiese voorkoms aan te dui.

(Gouws 1988:4)

Dit is belangrik om te verstaan dat 'n etiket nie verwar moet word met die definisie van 'n lemma nie. Janssen, Jansen en Verkuyl (2014:2) merk op dat "...a usage label is to be taken as a higher-level instruction, as a meta-linguistic device." Hulle voeg by dat 'n etiket geensins as 'n ekwivalent van die definisie gesien kan word nie, maar net die lemma beperk tot 'n sekere konteks. Alhoewel sommige woordeboeke deesdae die etiket omskryf, moet woordeboekgebruikers steeds daarop let dat hierdie omskrywing net 'n beperking op die gebruik van die lemma plaas. Hierdie omskrywings word meestal in aanleerderwoordeboeke aangetref, soos hieronder:

bullshit [...] a very rude or swear word. **1** If you say '**bullshit!**' you are telling someone that you think what they have just said is complete nonsense or absolutely untrue. [...]

(*COBUILD 1* in Svensén 2009: 318)

Etikette kan dus in verskillende formate voorkom en dit is die leksikograaf se plig om deur middel van ekstra inligting, byvoorbeeld in die gebruiksheidsleidingteks die woordeboekgebruiker hiervan bewus te maak.

Volgens Beyer (2011:423) is dit ook belangrik om die term "gemerktheid" se definisie te verstaan aangesien 'n etiket as merker vir 'n sekere lemma dien. In dié verband stel hy die volgende verduideliking voor:

Gemerktheid veronderstel (i) die toepassing van die een of ander norm of stel norme en (ii) die moontlikheid van ongemerktheid. Met betrekking tot standaardwoordeboeke word algemeen in die leksikografie aanvaar dat standaardtaalitems die ongemerkte of verstekwaarde (die norm) verteenwoordig, met niestandaardtaalitems wat deur middel van etikette as sodanig (dit wil sê as abnormaal oftewel gemerk) aangedui word.

(Beyer 2011: 423)

Beyer voeg by dat daar tog probleme ontstaan by die term gemerktheid wanneer dit kom by niestandaardtaalitems: "In die eerste plek bestaan daar 'n wye verskeidenheid tipes woordeboeke, waarvan slegs enkeles die standaardvariëteit van ..." 'n sekere lemma bevat, byvoorbeeld in 'n mediese woordeboek sal sekere lemmas nie geëtiketteer word nie aangesien die standaardvariëteit vir hierdie woordeboek verskil van ander woordeboeke s'n (Beyer 2011: 423). Na aanleiding van hierdie probleme is dit duidelik dat leksikograwe 'n omvattender

begrip van “gemerktheid” nodig het. Richard en Schmidt (2010: 352 in Beyer 2011: 424) omskryf die term “markedness theory” soos volg: “[T]he theory that within and across languages certain linguistic elements can be seen as unmarked, i.e. simple, core, or prototypical, while others are seen as marked, i.e. complex, peripheral, or exceptional”.

Die volgende kernmomente van die aard van etikette kan dus as volg geïdentifiseer word:

1. ‘n Etiket is ‘n tipe inskrywing.
2. ‘n Etiket het ‘n bepaalde markeringsfunksie ten opsigte van besondere talige en nietalige domeine.
3. Etikette word nie uitsluitlik aan die lemma gerig nie.

(Beyer 2011:178-179)

2.3.1 Etikette as ‘n tipe inskrywing

Daar bestaan uiteenlopende standpunte in die metaleksikografiese literatuur oor etikette wat as ‘n inskrywingstipe beskou word. Indien dit die geval is, behoort hierdie inskrywing minstens een werklike funksie te hê en behoort dit in ‘n bepaalde artikelgleuf voor te kom. Verkuyl et al. (2003:298 in Beyer 2011:179) redeneer dat “die etiket bloot ‘n artefak van die tradisionele vorm van die woordeboek is, naamlik ‘n gedrukte boek met beperkte ruimte.” Volgens hierdie argument moet daar ernstig na die mediumparameter binne die leksikografiese model gekyk word om sodoende ‘n gebruikersvriendelike woordeboek te produseer. Veranderlikes binne hierdie parameter sal nie ooreenstem met van die veranderlikes binne die ander parameters nie, soos byvoorbeeld tussen die woordeboekparameter en die gebruikersleidingtekstparameter.

Verkuyl et al. (2003:298 in Beyer 2011:179) is van mening dat indien die begrip *etiket* nie deel vorm van die spesifieke medium waarin die woordeboek aangebied word nie, hierdie begrip as deel van die pragmatiese inligting beskou moet word. Etikette kan dus nie in dieselfde kategorie as ‘n lemma se definisie geplaas word nie aangesien etikette juis die definisie tot ‘n sekere konteks bind.

Daar kan ‘n probleem met hierdie benadering ontstaan aangesien lemmas die primêre fokuspunt in ‘n artikel in verklarende woordeboeke is. Lemmas se gebruik word deur etikette beperk, maar etikette beperk egter nie die definisies of semantiese parafrases van hierdie lemmas nie. “In die metaleksikografiese literatuur is dit egter die oorwegend geldende siening

dat etikette as aparte inskrywings met 'n spesifieke werklike doel geld,” (Beyer 2011:180) hoewel pragmatiese leiding ook in die vorm van betekenisparafrases aangebied kan word.

2.4 DIE FUNKSIES VAN ETIKETTE

2.4.1 Die funksies van etikette in vertalende woordeboeke

Etikette het 'n bepaalde markeringsfunksie: hulle dui die beperkte gebruik van 'n besondere leksikale item aan. Hierdie funksie van 'n etiket is grootliks tot die verklarende woordeboek beperk aangesien die etiketinskrywing afhanklik is van die lemma. Die meeste studies handel dus oor etikette in verklarende woordeboeke en daar word genoem dat hierdie besprekings ook op vertalende woordeboeke van toepassing is. Werner (1991:2796 in Beyer 2011:181) merk op dat “die gesprek oor etikette in vertalende woordeboeke inderdaad ook 'n hele reeks aspekte omvat wat op verklarende woordeboeke betrekking het; daar bestaan egter duidelike én belangrike verskille in die toepassing [...]”. Gouws (1989:200 in Beyer 2011:181) is van mening dat dié woordeboek tipe 'n belangrike rol in die hantering van etikette speel. 'n Studie van etikette in vertalende woordeboeke sal dus belangrike inligting weergee wat nie noodwendig deur 'n studie van verklarende woordeboeke verkry sal word nie.

2.4.2 Die funksies van etikette in verklarende woordeboeke

'n Belangrike verskil aangaande die hantering van etikette in verklarende woordeboeke teenoor vertalende woordeboeke is dat etikette in die vertalende woordeboek meer funksies dien as in die verklarende woordeboek. Soos daar reeds genoem is, bied etikette in verklarende woordeboeke pragmatiese leiding ten opsigte van 'n lemma, maar wat vertalende woordeboeke betref, het etikette die bykomende funksie om as ekwivalentdiskriminerend op te tree. Etikette word dus in vertalende woordeboeke as diskriminators geklassifiseer. Hierdie twee funksies kan onderskei word, maar is volgens Beyer (2011: 181) nie altyd maklik skeibaar nie omrede die grens tussen hierdie funksies onduidelik is.

2.4.2.1 Die funksie van pragmatiese leiding

Etikette kan 'n belangrike beskrywingsapparaat wees indien dit reg hanteer word. Etikette is hulpmiddels waarin taalkundige en pragmatiese leiding aan die woordeboekgebruiker gegee word. Gouws (1989:200) het die volgende mening oor die funksie van pragmatiese leiding wat etikette betref:

Die noodsaak vir die gebruik van etikette word veral vanuit die behoefte aan pragmatiese inligting gemotiveer. Etikette merk naamlik die gepastheid al dan nie van 'n lemma vir 'n gegewe gespreksituasie en is dus gerig op die versekering van kommunikatiewe sukses tydens die gebruik van die bepaalde leksikale item.

Volgens Beyer (2011:182) vind die idee van die aanduiding van die gepastheid van 'n leksikale item vir 'n sekere gespreksituasie sy weerklank in onder meer Hauptfleisch (1993:121), Lombard (1993:145), Hurtado (1994:27) en Verkuyl et al. (2003:302). Hurtado (1994:27) verwys in hierdie verband na die belangrikheid van die ordening van leksikale items binne die sosiaal-normatiewe sisteem wat, indien korrek en konsekwent toegepas word, sal lei tot die vergemakliking van kommunikatiewe situasies (in Beyer 2011:182). Leksikograwe bind dus hulle woordeboeke tot 'n stelsel deur die gebruik van etikette en die aanwesigheid, sowel as afwesigheid, van etikette het sekere implikasies.

Hausmann (1991:2794 in Beyer 2011:182) maak die stelling dat vertalende woordeboeke ook altyd sinoniemwoordeboeke is en dat dit daarom ook belangrik is vir die nodige pragmatiese leiding om deurgegee te word:

A dictionary is often used by speakers with the need to address a certain audience, by poets, by writers and by journalists to enable them to avoid a word that they do not want to use or to find a more appropriate alternative for the specific purpose of the occasion. Some dictionaries provide synonyms and near-synonyms, marking differences between them by labels like (form.), (vulg.), (poet.), (bibl.), etc.

Die moontlikheid ontstaan dus dat 'n gebruiker met beperkte vaardigheid in 'n taal 'n leksikale item in die verkeerde kommunikatiewe situasie kan gebruik. Etikette speel dus 'n belangrike rol in die vertalende woordeboek wat die teksproduksiefunksie betref. Verkuyl et al. (2003:298) gaan so ver om die aanwending van etikette uitsluitlik in terme van teksproduksie te regverdig en hierdie "... siening van die funksie van etikette het moontlik sy oorsprong in die oënskynlik relatief algemene neiging om in die studie van etikette tot die bestek van die verklarende woordeboek beperk te bly" (in Beyer 2011:182).

Svensén (1993:186 in Beyer 2011:182) beweer dat etikette ook 'n belangrike rol wat teksresepsie betref, speel aangesien dit die gemoedstoestand of houding van 'n spreker aan die hoorder (en woordeboekgebruiker) kan deurgee om sodoende kommunikatiewe sukses te

verseker. Die etikette sal help dat die spreker se uiting akkuraat interpreteer word, byvoorbeeld *euf.* ‘eufemisme’, *hum.* ‘humoristies’, *iron.* ‘ironies’ en *neerh.* ‘neerhalend’. Van Huyssteen (1998:69-70 in Beyer 2011:182-183) het die volgende siening ten opsigte van hierdie tipe etikette:

Sosio-stilistiese etikette gee vir die woordeboekgebruiker ’n aanduiding van die **gepastheid** van ’n sekere leksikale item op ’n bepaalde stylvlak, terwyl stilisties-funksionele etikette gebruik word om ’n aanduiding te gee van die **funksies** (illokutiewe intensies en perlokutiewe effekte) wat ’n woord binne sekere kontekste kan verrig. Aangesien ’n woordeboek onmoontlik rekenskap kan gee van die verskillende kontekstuele veranderlikes wat ’n rol speel in die gebruik van ’n leksikale item, word die taak van die leksikograaf bemoeilik by die toekenning van stilisties-funksionele etikette.

Die leksikograaf sal dus minder doeltreffende konteksleiding wat stilisties-funksionele etikette betref, kan voorsien. Zgusta (1971:333) is van mening dat eksplisiete aanduiding, soos die stylvlak, van groot belang is by die interpretasie van tekste, dit wil sê die teksresepsiefunksie van die woordeboek (in Beyer 2011:183). In hierdie verband sê hy: “Vir die doel en funksie van die polifunksionele vertalende woordeboek in die Suider-Afrikaanse konteks blyk dit ’n uitgemaakte saak te wees dat etikette in meer as een funksie ’n belangrike rol kan vervul” (Beyer 2011:183).

2.4.3 Die ekwivalentdiskriminerende funksie

Leksikale items wat deur etikette gemarkeer word, gee aan die etikette ’n semanties dekodeerende kenmerk aangesien hierdie leksikale items in bepaalde semantiese velde geplaas word. Die woordeboekgebruiker word, met ander woorde, deur bepaalde tipes etikette gelei om die gepaste vertaalekwivalent binne die tersaaklike diskoers te gebruik. Dit is egter belangrik om bewus te wees van die feit dat slegs ’n bepaalde subversameling van etikette hierdie funksie kan vervul. Die aanwending van etikette ten opsigte van ekwivalentdiskriminasie is volgens Svensén (1993:181) van kardinale belang, maar Zgusta (1971:332) het egter ’n ander siening in hierdie opsig:

[L]abels only sometimes disambiguate (or specify [lexical meaning – HLB], but very frequently, if not in the majority of cases, they simply inform the user about a descriptive fact of language. [sic]

(in Beyer 2011:183)

Hausmann & Werner (1991:2734 in Beyer 2011:184) is ten gunste van etikette en konteksinskrywings wat deels saamwerk om ekwivalentdiskriminasie te bewerkstellig om sodoende die woordeboekgebruiker in sy soektog na die gepaste vertaalekwivalent, asook die korrekte gebruik daarvan, te help.

Etikette beskryf die gebruiksvoorwaardes wat hulle polisemiese waardes betrek en daarom beskou Werner (1991:2798) etikette as van kardinale belang vir die doeltaalgebruiker van 'n vertalende woordeboek (in Beyer 2011:184). Aan die ander kant kan etikette besondere polisemiese waarde aan die brontaalgebruiker verskaf. Die diskriminerende funksie van etikette sou dus ook deur middel van betekenisverklarings en glosse as hulpmiddels vir die brontaalgebruiker kon dien. Werner (1991:2798 in Beyer 2011:184) argumenteer dat ander vorms van diskriminering doeltreffender as etikette is en hy stem dus gedeeltelik saam met Zgusta oor die beperktheid van die diskriminerende funksie van etikette.

2.5 MIKROSTRUKTURELE VERSPREIDING

2.5.1 Mikrostrukturele verspreiding in verklarende woordeboeke

Etikette in verklarende woordeboeke kan in 'n paar posisies wat die mikrostrukturele verspreiding betref, voorkom. Daar word tog redelik algemeen aanvaar dat etikette aan die begin van die leksikale inskrywing, kort ná die lemma, voorkom. Dis net die woordsoortaanduiding wat voor die etiket verskyn. Die volgende inskrywing in die *HAT* word as voorbeeld aangebied waar die etiket (*plantk.*) voorkom:

hi-dro-po-‘ni-ka s.nw. (*plantk.*) Grondlose kweking van plante, waarby die nodige plantvoedsel in opgeloste toestand toegedien word aan die plante wat in dooiesand of vermikuliet geplant is om hulle regop te hou; waterwerking, -kweking. [*hidro-* + *G. ponos* arbeid, inspanning]

(2005:399)

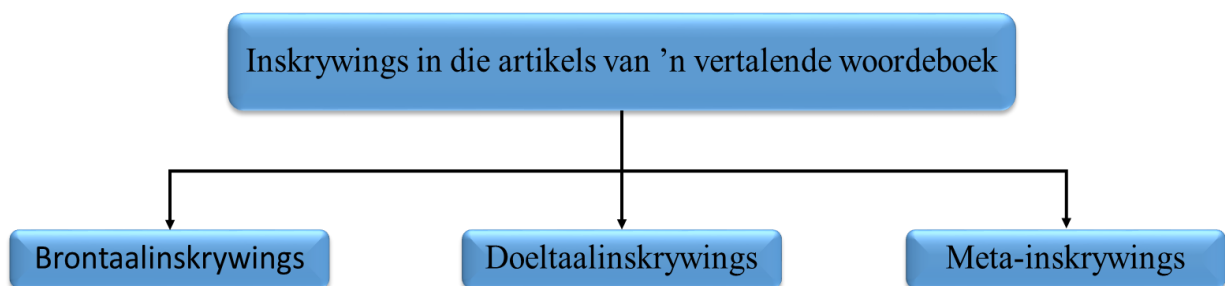
Die etiket (*plantk.*) ‘plantkunde’ markeer die lemma *hidroponika* om vir die woordeboekgebruiker aan te dui dat hierdie lemma binne die plantkundevelde gebruik word. Die volgende kenmerke kan opgemerk word ten opsigte van hierdie verklarende woordeboek se etiketteringstelsel:

- Etiketete neem die vorm van afkortings aan.
- Etiketete verskyn tussen hakies.
- Etiketete word kursief gedruk.
- Etiketete word duidelik onderskei van woordklasaanduiders (soos in hierdie geval van die woordklasaanduiders ‘s.nw.’ wat staan vir selfstandige naamwoord)
- Etiketete verskyn ná woordklasaanduiders, maar voor die definisie van die lemma.

Alhoewel die vorm en presiese plasing van ’n etiket nie van kardinale belang is nie, is dit wel belangrik vir die leksikograaf om in die inligtingsgids aan te dui wat die vorm is, waar om hulle te vind en hoe om die etiket te gebruik wat in daardie spesifieke woordeboek voorkom.

2.5.2 Mikrostrukturele verspreiding in vertalende woordeboeke

Inskrywings van ’n vertalende woordeboek word oor die algemeen in drie klasse verdeel, naamlik brontaalinskrywings, doeltaalinskrywings en meta-inskrywings. Hierdie indeling kan as volg voorgestel word:

(Beyer 2011:184)

Hierdie voorstelling is dus ’n breë klassifikasie van inskrywingstipes in die artikels van ’n vertalende woordeboek en is noodsaaklik ter wille van ’n sinvolle bespreking van etikette.

Brontaalinskrywings in ’n vertalende woordeboek bestaan uit daardie inskrywings waarvoor vertaalekwivalente of verwysings in dieselfde artikel voorsien word, waar doeltaalinskrywings uit inskrywings wat as vertaalekwivalente vir brontaalinskrywings aangebied word, bestaan.

“Meta-inskrywings bestaan uit al daardie inskrywings [...] wat nóg as brontaalinskrywings nóg as doeltaalinskrywings optree, maar wat aan een of albei van dié tipes inskrywings geadresseer is” (Beyer 2011:185). Vergelyk in hierdie verband die volgende artikel uit die *Oxford English Xhosa Dictionary*:

mat, *n.* ukhuko (*ulu-* iinkuko); **table-** ~ , *n.* isithebe; **door-** ~ , *n.* isigcobo; (~ hung lengthwise in a doorway) inkongo (*in-* iin-); ~ , *vt. vi.* –gquma ngokhuko; (of hair or wool) –phithanisa; –phithana; **eg.** ~ · *ted hair*: iinwele eziphitheneyo.

(2012:371)

Die inskrywings in die artikel hierbo kan soos volg in die drie klasse inskrywings verdeel word:

Brontaalinskrywings	Doeltaalinskrywings	Meta-inskrywings
mat , table- ~ , door- ~ ,	ukhuko; isithebe; isigcobo; inkongo; –gquma ngokhuko; –phithanisa; –phithana	<i>n.</i> (<i>ulu-</i> iinkuko); (~ hung lengthwise in a doorway) (<i>in-</i> iin-); <i>vt. vi.</i> ; (of hair or wool); eg. ~ · <i>ted hair</i> : iinwele eziphitheneyo

Meta-inskrywings wat aan ’n bron- of doeltaalinskrywing wat regs daarvan staan, geadresseer is, *premarkeer* daardie inskrywing teenoor meta-inskrywings wat aan ’n bron- of doeltaalinskrywing wat links daarvan staan, geadresseer is en dit *postmarkeer* daardie inskrywing (Beyer 2011:185).

Volgens Werner (1991:2796 in Beyer 2011:185) kan elemente van die brontaal asook die doeltaal in vertalende woordeboeke geëtiketteer word. Dit beteken byvoorbeeld dat die brontaallemma van ’n artikel ’n etiket kan bevat, maar die vertaalekwivalente in die doeltaal ook meer as een etiket kan bevat. Verder kan etikette ook in diens van tweedevlakkontekstualisering optree, soos met betrekking tot betekenisverklarings in vertalende woordeboeke.

“Die addresseringstruktuur en gevolglik die mikrostruktruele verspreiding van etikette verskil van woordeboek tot woordeboek” (Beyer 2011:186). Die leksikograaf se hantering van die aanbieding van ekwivalensie en die gepaardgaande vasstelling van grense van gemerktheid sal

dus die finale besluit beïnvloed wat die adresseringstruktuur van etikette in woordeboeke betref.

Oor die algemeen sal 'n woordeboekgebruiker etikette regs van die bron- of doeltaalinskrywing aantref, maar daar moet ook opgelet word dat etikette meer as een adres kan hê. Vergelyk in hierdie verband die volgende artikel uit die *Oxford English Xhosa Dictionary*:

avast, *interj.* (naut.) misa!

(2012:37)

In hierdie artikel is die etiket (naut.) 'nautical' aan beide die lemmateken en die vertaalekwivalent geadresseer. Die rede waarom hierdie aanname gemaak kan word, is omdat daar geen verdelingsteken “,” tussen die etiket en die vertaalekwivalent verskyn nie (vgl. Zgusta 1971:335 in Beyer 2011:186-187). Die implikasie is dus dat beide die brontaallemma en die vertaalekwivalent tot seemanstaal behoort. Hierdie etiket, wat die vertaalekwivalent sou postmarkeer, het nou links verskuif om sodoende twee gekondenseerde etikette in een inskrywing te verteenwoordig. Hierdie benadering word nie universeel toegepas nie en daar is tog leksikografe wat verkies om bron- en doeltaalinskrywings apart te etiketteer, selfs al sou die inskrywings dieselfde etikette bevat.

Een van die belangrikste rolle van die leksikograaf met betrekking tot die benadering van etikettering, is dat hy ten alle tye die teikengebruiker in ag moet neem en dus behoort etikette in die taal van die teikengebruiker te verskyn. Polifunksionele woordeboeke se etikette behoort in beide die brontaal asook die doeltaal te verskyn aangesien hierdie tipe woordeboek op die behoeftes van beide taalgebruikers afgestem is.

2.6 Tipes Etiket

Daar bestaan tans 'n paar voorgestelde tipologieë vir die hantering van etikette in woordeboeke. Hierdie tipologieë stem grootliks ooreen met mekaar, maar verskil ten opsigte van klassifikasies en subklassifikasies. Lombard (1993:143) en Hurtado (1994:22) argumenteer dat daar 'n gebrek aan 'n teoretiese basis vir die klassifikasie en standaardisering van etikette bestaan (in Beyer 2011:187). Dit impliseer dat daar nie konsensus oor die gebruik van etikette en die pragmatiese parameters wat hulle verteenwoordig, bestaan nie.

2.7 DIE BEGRIP GEMERKTHEID

'n Etiket is "'n tipe aanduiders met 'n uitgebreide mikrostrukturele optrede wat die funksie het om die beperkte gebruik van 'n bron- of doeltaalinskrywing te merk" (Beyer 2011:188). Daar moet dus duidelikheid oor die konsep *beperkte gebruik* van 'n leksikale item ontstaan voordat die klassifikasies, funksies en hantering van etikette bestudeer kan word.

Soos daar voorheen in hierdie hoofstuk verduidelik is, veronderstel gemerktheid die volgende: die toepassing van die een of ander norm of stel norme en die moontlikheid van ongemerktheid. Die standaardvariëteit kan nie as die norm vir die makrostruktuur van alle woordeboeke geld nie aangesien daar verskillende woordeboeke is en leksikograwe ook verskillende sienings aangaande die hantering van etikettering het. "'n Konseptuele raamwerk waarbinne die gemerktheid al dan nie van makrostruktuurelemente (én mikrostruktuurelemente in die geval van vertalende woordeboeke) vir enige tipe woordeboek beskryf kan word, is derhalwe nodig" (Beyer 2011:188).

2.8 MODELLE VIR DIE STUDIE VAN ETIKETTE

Daar bestaan 'n hele paar modelle vir die studie van etikette, wat in 'n mindere of meerdere mate as sodanig ontwikkel is. Elkeen word vervolgens kortliks bespreek om sodoende 'n beter begrip van etikette binne die leksikografiese gebied te vorm.

2.8.1 Gouws (1988; 1989)

Gouws (1988:12-14; 1989:201-202) stel die konsep *leksikografiese deiksis* ten opsigte van etikette soos volg voor: "... die aanwysende funksie van bepaalde elemente in 'n taaluiting en die manier waarop dit 'n verband lê tussen die taaluiting en die buitetalige werklikheid" (in Beyer 2011:190). Hierdie deiktiese uitdrukkings verbind dus die uiting aan die gespreksituasie waar die spreker, tyd en plek van die uiting as middelpunt, oftewel *deiktiese sentrum*, beskou word. Volgens Levinson (1983:54) kan hierdie elemente van die gespreksituasie saamgevat word in die term *konteks van die uiting* (in Beyer 2011:109).

Gouws (1989:202) omskryf die begrip *leksikografiese deiksis* as volg:

Met inagneming van die woord **deiksis** se betekeniswaarde "aanwysing" kan 'n deiktiese funksie ook aan leksikografiese etikette toegeken word. 'n Etiket lê naamlik 'n verband tussen 'n lemma en die res van die woordeskat [...] In 'n algemene verklarende of vertalende

woordeboek sal die standaardtaal wat geld op die tyd van samestelling as leksikografiese deiktiese sentrum beskou word. Afwykings van dié deiktiese sentrum moet per etiket gemerk word.

(in Beyer 2011:190-191)

Beyer (2011:191) is van mening dat Gouws se konsep van leksikografiese deiksis die potensiaal toon om tot 'n vollediger model aangepas te word. Hierdie aangepaste model kan moontlik die leemtes van die sistememodel uitskakel en terselfdertyd ook die volle omvang van etikettering verklaar.

Volgens Gouws (1989:202) kan etikette in vier hoofkategorieë verdeel word, naamlik: vaktaal-, temporele, geografiese en stilistiese etikette. Elkeen van hierdie etikette sal vervolgens bespreek word met gepaste voorbeelde uit verskillende woordeboeke.

Vaktaaletikette word gebruik ter aanduiding van byvoorbeeld 'n beperkte vakgebied of sportsoort, ensovoorts en die etiket kan óf die lemma óf 'n ander inskrywing binne die lemma se artikel beskryf. Daar sal gevolglik na twee voorbeelde van 'n vaktaaletiket gekyk word. Die eerste voorbeeld kom voor in die *Pharos Verklarende Afrikaanse Woordeboek* by die lemma “paaltjiewagter”:

paal·tjie·wag·ter [=ters] (*kr.*) Speler in krieket onmiddellik agter die paaltjies v.d. kolwer.

(2010:877)

Die afkorting “kr.” staan vir “krieket” en dui aan dat die lemma slegs in hierdie sportgebied gebruik kan word. In hierdie woordeboekartikel beskryf die vaktaaletiket die lemma en die enkele verduideliking wat die lemma vergesel. Die tweede voorbeeld het te make met die lemma “paaltjie”:

paal·tjie [=tjies] **1** Klein paal. **2** (*kr.*) Een v.d. drie regopstaande stokkies agter die kolwer.

(2010:877)

Die vaktaaletiket “kr.” verwys weereens na die sportgebied, naamlik krieket, maar in hierdie artikel is dit van toepassing op die tweede betekenisonderskeiding van die lemma. Die eerste verduideliking van die lemma het geen etiket nie en word daarom nie aan hierdie spesifieke

sportgebied verbind nie. Die eerste verduideliking is dus algemeen en ongespesialiseerd, met ander woorde daar is geen beperking op die gebruikswaarde van hierdie betekenisonderskeiding van die lemma nie.

“Die verklaring wat aan ’n vaktaalitem gegee word, word nie vir ’n vakkundige uit die betrokke vak gegee nie, maar vir die nie-kenner van die vak” (Gouws 1989:203). Vaktaaletikette word nie gebruik om vir ’n woordeboekgebruiker aan te dui dat ’n ingewikkelde verduideliking of beskrywing volg nie. Dit word slegs as ’n hulpmiddel gebruik om aan te dui dat die spesifieke lemma tot ’n sekere vakgebied behoort. Hierdie tipe etikette kom in nievaktaalwoordeboeke voor omrede hierdie etikette nie nodig sou wees in ’n vaktaalwoordeboek nie.

Temporele etikette “word veral gebruik om die tyd- en tydperkgebondenheid van ’n woordeboekinskrywing te merk” (Gouws 1989:203). Die leksikograaf moet in die geval van temporele etikette ’n aanduiding in die toeliggende aantekeninge gee van die afsnypunte op die tydas. Die volgende lemma kom voor in die *HAT* en bevat ’n temporele etiket:

kor•te•las’ s.nw. (-se) (*hist.*) Breë, kort sabel met effens gebuigde lem – veral deur matrose gebruik: *V Hy het beurtelings sy kruisboog gespan, sy swaard ontbloot, met sy kortelas gesteek* (W.E.G. Louw).

(2005:618)

Die afkorting “hist.” is ’n temporele etiket wat staan vir “histories” en dui aan dat die lemma “kortelas” om geskiedkundige redes opgeneem word, maar nie meer algemeen gebruik word nie. Nog ’n voorbeeld van ’n temporele etiket lyk soos volg:

da’to (*L.*) (*veroud.*) Met die datum van; onder datum van: *Dato 12 Des. Skryf vader...*

(*HAT* 2005:145)

Die afkorting “veroud.” is weereens ’n temporele etiket wat staan vir “verouderd” en dui aan dat die lemma “dato” dikwels in briewe of geskiedkundige dokumente raakgeloop word, maar in ’n mate in onbruik geraak het. Hierdie tipes etikette ekspliseer dus ’n chronolektiese afwyking van die standaardtaal in die woordeboek.

“Geografiese etikette maak voorsiening vir die leksikografiese oordrag van dialektiese variasie” (Gouws 1989:203) en merk dus die ruimtelike verspreiding van ’n lemma. Geografiese etikette veranker ’n lemma of ’n ander inskrywing binne die artikel deikties aan

'n bepaalde gebruikstreek en daarom moet hierdie tipe etiket deur ander inskrywings in dieselfde artikel ondersteun word. Geografiese etikette kan as dialektiese hulpmiddels in woordeboeke gebruik word, byvoorbeeld (*Cockney*) vir 'n vorm van "Britse Engels".

Stilistiese etikette het nie een duidelike definisie nie en word daarom gedefinieer as 'n oorkoepelende benaming vir 'n verskeidenheid etikette. "Dié tipe maak onder meer daarvoor voorsiening dat stylkenmerke gemerk word" (Gouws 1989:204), asook gebruiksfrekwensie en taboewaarde. Die belangrikste funksie is egter dat stilistiese etikette bepaalde sosiolinguistiese eienskappe van lemmas aan die woordeboekgebruiker deurgee. Die aanwending van stilistiese etikette is seker die moeilikste taak van die leksikograaf aangesien hy/sy sodoende 'n sosiale gradering van die betrokke woordeboeklemma bied. Hierdie sosiale gradering is gewoonlik subjektief, dit is die groot probleem wat die proses van etikettering betref. Gouws (1989: 204) sê in hierdie verband: "Alhoewel woordeboeke dikwels op objektiwiteit aanspraak maak, gee elke woordeboek blyke van 'n ander sosiolinguistiese werklikheid" (Gouws 1989:204). Die volgende voorbeeld van 'n stilistiese etiket bevat subjektiwiteit omrede dit aan die leksikograaf se persoonlike vereistes voldoen:

'n Voorbeeld van 'n stilistiese etiket waar subjektiwiteit ter sprake is, kom voor by die lemma "snog":

snög v.i. (-gg-). (sl.) Engage in kissing and caressing.

(*The Concise Oxford Dictionary* 1976:1084)

Die afkorting "sl." staan vir "slang" en dui aan dat hierdie lemma nie in formele gespreksituasies gebruik moet word nie. Die lemmas wat deur hierdie etiket gemerk word, moet liever net in sekere gespreksituasies gebruik word. Dit is deesdae moeilik om by stilistiese etikette vas te stel of 'n lemma byvoorbeeld "sleng" is in die werklikheid. Neufeldt (1999:1) stel voor dat die volgende vrae beantwoord moet word om vas te stel of 'n lemma nie deel is van die standaardtaal nie:

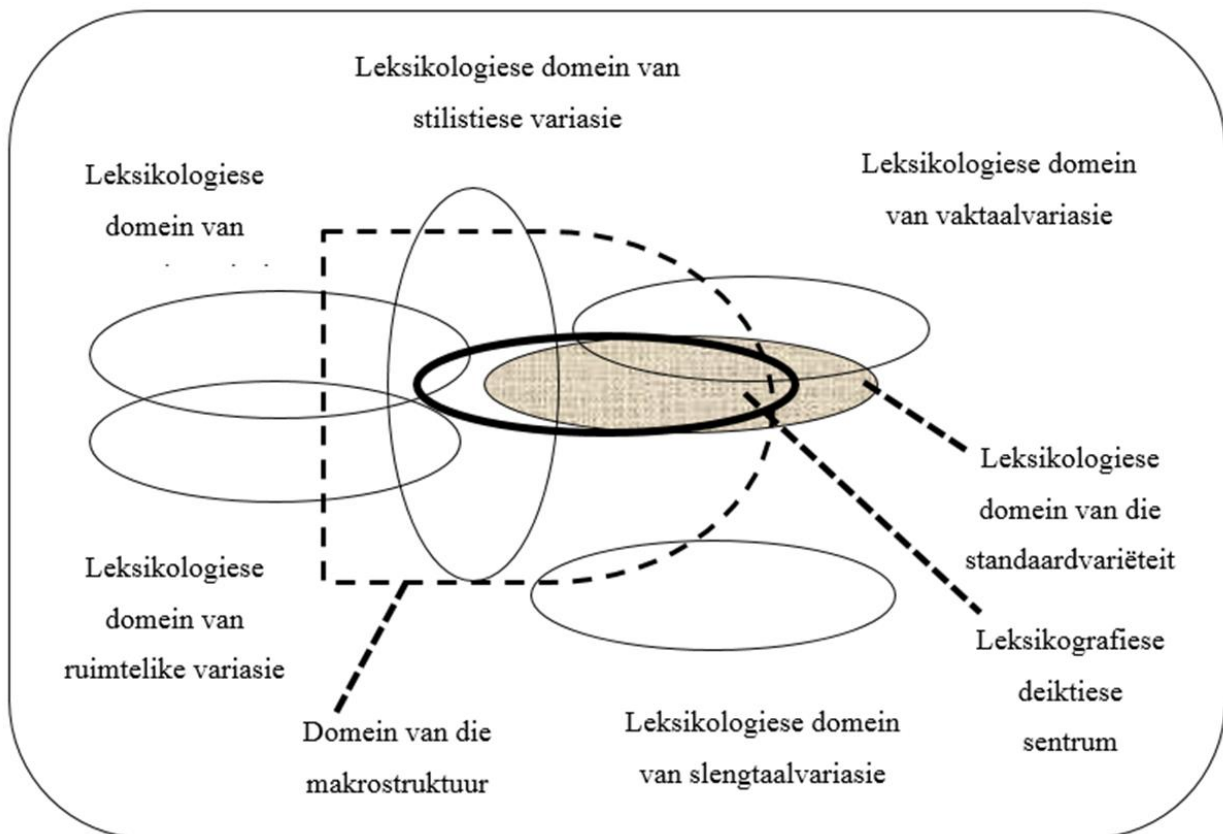
- "What is the basic, undifferentiated style or level of language from which informal usage is to be distinguished?"
- Is informality a describable feature of language and if so, can it be described as a lexical feature?
- How does informal usage arise, and how can we identify it?

- Where does slang fit into linguistic register?"

Volgens Gouws (1989:205) bestaan daar “’n groot behoefte aan die standaardisering van stilistiese etikette sodat woordeboekgebruikers en leksikograwe duidelikheid kan hê oor die status en bestek van elke etiket.”

Daar bestaan dus verskillende tipes etikette wat verskillende tipes afwykings van die leksikografiese deiktiese sentrum merk, byvoorbeeld die temporele etikette, vaktaaletikette, geografiese etikette en stilistiese etikette wat sopas bespreek is. Die leksikon kan dus in verskeie *leksikologiese domeine* verdeel word, “soos die leksikologiese domein van die standaardvariëteit, die leksikologiese domein van temporele variasie, die leksikologiese domein van vaktaalvariasie, die leksikologiese domein van ruimtelike variasie, die leksikologiese domein van stilistiese variasie ens.” (Beyer 2011:191). Hierdie domeine kan verder in leksikologiese subdomeine verdeel word, soos byvoorbeeld mediese vaktaal, regstaal, rekenaargeletterdheidtaal, ens. in die geval van die leksikologiese domein van vaktaalvariasie. Die makrostruktuur van ’n woordeboek sal hierdie leksikologiese domeine insluit. Hierdie domeine sal waarskynlik nie ten volle hanteer word nie en die moontlikheid bestaan vir subdomeine om heeltemal uitgesluit te word.

Aangesien etikette ’n gekombineerde funksie kan dien, veroorsaak dit dat die leksikologiese domeine in bepaalde verhoudinge tot mekaar kan voorkom. ’n Voorbeeld hiervan sou wees dat die etiket *dial.* (dialek) in verhouding tot die etiket *infml.* (informeel) kan staan omrede hulle aan een bron- of doeltaalinskrywing geadresseer kan word. Hierdie etikette verteenwoordig dus parallelle konseptualisering. Netso kan die etiket *dial.* (dialek) nie dieselfde adres as byvoorbeeld die etiket *med.* (medies) hê nie. Die moontlikheid ontstaan dat sommige leksikologiese domeine mekaar gedeeltelik kan oorvleuel, terwyl dit by ander ’n onwaarskynlikheid is. Hierdie siening ten opsigte van verhoudinge is ook van toepassing op leksikologiese subdomeine. As gevolg van hierdie verhoudinge kan die leksikon in terme van hierdie domeine gekarteer word en dus die makrostruktuur van die woordeboek relatief tot die domeine aandui. Beyer (2011:192) stel die volgende verteenwoordiging van ’n leksikon ten opsigte van ses leksikologiese domeine:

Die volgende verhoudinge kom in hierdie skematiese voorstelling voor:

1. Die verhouding tussen die makrostruktuur en die standaardvariëteit
2. Die verhouding tussen die makrostruktuur en die leksikografiese deiktiese sentrum
3. Die verhouding tussen die standaardvariëteit en die leksikografiese deiktiese sentrum
4. Die verhouding tussen die verteenwoordigde leksikale domeine onderling

(Beyer 2011:192-193)

Hierdie verhoudinge word onderskeidelik vervolgens bespreek.

A. Die verhouding tussen die makrostruktuur en die standaardvariëteit

Beyer (2011: 193) verduidelik die verhouding tussen die makrostruktuur en die standaardvariëteit soos volg: “Hoewel die standaardwoordeboek die leksikale domein van die standaardvariëteit in bestek het, kan dié domein nie volledig in die woordeboek verteenwoordig word nie” (Beyer 2011:193) en dit is ook nie slegs hierdie domein wat in die woordeboek verteenwoordig word nie. Die leksikale item *bergfietswedren* is byvoorbeeld ’n standaardtaalitem, hoewel dit nie in Afrikaanse standaardtaalwoordeboeke gelemmatiseer is

nie, soos byvoorbeeld in die *Verklarende Afrikaanse Woordeboek* (Kritzinger, Labuschagne & Pienaar 1964) en die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (Odendal & Gouws 2005). Hierdie leksikale item wat as standaardvariëteit beskou word, word nie binne die domein van die makrostruktuur ingesluit nie. Die lemma “bergfietswedren” sou dus op die skematiese voorstelling binne die grense van die leksikologiese domein van die standaardvariëteit, asook die leksikografiese deiktiese sentrum, val, maar dan buite die grense van die domein van die makrostruktuur.

B. Die verhouding tussen die makrostruktuur en die leksikografiese deiktiese sentrum

Die leksikale item *bergfietswedren* kan weer as voorbeeld gebruik word by die verhouding tussen die makrostruktuur en die leksikografiese deiktiese sentrum. Soos daar in A. verduidelik is, val hierdie leksikale item buite die makrostruktuur van Afrikaanse standaardwoordeboeke, maar tog kan dit nie as ’n niestandaarditem geklassifiseer word nie. Indien hierdie leksikale item wel by Afrikaanse standaardwoordeboeke ingesluit sou word, sou dit nie met ’n etiket gemerk word nie. Beyer (2011: 193) sê die volgende in hierdie verband: “Dit word dus duidelik dat hoewel die leksikografiese deiktiese sentrum van die woordeboek deur die doel en funksie daarvan bepaal word, dit ten opsigte van die leksikon nie tot die grense van die makrostruktuur van die woordeboek beperk is nie” (Beyer 2011:193). Hier word verwys na daardie gedeelte van die skematiese voorstelling waar die leksikografiese deiktiese sentrum binne die leksikologiese domein van die standaardvariëteit val, maar buite die domein van die makrostruktuur. Hierdie items haal waarskynlik die lemmakandidatels van die woordeboek, maar word nie in die eindproduk, d.w.s. die standaardwoordeboek, gepubliseer nie.

C. Die verhouding tussen die standaardvariëteit en die leksikografiese deiktiese sentrum

Soos daar in die skematiese voorstelling gesien kan word, oorvleuel die leksikografiese deiktiese sentrum met die standaardvariëteit, maar tog kan hierdie twee domeine nie gelyk aan mekaar gestel word nie. Die grens van die leksikografiese deiktiese sentrum oorvleuel na links met die grens van die leksikologiese domein van die standaardvariëteit waardeur ’n deel van die leksikologiese domein van temporele variasie ook ingesluit kan word. Die grens van die leksikologiese domein van die standaardvariëteit oorvleuel ook na regs met die leksikografiese deiktiese sentrum “sodat daar eerder van twee domeine as van een domein met twee identiteite sprake is” (Beyer 2011:194). Die gedeeltes waar hierdie twee domeine nie oorvleuel nie word vervolgens kortliks bespreek.

Verouderde en historiese leksikale items wat tot die leksikologiese domein van temporele variasie behoort, word tog geëtiketteer al kom hulle subdomeine buite die leksikografiese deiktiese sentrum voor. Neologismes, aan die ander kant, verteenwoordig ook 'n subdomein, word as temporeel gemerk en kan binne die leksikografiese deiktiese sentrum val. Indien hierdie leksikale items nie geëtiketteer word nie, sal dit 'n oorsaak van die funksie en doel van die woordeboek wees en die woordeboekgebruiker sal dus in kennis hiervan gestel word, gewoonlik deur middel van die inligtingsgids. Gouws (1988:23 in Beyer 2011:194) het die volgende mening met betrekking tot neologismes:

Gegee ook dat etikette gebruik word om 'n bepaalde beperking op die gebruik van 'n woordeboekinskrywing te merk, bestaan daar nie 'n dwingende rede om nuutskappings in 'n standaardwoordeboek per temporele etiket te merk nie.

Die opmerking kan dus gemaak word dat nie alle bron- of doeltaalinskrywings wat geëtiketteer sou kon word, gemerk word nie. Indien aanvaar word dat alle leksikale inskrywings wat buite die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek val, geëtiketteer word, “volg dit dat die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n standaardwoordeboek nie identies is aan die leksikologiese domein van die standaardvariëteit van die behandelde taal of tale nie” (Beyer 2011:194). Hierdie opmerking word verbeeld in die skematiese voorstelling deur die leksikografiese deiktiese sentrum wat 'n groter leksikale area as die leksikologiese domein van die standaardvariëteit dek. Dit is dus duidelik dat die leksikografiese deiktiese sentrum deur die funksies en doel van 'n woordeboek bepaal word en nie net deur die deel van die inskrywing wat deur die makrostruktuur verteenwoordig word nie. Die gebruiker van 'n standaardwoordeboek het tipies nie die behoefte daaraan dat neologismes gemerk word nie, selfs al word neologismes in verhouding tot standaardvariëteite geëtiketteer.

Volgens Gouws (1989:201) en De Stadler (1989:378-379) kan die verskynsel van deiksis, ook beskryf as die *tipiese gespreksituasie*, in die pragmatiek as volg omskryf word: “[D]eiktiese uitdrukkings [is] die middele [...] waarmee 'n uiting aan die gespreksituasie veranker word of daarmee in verband gebring word” (in Beyer 2011:195). Binne 'n tipiese gespreksituasie is waar die deiktiese sentrum gesetel is. Teenoor die pragmatiek, sal die leksikografiese deiktiese sentrum in die analoë toepassing daarvan in die *tipiese gebruikssituasie* gesetel wees. Dit wil sê dat die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek nie slegs op die leksikonkeuses gebaseer word nie, maar ook op die behoeftes van die tipiese teikengebruiker van die woordeboek. Deiktiese uitdrukkings veranker uitings in tipiese gespreksituasies en

leksikografiese deiktiese uitdrukkings veranker inskrywings buite tipiese woordeboekgebruiksituasies; “ongeëtiketteerde inskrywings word deur hulle ongeëtiketteerdheid in die tipiese gebruiksituasie veranker” (Beyer 2011:195).

Die leksikologiese domein van die standaardvariëteit dek ’n groter leksikale area as die domein van die leksikografiese deiktiese sentrum. ’n Leksikale item wat binne hierdie area val, asook binne die domein van die makrostruktuur, sal gelemmatiseer word, maar ook geëtiketteer word. Voorbeelde van hierdie etikette sluit in *meerv.* (meervoud) wat substantiewe betref en *attr.* (attributief) wat adjektiewe betref. Dit wil sê dat die woordeboekgebruiker in die tipiese gebruiksituasie kan aanvaar dat ’n ongemerkte substantief in beide die enkelvoud en meervoud gebruik kan word en ’n ongemerkte adjektief in beide die attributiewe en predikatiewe vorm gebruik kan word. Hierdie aannames bepaal die leksikografiese deiktiese sentrum van ’n woordeboek. Enige leksikale items wat buite hierdie aannames, en dus buite die leksikografiese deiktiese sentrum, val, sal gemerk word deur middel van etikette.

D. Die verhouding tussen die verteenwoordigde leksikologiese domeine onderling

Die skematiese voorstelling illustreer nie net die relatiewe posisies van die leksikografiese deiktiese sentrum en die domein van die makrostruktuur nie, maar ook van die verskillende leksikologiese domeine ten opsigte van mekaar. Hierdie posisionering van die leksikologiese domeine verteenwoordig ’n beplande uiteensetting van die leksikon. Die leksikologiese domeine van temporele variasie, asook vaktiaalvariasie deel ’n area met die leksikografiese deiktiese sentrum omrede daar items is wat binne beide domeine val. Soos Beyer (2011: 196) aandui: “[E]lke polisemiese waarde van ’n polisemiese leksikale item [moet] individueel relatief tot die leksikologiese domeine geplaas [...] word”, dit wil sê dat polisemiese leksikale items waarvan een polisemiese waarde ongemerk is terwyl ’n volgende een byvoorbeeld temporeel gemerk is, nie hier ter sprake is nie. Dus sal ’n enkele polisemiese leksikale item wat binne die leksikon geplaas word nie sin maak nie. ’n Polisemiese leksikale item kan binne ’n subdomein van die gemerkte leksikologiese domein val, maar nie buite die subdomein van die leksikografiese deiktiese sentrum nie en die leksikale lede sal ook nie geëtiketteer word nie.

In die skematiese voorstelling deel die leksikologiese domein van vaktiaalvariasie ook ’n area met die leksikologiese domein van die standaardvariëteit, asook die leksikografiese deiktiese sentrum. Dit wil sê dat ’n polisemiese leksikale item as beide standaardtaalitem en vaktiaalitem kan optree en dus nie deur middel van ’n etiket gemerk hoef te word nie. So kan ’n leksikale

item soos *adjektief* beide binne die standaardtaal en vaktaal gebruik word, maar steeds termstatus in die vaktaalvariëteit geniet. Verder illustreer die skematiese voorstelling die onmoontlikheid van 'n leksikale item wat as beide standaardtaalitem en slengtaalitem kan optree aangesien die leksikologiese domein van die standaardvariëteit nie 'n area met die leksikologiese domein van slengtaalvariasie deel nie. Hierdie opmerking is ook van toepassing op die leksikologiese domeine van ruimtelike en temporele variasie. 'n Leksikale item kan aan beide domeine van die ruimtelike en temporele variasie behoort, soos voorgestel in die skematiese illustrasie deur die gedeeltelike oorvleueling van hierdie twee domeine. “Waar twee (of meer) leksikologiese domeine mekaar gedeeltelik oorvleuel, veronderstel dit dat 'n kombinasie van etikette wat die leksikale items van hierdie domeine merk [...] moontlik is” (Beyer 2011:197). Die volgende kombinasie van etikette kan hier as voorbeeld gebruik word, veral in terme van parallelle kontekstualisering: *dial.* (dialek) en *veroud.* (verouderd).

Dit is interessant om die posisie van die leksikologiese domein van stilistiese variasie ten opsigte van die standaardtaalvariëteit en die leksikografiese deiktiese sentrum op te merk aangesien dit verskil van die posisionering van die leksikologiese domeine van temporele, ruimtelike, slengtaal- en vaktaalvariasie. Hierdie posisionering suggereer 'n ander tipe verhouding met die domein van die standaardvariëteit, die leksikografiese deiktiese sentrum en die makrostruktuur.

Die volgende kernaspekte van etikettering binne hierdie model word dus as volg uitgelig:

1. Die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek word deur die doel en funksie van die woordeboek bepaal, en nie deur die omvang van die makrostruktuur nie. Dit hou in dat die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek die omvang daarvan transendeer.
2. Die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek is 'n multidimensionele konsep wat nie tot die behandelde leksikon of leksika beperk is nie. Dit hou in dat leksikale gemerktheid nie noodwendig gelyk te stel is aan leksikografiese geëtiketteerdheid nie.
3. Ten opsigte van die leksikon is die leksikografiese deiktiese sentrum dus nié aan die makrostruktuur van die woordeboek gebonde nie, hoewel beide die leksikografiese deiktiese sentrum en die makrostruktuur in terme van die lemmatiseringsbeleid van die woordeboek aan die doel en funksie daarvan gebonde is. Dit volg dan dat die twee verteenwoordigende domeine mekaar ten opsigte van die leksikon grootliks

(hoewel nie noodwendig volledig nie) in die woordeboek sal oorvleuel. Indien dit nie die geval is nie, is daar fout met die woordeboekkonseptualiseringsplan.

4. Hoewel die leksikografiese deiktiese sentrum nie slegs deur die samestelling van die leksikon bepaal word nie, vind dit uit die aard van die woordeboek volledig daarin neerslag en kan die omvang daarvan dus in terme van die leksikon gekarteer word [...].

(Beyer 2011:197-198)

Die voorgaande bespreking van hierdie model, met leksikografiese deiksis as middelpunt, sal voortaan die *deiksismodel* genoem word. Dit is duidelik dat die deiksismodel 'n bruikbaarder beskrywing van etikettering as die sistememodel kan bewerkstellig wanneer hierdie kernaspekte in ag geneem word.

Die deiksismodel fokus die aandag op die verhouding tussen etikette en ander diskriminators, oftewel betekenisverklarings. Waar die aanwending van betekenisverklarings by lemmas opsioneel is, is die aanwending van etikette by lemmas wat buite die leksikografiese deiktiese sentrum val, verpligtend. Die verskil tussen hierdie aanwendings is dat betekenisverklarings deur die inhoud van die artikel bepaal word en etikette deur die lemma se posisionering ten opsigte van die woordeboek se leksikografiese deiktiese sentrum. Beyer (2011:198) merk op dat “[g]egee die funksie van pragmatiese leiding en die potensiaal van ekwivalentdiskriminasie van etikette, word dit duidelik dat etikette ook in die plek van ander diskriminators kan optree [...], terwyl die omgekeerde nie waar is nie.” Die afleiding kan dus gemaak word dat 'n lemma en sy vertaalekwivalent in die vertalende woordeboek ten opsigte van hulle posisie tot die leksikografiese deiktiese sentrum met mekaar gekoördineer word. Hierdie koördinasie val primêr binne die standaard vertalende woordeboek onder standaardvariëteite. Die sekondêre kontekste bestaan uit ander konteksuele en kontekstuele veranderlikes. Hierdie kontekste moet binne die grense van die primêre kontekste val en deur middel van inskrywings gespesifiseer word. 'n Voorbeeld van hierdie geval is dat 'n kontekstinskrywing van geselstaal nie 'n polisemiese waarde wat deur die etiket *informeel* gemerk is, kan hê nie. Al staan 'n lemma in 'n ekwivalentverhouding tot die vertaalekwivalent, maar val buite die leksikografiese deiktiese sentrum, moet hierdie lemma deur middel van 'n etiket gemerk word. 'n Ekwivalentverhouding van monosemiese kongruensie tussen die lemma en die aangebode vertaalekwivalent staan bekend as die omkeerbaarheidsbeginsel. “Die primêre konteks waarbinne die lemma en die vertaalekwivalent met mekaar gekoördineer word, word dus aangedui hoewel konteks geen rol

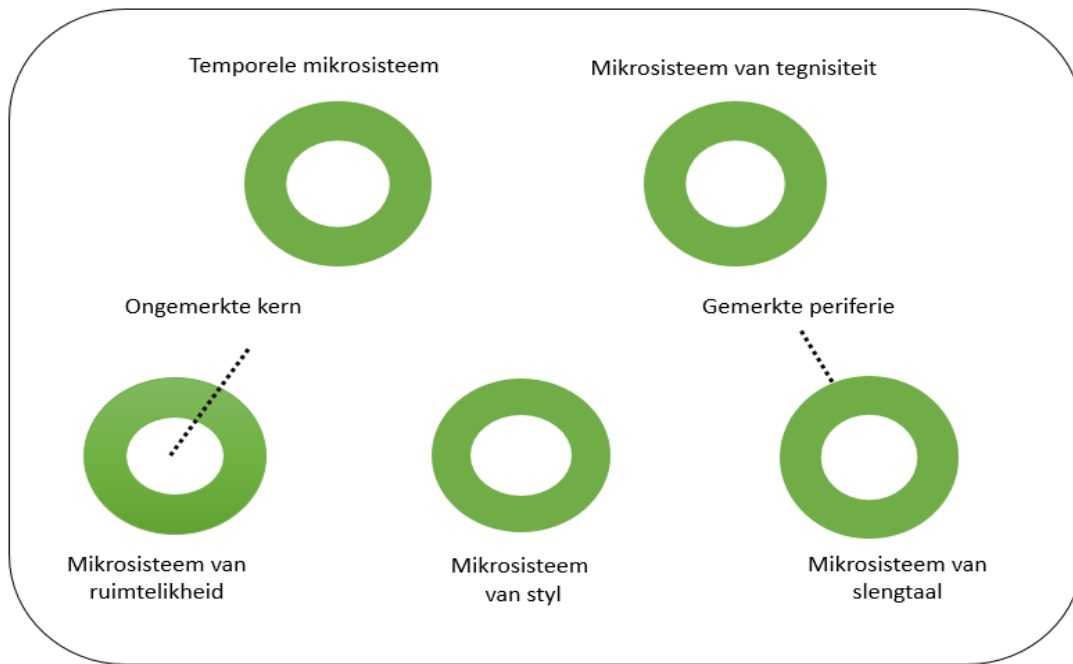
blyk te speel nie” (Beyer 2011:199). ’n Verwysingslemma wat buite die leksikografiese deiktiese sentrum val, moet ook deur middel van ’n etiket gemerk word.

Die gevolgtrekking kan gemaak word dat alle kontekstualiserende inskrywings aan die leksikografiese deiktiese sentrum gebonde is. Soos reeds genoem, word bron- en doeltaalinskrywings binne die primêre konteks met mekaar gekoördineer, asook gespesifiseer, hetsy deur die aan- of afwesigheid van etikette. Dus speel konteks ook ’n rol by die ekwivalentverhouding van monosemiese kongruensie.

2.8.2 Hausmann (1989)

Hausmann (1989:650-652) is van mening dat die hantering van etikette in ’n woordeboek afgelei kan word deur die inventaris te bestudeer (Beyer 2011:189). “Die markeringskema gee struktuur aan die woordeboek se onderliggende *markeringsstelsel*, wat as *makrosistelsel* uit ’n aantal *mikrosistelsels* bestaan, soos die mikrosistelsel vir ‘streek’, ‘vaktaal’, ‘styl’ ens.” (Beyer 2011:189). Hierdie mikrosistelsel besit elkeen ’n ongemerkte sentrum, soos byvoorbeeld “algemene taal” in die geval van tegnisiiteit, asook ’n gemerkte periferie, waar tegnisiiteit binne die “vaktaal” sal val. Hierdie model vir die studie van etikette staan bekend as die *sistelsmodel*. Die sistelsmodel is voordelig in dié sin dat dit die benadering wat die teoretikus in die proses van woordeboekkritiek volg, weerspieël: die bepaalde inskrywingstipes wat by die woordeboek ingesluit word en dan die verteenwoordigde leksikon van hierdie inskrywingstipes.

Die grootste nadeel van die sistelsmodel lê egter ook in hierdie voordeel opgesluit: “naamlik dat dit minder nuttig is vir die breë benadering wat die praktiese leksikograaf waarskynlik sal volg, te wete vanaf die leksikon na die woordeboek deur middel van bepaalde inskrywingstipes” (Beyer 2011:189). Nog ’n nadeel van hierdie model is dat dit nie in ag neem dat daar moontlike etiketkombinasies, al dan nie, kan ontstaan nie. Die sistelsmodel het dus beperkings wat die toepassingswaarde betref en sal dus moeilik op ’n praktiese manier toegepas kan word binne die leksikografiese gebied. Hier volg ’n skematiese voorstelling van die sistelsmodel waar verskillende mikrosistelsels betrek is:

2.8.3 Sykes en Schofield (1993)

Sykes en Schofield (1993:183) verdeel etikette in twee hoofkategorieë, naamlik vakgebied en register. Die laasgenoemde tipe etiket word verder in sewe subkategorieë verdeel, naamlik: stylvlak, tydregister, geografiese register, metafoor, abstrak en konkreet, sprekershouding en frekwensie. Slegs vyf van hierdie subkategorieë sal hier met voorbeelde bespreek word.

Vakgebiedetikette “can specify the subject field to which the concept belongs; they can also indicate the register of the word in the technical language of a particular field” (Sykes en Schofield 1993:183). Die laasgenoemde eienskap van hierdie etikettipe is minder algemeen en die eersgenoemde word meestal deur hedendaagse leksikograwe gebruik. Die volgende woordeboekartikel bevat ’n voorbeeld van ’n vakgebiedetiket:

ar•te•ri•o•skle•ro’s s.nw. (*med.*) Ontsteking en degenerasie van die elastiese weefsel van die vaatwande van slagare, gepaardgaande met verdikking en verharding; slagaarverkalking.

(HAT 2005:55)

Die afkorting “med.” staan vir “medies” en dui aan dat die lemma binne ’n mediese konteks en gespreksituasie gebruik word. ’n Algemener sinoniem wat in hierdie een se plek gebruik kan word, word aan die einde van die verduideliking deur die leksikograaf verskaf, naamlik

“slagaarverkalking”. Dit stel die algemene woordeboekgebruiker in staat om hierdie sinoniem in gewone gesprekstaal te gebruik as hy/sy na hierdie tipe ontsteking wil verwys.

Die eerste subkategorie van “register” is stylvlak en kom seker die meeste voor in enige tipe woordeboek. “One style level is normally not manifest in the dictionary” (Sykes en Schofield 1993:183), want elke leksikograaf gebruik sy eie oordeel wanneer dit kom by stilistiese etikette en produseer dus sy/haar eie lys van hierdie tipe etiket. ’n Voorbeeld van hierdie tipe etiket kom voor in die volgende woordeboekartikel:

skyt² ww. [ge=] (*vulg.*) **1** Ontlas, lakseer (veral diere). **2** ‘n Wind laat, poep; ~*bang*, (*plat*) vreeslik bang.
(*Pharos Verklarende Afrikaanse Woordeboek* 2010:1127)

Die afkorting “vulg.” is ‘n stylvlaketiket wat staan vir “vulgêr” en dit dui aan dat daar teen die gebruik van hierdie lemma gewaarsku word. Die leksikograaf waarsku die woordeboekgebruiker om eerder nie hierdie lemma in ’n gespreksituasie te gebruik nie aangesien mense aanstoot mag neem.

Die tweede subkategorie is ’n temporele etiket en het te make met ouer lemmas wat tyd en tydperk betref. Sykes en Schofield (1993: 185) beskryf hierdie etiket soos volg: “This label has essentially nothing to do with elevated style; it simply states that the word has an old-fashioned ring.” Daar word oor die algemeen aanvaar dat die moderne gebruik van ’n argaïese lemma ’n tipe styl deurgee. Die volgende lemma bevat hierdie tipe etiket en kom voor in *The Concise Oxford Dictionary*:

fī’zgīg (-g-) *n. & a.* (arch.) **1.** *n.* Giddy flirtatious young woman; kind of small firework, cracker.
2. *a.* Flighty.

(1976: 396)

Die afkorting “arch.” is ‘n temporele etiket wat staan vir “archaic” en dui aan dat die lemma argaïes of verouderd is, met ander woorde nie meer in algemene gespreksituasies gebruik word nie. Hierdie spesifieke lemma word dalk om geskiedkundige redes in ’n woordeboek gehou of die lemma word moontlik nog deur ’n sekere groep mense gebruik.

Die derde subkategorie van “register”-etikette is geografiese etikette, wat soos volg deur Sykes en Schofield (1993: 185) verduidelik word: “Within any linguistic community there are certain conventions as to what is geographically regarded as normal and therefore remains unmarked.” Die res van die lemmas wat dan nie as “normaal” binne hierdie linguistiese gemeenskap gesien word nie, word geografies geëtiketteer. Die volgende voorbeeld van ’n lemma wat met hierdie tipe etiket gemerk is, kom voor in die *HAT*:

sla’lom s.nw. (-s) (*Noorw.*) Skisport op ’n sigsagbaan wat tussen hindernisse, bv. vlae deur loop.

2 Wedstryd op so ’n baan.

3 Dergelyke wedstryd by waterski.

(2005:1038)

Die afkorting “Noorw.” is ’n geografiese etimologiese aanduiding wat staan vir “Noorweë” en dit dui aan dat die lemma van Noorweë (’n Noorse dialek) afkomstig is.

Die vierde subkategorie is die metafoor en hier handel dit meestal oor die letterlike en figuurlike taal wat gebruik word. Sykes en Schofield (1993: 185) dui aan dat die letterlike betekenis ongemerk is, “... but sometimes a marking is given, for contrast” (Sykes en Schofield 1993:185). Die algemene neiging van leksikograwe is om die letterlike betekenis sonder ’n etiket in die woordeboek in te sluit, soos in die volgende voorbeeld wat in die *HAT* voorkom:

kla’ter·goud s.nw. **1** Legering van koper en sink wat na goud lyk, maar gou swart word.

2 Uitsers dun uitgeslaande blaadjie van hierdie legering.

3 (*fig.*) Valse skyn, waardelose pronk; klink-klank: *Dit is sommer klatergoud.*

(2005:567)

Die afkorting “fig.” is ’n metafooretiket wat staan vir “figuurlik” en word gebruik by ’n spesifieke betekenisonderskeiding wat nie ’n letterlike betekenis het nie. In hierdie voorbeeld is die eerste twee verduidelikings van die lemma “klatergoud” letterlik bedoel omrede hulle ongemerk gelaat is en die laaste verduideliking figuurlik bedoel omrede hy met ’n etiket gemerk is.

Die vyfde en laaste etiket wat deel vorm van die subkategorie van registeretikette is sprekershoudingetikette. Sykes en Schofield (1993: 186) dui aan dat, veral in passiewe woordeboeke, dit nodig mag wees om 'n uitdrukking te verhelder deur die spreker se houding of stemming aan te dui. Dit is veral belangrik om die spreker se houding te etiketteer wanneer daar 'n atmosfeer van ironie heers, want dan is daar 'n verskil tussen wat die spreker sê en wat hy/sy eintlik bedoel. Die volgende voorbeeld van 'n sprekershoudingetiket word in *The Concise Oxford Dictionary* gevind:

- nǃgger** (-g-) *n.* **1.** (derog.) Negro; dark-skinned person.
2. ~ **in the woodpile** or ***fence**, (sl.) suspicious circumstance, something that spoils a good thing; **work like a ~**, toil very hard.
3. ~(-**brown**), (arch.) dark shade of brown.

(1976:736)

Die afkorting “derog.” is 'n sprekershoudingetiket wat staan vir “derogatory” en dit dui aan dat die lemma neerhalend is ten opsigte van betekenisparafrase 1.

2.8.4 'n Tipologie van etikette binne die deiksismodel van Beyer (2006)

'n Formele tipologie van etikette raak 'n moontlikheid sodra die deiksismodel en gepaardgaande definisie van die begrip *etiket*, soos voorheen bespreek, toegepas word.

Volgens Beyer moet die volgende meta-inskrywings nie as etikette beskou word nie:

1. Woordsoortaanduiders (bv. s.nw. – selfstandige naamwoord)
2. Aanduiders van die wetenskaplike name van fauna en flora (bv. *Gardenia jasminoides* – katjiepiering)
3. Aanduiders van etimologie (bv. G. – Grieks)
4. Aanduiders van figuurlike taalgebruik (bv. fig. – figuurlik)
5. Aanduiders van leksikografiese benoeming (bv. vok. – vokatief)
6. Sogenaamde mikrostruktuuretikette (deesdae struktuurmerkers genoem) (bv. Uitdr. – Uitdrukking)

(2006:200)

Daar is wel gevalle waar sommige leksikograwe hierdie meta-inskrywings as etikette in hulle woordeboeke gebruik deur dit tussen hakies, regs van die lemma te plaas. 'n Voorbeeld waar

een van hierdie meta-inskrywings nie as etiket optree nie, kan gesien word in die volgende inskrywing by die *Basiswoordeboek van Afrikaans* (1994):

plaat (plate; plaatjie) nw. 1. 'n Plaat is 'n plat ronde plastiekskyf waarop daar klankopnames, veral musiek, gemaak is en waarna 'n mens kan luister as jy dit op 'n plaatspeler speel.
(1994:348)

In hierdie woordeboekartikel word die afkorting “nw.” gebruik om die woordsoort van die lemma aan te dui, naamlik naamwoord. Volgens Gouws (2014: 396) is dit 'n aanduiders want aanduiders is tekssegmente wat gebruik word om data weer te gee waarmee die lemma bewerk word.

Die moontlike redes waarom sommige leksikograwe hierdie meta-inskrywings as etikette beskou, is die feit dat die meeste van hierdie inskrywings ook in die vorm van afkortings voorkom en dan ook die feit dat tipografiese en nietipografiese struktuurmerkers op hulle toegepas word. Verder kan daar geargumenteer word dat hierdie meta-inskrywings brontaal- en doeltaalinskrywings verteenwoordig in die spesifieke woordeboek. “Binne 'n funksionele benadering, soos wat in hierdie studie aan die hand van die deiksismodel toegepas word, deug hierdie eienskappe van die inskrywings egter nie om hulle in die klas etikette te plaas nie” (Beyer 2006:204). Dit impliseer nie dat hierdie meta-inskrywings as onbelangrik geag moet word nie, maar eerder net soveel aandag van die leksikograaf ontvang soos wat etikette geniet.

Ter wille van hierdie studie word die isolering en eliminerings van meta-inskrywings vervolgens bespreek.

2.8.4.1 Woordklasaanduiders

Verkuyl et al. (2003:297) en Wachal (1994) is van mening dat meta-inskrywings wat die lemma as woordklas aandui as etikette beskou moet word (in Beyer 2011:201). Beyer verskil van mening aangaande hierdie stelling as gevolg van die volgende twee redes. Eerstens kan woordklasaanduiders nie as kontekstualiserende inskrywings gesien word nie. Indien etikette binne die diskriminatorsklas onder kontekstualiserende inskrywings val, sal die gevolg wees dat woordklasaanduiders nie as etikette beskou kan word nie. In die tweede plek dui die aanwending van woordklasaanduiders nie daarop dat 'n inskrywing binne enige leksikologiese domein buite die leksikografiese deiktiese sentrum van 'n woordeboek val nie. Volgens die

lemmatiseringsbeleid van standaard- vertalende woordeboeke, word daar geen beperking op die lemmatisering van inskrywings op grond van hulle woordklasstatus geplaas nie.

2.8.4.2 *Aanduiders van die wetenskaplike name van fauna en flora*

Hurtado (1994:22) en Brand (2000:23-28) beskou aanduiders van die wetenskaplike name van fauna en flora as etikette (in Beyer 2011:201). Beyer verskil ook van mening aangaande hierdie stelling om die volgende twee redes. Eerstens dien die wetenskaplike naam as 'n sinoniem van die leksikale item wat deur die lemma verteenwoordig word en funksioneer dus as 'n betekenisverklaring. In die tweede plek, soos in die geval van woordklasaanduiders, dui die insluiting van aanduiders van wetenskaplike name van fauna en flora nie daarop dat 'n inskrywing binne enige leksikologiese domein buite die leksikografiese dektiese sentrum van 'n woordeboek val nie.

2.8.4.3 *Aanduiders van etimologie*

Volgens Gouws (1988:36) en Norri (1996:14) geld aanduiders van etimologie as etikette. Beyer is van mening dat hierdie stelling byvoorbeeld geregverdig sou wees “indien een van die leksikologiese domeine wat vir die doel en funksie van die woordeboek geïdentifiseer is leksikonitems afbaken wat nie in die behandelde taal of in die taalfamilie waaraan die behandelde taal behoort, ontstaan het nie” (2011:201-202). Dit is betwyfelbaar of hierdie tipes leksikologiese domeine tans vir Afrikaanse standaardwoordeboeke bestaan. Die gevolgtrekking is dat aanduiders van etimologie nie binne die leksikografiese dektiese sentrum van 'n woordeboek funksioneer nie en dus nie as etikette behandel kan word nie. Daar word ook nie van leksikograwe verwag om etimologieë in standaard- vertalende woordeboeke aan te dui nie. Etikette gee pragmatiese leiding oor die beperkings op die gebruik van bron- en doeltaalinskrywings. Etimologie-aanduiders kan dus nie as kontekstualiserende inskrywings beskou word nie, wat die gevolg het dat hulle nie as etikette behandel kan word nie.

2.8.4.4 *Aanduiders van figuurlike taalgebruik*

Letterlike en figuurlike taalgebruik van bron- of doeltaalinskrywings word meestal deur etikette soos *letterl.* en *fig.* gemerk. Gouws (1988:37) beskou hierdie merkers as stilistiese etikette. Verkuyl et al. (2003:304) verduidelik dat “[f]iguurlike taalgebruik [...] in terme van die analitiese semantiese teorie gekenmerk [word] deur die wegval van een of meer merkers wat op die letterlike betekenis van 'n leksikale item betrekking het” (in Beyer 2011:202). Indien

'n leksikale item as figuurlik beskou word, sal dit 'n verandering in die denotatiewe betekenis van hierdie item aanbring. Die volgende rede word aangebied as verduideliking waarom hierdie aanwending as problematies beskou kan word:

[L]exicographers do not have a well-established theory about literal and figurative meaning to enable them to indicate precisely the figurative use of a word. There is no such semantic theory in place.

(Verkuyl et al. 2003:305 in Beyer 2011:202)

Verkuyl et al. (2003:305) bied die volgende as oplossing vir hierdie probleem aan: figuurlike etikette moet met die gewone aanduiding van die inskrywing se denotatiewe betekenis vervang word (in Beyer 2011:202). Hausmann (1989:653), aan die ander kant, argumenteer dat aanduiders van figuurlike taalgebruik nie as etikette beskou kan word nie (in Beyer 2011:202). Hy is van mening dat hierdie aanduiders tot die problematiek van betekenisdifferensiasie behoort aangesien dit ooreenstem met sy definisie van etikettering en dus ook sy klassifikasie van etikette. Die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (2005) lys die inskrywing *fig.* (figuurlik) in die gebruikersgids voor in die woordeboek as etiket. Beyer (2011:202) stem saam met Verkuyl et al. (2003:305) wanneer daar gevra word wat presies die woordeboekgebruiker sal mis indien die etiket *fig.* nie ten opsigte van 'n bron- of doeltaalinskrywing ingesluit word nie. Vervolgens word hierdie standpunt vir die doel van hierdie studie aanvaar en tree etikette dus slegs as semantiese diskriminators op.

2.8.4.5 Aanduiders van leksikografiese benoeming

Volgens Gouws (1988:37-40) en Lombard (1993:145) kan die datakategorie van leksikografiese benoeming met etikette aangedui word. Die volgende definisie van hierdie tipe etiket word as volg verwoord:

As woordeboekinskrywing sal so 'n etiket inligting verskaf oor die semanties-pragmatiese eienskappe van 'n woord deur die aandag te vestig op sy funksie binne 'n taaluiting in die tipiese gespreksituasie.

(Gouws 1988:38-39 in Beyer 2011:203)

Gouws (1988:40) bied die etikette *vokatief* en *noemwoord* as voorbeelde aan (in Beyer 2011:203). Die aanduiding van leksikografiese benoeming dui egter nie daarop dat die geadresseerde bron- of doeltaalinskrywing ten opsigte van enige geaktiveerde leksikologiese

domein buite die leksikografiese deiktiese sentrum van die woordeboek val nie. Beyer (2011:203) is van mening dat hierdie datakategorieë deur diskriminators soos betekenisverklarings en glosse in woordeboeke aangedui kan word.

2.8.4.6 *Sogenaamde mikrostruktuuretikette*

Gouws (1988:40) is van mening dat die inhoudelike aard van woordeboekartikels se mikrostruktuurelemente ook deur middel van etikette aangedui kan word (in Beyer 2011:203). Hierdie *mikrostruktuuretikette* dien volgens Gouws (1988:41) die volgende funksie:

Omdat 'n woordeboekartikel 'n wye reeks inskrywings kan akkommodeer, behoort die verskillende inskrywingstipes duidelik van mekaar onderskei te kan word. Alhoewel tipografie 'n waardevolle onderskeidingsfunksie vervul, moet bykomende middele gebruik word. Mikrostruktuuretikette moet in 'n veel hoër mate gebruik word om die inskrywingstipe te merk om sodoende die aard van die taalkundige inligting wat in die artikel aangebied word, te ekspliseer tot voordeel van die woordeboekgebruiker.

(in Beyer 2011:203)

Gouws (1988:41) bied die meta-inskrywing *uitspr.*, wat as aanduiding van die uitspraak van 'n lemma dien, as voorbeeld van 'n mikrostruktuuretiket (in Beyer 2011:203-204). Daar word weer eens aandag gegee aan die feit dat hierdie inskrywings egter nie op enige afwyking van die leksikografiese deiktiese sentrum van die woordeboek ten opsigte van enige leksikologiese domeine dui nie en dus nie as etikette beskou kan word nie. Wiegand (1988:57) bied die terme *semantiese aanduiders- of kommentaarsimbole* vir hierdie tipes meta-inskrywings aan, wat dieselfde funksies as tipografiese en nietipografiese struktuurmerkers dien (in Beyer 2011:204).

'n Moontlike rede waarom hierdie meta-inskrywings as etikette aanvaar word, is waarskynlik omrede hulle in die vorm van afkortings voorkom. Nog 'n moontlike rede is dat hierdie inskrywings beide bron- en doeltaalinskrywings verteenwoordig. Binne die deiksismodel, en vanuit 'n funksionele benadering, sal hierdie inskrywings egter nie as etikette beskou kan word nie. Beyer (2011: 204) sê wel in hierdie verband: “Die feit dat hierdie inskrywings nie as etikette erken word nie moet egter nie as die negering van die betrokke datakategorieë en hulle funksies geïnterpreteer word nie...”. Beyer voeg by dat hierdie kategorieë steeds in die

woordeboek aangebied behoort te word (waar dit vereis word), maar nie deur die gebruik van etikette nie.

2.8.4.7 *Groepsetikette*

Groepsetikette neem die vorm van 'n aantal breë leksikologiese domeine aan en hierdie domeine sal vervolgens kortliks bespreek word. Die omvang van die leksikografiese deiktiese sentrum ten opsigte van elkeen van hierdie leksikologiese domeine sal uiteengesit word – met ander woorde, die taalspesifieke eienskappe van 'n leksikologiese domein, waar dit grotendeels buite die leksikografiese deiktiese sentrum val, sal geïdentifiseer word.

A. Die leksikologiese domein van ruimtelike variasie

'n Mens sou jouself kon afvra wat die *leksikografiese deiktiese sentrum* behels: Hierdie versameling leksikale items het, volgens Gouws (1988:30 in Beyer 2011:206), die volgende twee kenmerke: Eerstens, kom hierdie items regdeur die taalgebied van die woordeboek in algemene taalgebruik voor en tweedens, verteenwoordig hulle oral dieselfde denotatiewe betekenis, met ander woorde in terme van ruimtelike verspreiding.

Leksikale items waarvan die gebruik beperk is tot 'n sekere geografiese gebied sal nie binne die domein van die tipiese makrostruktuur van enige standaardwoordeboek val nie, al word hierdie items as kenmerkend van taalgebruik in hierdie spesifieke gebied aanvaar. Aan die anderkant sal leksikale items wat meer algemeen gebruik word en steeds tot 'n sekere geografiese gebied beperk word as lemmata kwalifiseer. Hierdie items val dan binne die makrostruktuur van die woordeboek, maar buite die leksikografiese deiktiese sentrum en word dus met gepaste etikette gemerk. Hierdie tipe etikette word, volgens Gouws (1988:29 in Beyer 2011:206), as geografiese etikette geklassifiseer waarvan *dial.* 'dialekties' dien as goeie voorbeeld.

Standaardwoordeboeke wat op die standaardtaal se algemene gebruik fokus, bevat nie veel spasie vir geografiese etikette nie. Dit wil sê dat etikette wat op ruimtelike variasie dui nie volop in sulke woordeboeke behoort te verskyn nie. Dit blyk steeds dat die gebruik van geografiese etikette in woordeboeke 'n universele probleem is. Volgens Norri (1996:26) ontstaan daar byvoorbeeld meningsverskille by die aanwending van etikette in 'n versameling Britse en Amerikaanse woordeboeke (in Beyer 2011:206). “Verkuyl et al. (2003:300) meld dat

die voorkoms van geografiese etikette in Nederlandse woordeboeke meestal redelik arbitrêr is” (in Beyer 2011:206).

Die geografiese etiket *dial.* ‘dialekties’ blyk ook onbevredigend te wees aangesien daar geen betekenis in die metateks vir die woordeboekgebruiker deurgegee word nie. “Dié etiket maak dit naamlik nie duidelik aan watter geografiese gebied die geadresseerde bron- of doeltaalinskrywing behoort nie” (Beyer 2011:206). Osselton (1994:108) het die volgende mening oor die Engelse leksikografie:

The label ‘dialect’ has thus become within the English tradition a universal label for all regionalism, a blanket term covering diatopic complexity, or geographical imprecision.

(in Beyer 2011:207)

Dit maak dus nie sin om ‘n leksikale item as dialekties te merk indien die leksikograaf nie kan aandui tot watter spesifieke geografiese gebied hierdie item beperk is nie. Gouws (1988:32 in Beyer 2011:207) maak die stelling dat daar naas hierdie geografiese etiket ‘n spesifisering van die beperking behoort te wees, wat die gebiede waar die bepaalde vorm voorkom, aandui. “Lombard (1993:148) ondersteun die idee dat die etiket self die gebied of plek waar die bepaalde vorm algemeen voorkom, behoort te identifiseer[...]” (in Beyer 2011:207). ’n Voorbeeld hiervan sou wees as die etiket *Nam.* ‘Namibië’ in die plek van die etiket *dial.* ‘dialekties’ gebruik word om aan te dui dat die gebruik van hierdie leksikale item tot Namibië beperk is. Hierdie tipe etikette behoort steeds duidelik deur middel van tipografiese en nietipografiese struktuurmerkers van etimologie-aanduiders onderskei te word aangesien hierdie aanduiders nie as etikette geklassifiseer word nie.

“Etimologie-aanduiders behoort in ander artikelgleuwe geplaas te word en tipografies van etikette onderskei te word” (Beyer 2011:208). Daar kan geredeneer word dat die gebruiker van ‘n standaard vertalende woordeboek dalk slegs die etimologie van die brontaalinskrywing verlang en nie van die vertaalekwivalent nie. Die leksikograaf kan dus ‘n verduideliking in die inligtingsgids byvoeg, wat daarop dui dat enige etimologiese inligting by die brontaalinskrywing nageslaan kan word.

B. Die leksikologiese domein van temporele variasie

Hierdie leksikale items, wat gaan oor temporele variasie, se leksikografiese deiktiese sentrum is verteenwoordigend van die standaardvariëteit gedurende, en onmiddellik na die saamstel van die spesifieke woordeboek. Die volgende vier kenmerke word dus aan hierdie tipe leksikale items toegeken:

1. Hulle is nie gebonde aan 'n ouer tydperk nie;
2. nie gebonde aan 'n ouer generasie wat hierdie taal gebruik nie;
3. verwys nie na 'n referent wat voorheen volop gebruik was nie; en
4. hulle word minder gereeld gebruik.

Leksikale items wat hierdie kenmerke besit, val gevolglik buite die domein van die makrostruktuur van 'n standaardwoordeboek. Aan die ander kant sal leksikale items wat algemener gebruik word en steeds kennelik as temporeel beskou word, dus as lemmata kwalifiseer. Hierdie items sal uiteraard binne die domein van die makrostruktuur, maar buite die leksikografiese deiktiese sentrum val en ook met die gepaste etikette as temporeel aangedui word. Hierdie tipe etikette word volgens Gouws (1988:19 in Beyer 2011:208) as temporele etikette geklassifiseer, waarvan *arg.* 'argaies' as goeie voorbeeld dien. Daar ontstaan tog temporeel gemerkte leksikale items wat binne die leksikografiese deiktiese sentrum val, maar nie geëtiketteer word nie, byvoorbeeld neologismes.

Gouws (1988:21) sê dat vir die gebruik van hierdie tipe etikette is geldige gebruiksfrekwensiebevindinge noodsaaklik: hierdie bevindinge kan aangevul word deur bevindinge van navorsing wat uit veldwerk spruit" (in Beyer 2011:208). Ouer woordeboeke speel wel 'n belangrike rol met betrekking tot hierdie navorsing, maar die leksikograaf mag nie alleenlik hierop staatmaak nie. Hierdie woordeboeke kan help om vas te stel of 'n leksikale item temporeel gemerk is en of die item nie net dalk weinig gebruiklik of ongewoon is nie.

Volgens Brand (2000:18), kan gebruiklikheidsetikette, soos *ong.* 'ongewoon' en *w.g.* 'weinig gebruiklik' vervang word met die etiket *vero.* 'verouderd':

If a word is used so seldom to be labelled (*ong.*) and (*w.g.*), it may just as well be grouped under the (*vero.*) fold.

(in Beyer 2011:209)

Hy maak geen gevolgtrekking aangaande die toepassing van hierdie tipe etikette nie, maar wys tog die inkonsekwenthede ten opsigte van die omkeerbaarheidsbeginsel uit. “Vanuit ’n teoretiese oogpunt is hierdie standpunt egter onhoudbaar, aangesien gebruiklikheidsetikette en temporele etikette die afwyking van die leksikografiese deiktiese sentrum ten opsigte van twee verskillende leksikologiese domeine merk” (Beyer 2011:209).

Beyer (2011:209) bied die volgende voorbeeld as bewyse hiervan aan: Die leksikale item *vonkpos* is redelik minder bekend as die item *e-pos*. Die item *vonkpos* is nog nie in woordeboeke opgeneem nie en indien dit sou opgeneem word, sou dit met die etiket *w.g.* ‘weinig gebruiklik’ gemerk moet word. Indien die gebruiklikheidsetiket *w.g.* met die temporele etiket *vero.* vervang sou word, sou die leksikale item *vonkpos* onakkuraat gemerk word. Hierdie item is nie gebonde aan ’n ouer tydperk of ’n ouer sprekersgroep nie, maar sal wel temporeel as neologisme beskou word.

C. Die leksikologiese domein van frekwensievariasie

Ten opsigte van frekwensievariasie is die leksikografiese deiktiese sentrum leksikale items wat in algemene taalgebruik gereeld gebruik word in die standaardtaal.

Verkuyl et al. (2003:301) in Beyer (2011: 210) is van mening dat hierdie leksikologiese frekwensiedomein volledig buite die domein van die makrostruktuur of volledig binne die domein van die leksikografiese deiktiese sentrum behoort te val:

Nowadays, the frequency of word forms can be established with respect to large corpora and so each word can (in principle) be marked as to the number of times it

occurs in a certain year or in a certain period that is interesting to... to whom? Not to average dictionary users, who simply hope to find the word they need and leave the decision to include it to the lexicographer. It follows that frequency may be part of the databases underlying a paper dictionary rather than being included in the dictionary itself.

(Beyer 2011:210)

Daar kan geredeneer word dat minder frekwente leksikale items wel in vertalende woordeboeke opgeneem behoort te word aangesien die teikengebruiker dalk in aanraking met hierdie items tydens sekere gebruikssituasies sal kom. Hierdie tipe leksikale items sou dus ook

in polifunksionele woordeboeke ten opsigte van die teksproduksiefunksie geëtiketter moet word. “...Svensén (1993:186) sou sodanige etikette die gebruiker waarsku dat die keuse van die geadresseerde vertaalekwivalent bo ’n meer frekwente ekwivalent vermy behoort te word” (in Beyer 2011:211). Die gevolgtrekking kan dus gemaak word dat die leksikologiese domein van frekwensievariasie gedeeltelik met die makrostruktuur sal oorvleuel, alhoewel hierdie domein buite die leksikografiese deiktiese sentrum van die spesifieke woordeboek val. Die leksikale items wat binne die ruimte van hierdie oorvleueling val, sal in die woordeboek opgeneem word en deur middel van gebruiklikheidsetikette gemerk word. Gouws (1988:32) verskil egter van mening met betrekking tot Lombard (1993:148-149) se benadering aangesien hy die etikette *ongewoon* en *weinig gebruiklik* as stilistiese etikette beskou (in Beyer 2011:211).

Lombard (1993:148-149) verdeel leksikale items wat met gebruiklikheidsetikette gemarkeer word in twee klasse:

1. Leksikale items wat ongewoon is (bv. *laars*, *kurieus*, *blaak*)
2. Leksikale items wat nie ongewoon is nie, maar wel skaarser as hulle wisselvorme of sinonieme voorkom (bv. *hul* teenoor *hulle*)

(in Beyer 2011:211)

Hy stel voor dat die gebruiklikheidsetiket *ongewoon* vir die eerste klas leksikale items gebruik word en die gebruiklikheidsetiket *minder gebruiklik* vir die tweede klas. Die leksikograaf kan nie op sy subjektiewe oordeel staatmaak met betrekking tot die skaarsheid van lemmata nie, maar liever deur middel van wetenskaplike metodes. Frekwensietellings wat op verteenwoordigende taalkorpora gebaseer is, sal dus van kardinale belang gedurende die gebruik van hierdie wetenskaplike metodes wees.

D. Die leksikologiese domein van tegniese variasie

Die leksikografiese deiktiese sentrum van tegniese variasie sluit leksikale items in wat tradisioneel as vaktaal of gebruiksfeer geëtiketteer word en wat redelik algemeen in alle taalgebruiksfeere voorkom en nie tot tegniese gebruik binne ’n professionele domein beperk is nie.

Volgens Gouws (1988:27) moet die term *vaktaal* wyd geïnterpreteer word aangesien dit nie slegs verwys na akademiese dissiplines nie, maar ook ander toepassingsgebiede, soos

sportsoorte (in Beyer 2011:212). Die term *gebruiksfeer* word aangebied as alternatief vir die term *vaktaal* om sodoende 'n wyer gebied te dek. Die probleem met die term *gebruiksfeer* is dat dit 'n wye spektrum dek aangesien dit ruimtelike en temporele domeine kan insluit. Aan die ander kant is die term *vaktaal* ook onbevredigend aangesien dit te eng is. Hierdie tipe leksikale items het termstatus binne hulle beperkte tegniese gebruiksfere. Beyer (2011:212) stel die term *tegniese variasie* voor in plaas van die terme *vaktaal* en *gebruiksfeer*. Verkuyl et al. (2003:301) bied die volgende definisie vir hierdie tipe leksikale items asook vir die tipe taalgebruikers van hierdie items aan:

Even though speakers of certain professions use a general non-dialectic [sic] language [d.w.s. die standaardtaalvariëteit – HLB], they use either word forms that are not part of the standard language or they use word forms that are part of it but have a very specific meaning within the field.

(in Beyer 2011:212)

Beyer (2011: 212) wys ook daarop dat een polisemiese waarde van 'n leksikale item dus verteenwoordigend van die leksikale domein van die standaardvariëteit kan wees (Beyer 2011:212) terwyl 'n ander een binne die leksikologiese domein van tegniese variasie kan ressorteer.

Verkuyl et al. (2003:307) is van mening dat slegs een etiket, naamlik *tegn.* 'tegnies', in woordeboeke aangewend moet word by leksikale items wat tegniese etikettering vereis (in Beyer 2011:213). Hy verduidelik dat daar in die elektroniese databasis van die woordeboek verdere spesifisering kan plaasvind.

Gouws (1989:203) verskil egter van mening omrede daar die moontlikheid ontstaan dat een leksikale item verskillende gespesialiseerde gebruike kan hê (in Beyer 2011:213). Gevolglik sal die etiket *tegn.* 'tegnies' nie voldoende wees om die woordeboekgebruiker in staat te stel om die gepaste polisemiese waarde asook vertaalekwivalent te kies nie.

E. Die leksikologiese domein van kulturele variasie

Die leksikografiese deiktiese sentrum van kulturele variasie sluit leksikale items in wat universele konsepte verteenwoordig en wat dus nie uniek aan die bron- of doeltaalkultuur is nie.

Dit is belangrik dat kultuuritems ook gelemmatiseer moet word en Louw (1997:25 in Beyer 2011:214) is van mening dat sodanige leksikale items vir hulle kultuurstatus gemerk behoort te word. Hierdie markering sal deur middel van *kultuuretikette* geskied. Kultuuretikette behoort duidelik, en konsekwent, van geografiese etikette en etimologiese aanduiders onderskei te word, maar ook in die inligtingsgids verduidelik te word om sodoende verwarring te vermy.

2.8.4.8 *Slengtaaletikette*

Slengtaalvariasie en die hantering van die markering van hierdie variasie in woordeboeke veroorsaak steeds problematiese kwessies. Volgens Landau (2001:240) is die eerste kwessie dat daar nie eenstemmigheid is oor wat presies deur hierdie variasie gedenoteer word nie (in Beyer 2011:214). Dit is duidelik dat leksikograwe op hulle subjektiewe mening staatmaak wat die hantering van slengtaal betref en dus ontstaan daar geen eenvormige identifikasie van hierdie taalverskynsel nie.

Brand (2000:45-46) bespreek, na aanleiding van Gouws (1988:32), etikette wat sleng aandui as 'n onderafdeling van die bespreking oor stilistiese etikette (in Beyer 2011:214). Verkuyl et al. (2003:306) is ook van mening dat slengtaal as stilistiese etikette beskou moet word, maar voeg by dat dit ook onder register ingedeel kan word en aan die ander kant sluit Lombard (1993:146-148) nie slengtaal by sy bespreking van stilistiese etikette in nie (in Beyer 2011:214).

Daar ontstaan 'n groot verskeidenheid stilistiese etikette, maar “[i]n der waarheid kom daar minstens drie verskillende klasse etikette in hierdie versameling voor, naamlik tegniese etikette (soos *regst.* en *skeepst.*), slengtaaletikette (soos *groept.* en *sl.*) en stilistiese etikette (soos *form.* en *skerts.*)” (Beyer 2011:215). Dit is belangrik dat daar tussen stilistiese variasie en slengtaalvariasie onderskeid getref word. Etikette wat stilistiese variasie aandui, val nie onder groepsetikette nie en dus is hierdie onderskeid van kardinale belang. Slengtaal kan nie vir formele taal aangesien word nie omrede slenglemmata nie in alle sosiale situasies gebruik of aangepas kan word nie. Die volgende verduideliking oor die aard van slengtaal word aangebied:

Much slang has been introduced by criminals, hucksters and gamblers; how shall we characterize the cultural levels of these *groups*? They are off the beaten track, but are they necessarily of low cultural level because their occupations happen to be

antisocial? Much slang derives also from the cant of musicians and soldiers and other *groups* that feel isolated or beleaguered. Their private vocabulary perlocates through layers of language to become tomorrow's slang, then routinely peppers the conversations of young people everywhere [my kursivering – HLB].

(Beyer 2011:215)

Volgens Southerland & Katamba (1997:555), ontstaan daar verkillende tipes slengtaal: Slang exists alongside jargon and argot [...] as members of a class of speech varieties of *limited usage* in the speech community. Each of these last two mentioned varieties, whether characteristic of an occupational or social group, is confined to a comparatively small number of speakers and is obscure to outsiders. Slang, while it may be fleeting and subject to rapid change, is more widespread and more familiar to large numbers of speakers. Particular 'slangs', however, are very much associated with membership of *groups* and, when used in the presence of another member of the same group, serve as an affirmation of solidarity with other members [my kursivering - HLB].

(in Beyer 2011:215)

Hulle beweer ook dat slengtaal 'n belangrike rol in die instandhouding van 'n groep se identiteit speel aangesien dit onderskeid tussen die in-groep en die res van die gemeenskap tref. Carstens (2003:361) ondersteun hulle argument deur die volgende stelling te maak:

Slenggebruikers is [...] by uitstek *groepstaalsprekers* en hulle vertoon deur hulle taalvorme hulle gebondenheid aan 'n bepaalde groep, byvoorbeeld skoolkinders, studente, misdadigers, soldate.

(in Beyer 2011:216)

Na aanleiding van hierdie argument, is dit duidelik dat slengtaal wel groepsgebonde eerder as situasiegebonde is.

Die leksikologiese domein van slengtaalvariasie toon geen oorvleueling met die leksikologiese domein van die standaardvariëteit of die leksikografiese deiktiese sentrum nie. "Volgens Landau (2001:237) kan slengtaalelemente wat gepas gebruik word wel later standaardtaalelemente word" (in Beyer 2011:216). Leksikale items wat binne die domein van

slengtaalvariasie val, word deur middel van *slengtaaletikette* gemarkeer. Indien hierdie item tot 'n sekere groepsleeng behoort, sal dit dus ook deur 'n etiket aangedui word.

Soos voorheen genoem, is die vasstelling van die aard van slengtaalvariasie en die markering daarvan 'n problematiese kwessie, soos duidelik gemaak in die voorafgaande paragrawe.

2.8.4.9 *Stilistiese etikette*

Verkuyl et al. (2003:302) bied die volgende beskrywing van die funksies van stilistiese etikette:

Language users generally operate in different social domains (family, employment, bureaucracy, church, social class, etc.) which are characterized by having a set of behavioural rules determining what can or cannot properly be said. They use different *style registers* to master this problem. What can be said when addressing an audience in a political meeting is quite different from what can be said privately. [...] Dictionaries want to protect people from using the wrong words in the wrong contexts [my kursivering – HLB].

(in Beyer 2011:217)

Daar ontstaan drie klasse stilistiese etikette aangesien hierdie tipe etikette drie onderskeibare funksies verrig. “Carstens (2003:343) stel die volgende breë stylskaal voor: *intiem – informeel – gesprekstyl – formeel – kil*” (in Beyer 2011:217). Hierdie skaal kan gebruik word om die register van 'n sekere leksikale item te identifiseer. Gouws (1988:32-35) wys uit dat stilistiese etikette 'n breë area dek en hy bespreek wel die hantering hiervan, maar bied geen klassifikasie vir hierdie tipes etikette aan nie. Mugglestone (2000:22) beskryf die gebrek aan 'n teoretiese basis vir die klassifikasie van etikette as volg:

The “most artistic” as well as the “least scientific” part of the lexicographer’s work, embedded in the lexicographer’s own sense of the language, and his (or her) own judgements about usage.

(in Beyer 2011:218)

Brand (2000:41-51 in Beyer 2011:218) stel die volgende drie kategorieë vir stilistiese etikette voor: *geselstaaletikette*, *slengtaaletikette* en etikette wat sterk emotiewe taal merk. Hierdie indeling is ongelukkig taalwetenskaplik en leksikografies onbruikbaar.

Landau (2001:217) bied die volgende agt klasse etikette aan:

- “1. Currency or temporality: *old-fashioned, dated archaic, obsolete, old use*
1. Regional or geographic variation: *U.S., British, Canadian, Australian, New Zealand, South African*, etc. Sometimes regional areas within a country are specified, and sometimes *regional* or *dialect* is used as a label.
 2. Technical or specialized terminology: *astronomy, chemistry, physics, sports*, etc; these are called *field labels*. Sometimes *technical* or *specialized* is used as a label. *Trademark* is also used as a label.
 3. Restricted or taboo sexual and scatological usage: *offensive, taboo, vulgar, obscene, rude*; sometimes combined with *slang*, e.g. *rude slang, vulgar slang*
 4. Insult: *offensive, insult, disparaging, derogatory, disapproving, contemptuous, sexist, racist*
 5. Slang: *slang*
 6. Style, functional variety, or register: *formal, written, informal, spoken, colloquial* (now rarely used), *literary, historical, poetic, humorous, facetious, jocular, approving, euphemistic, baby talk* or *a child's word*
 7. Status or cultural level: *nonstandard* or *not standard*”

(in Beyer 2011:219)

Volgens hierdie klassifisering sou klasse 4, 5, 7 en 8 onder stilistiese etikette val. Hierdie klassifikasie bied ook ongelukkig ‘n paar probleme aan, byvoorbeeld die duplisering van etikette in meer as een klas.

Lombard (1993:146-148) stel voor dat sosiostilistiese etikette as volg geklassifiseer word en dit blyk dat hierdie hiërargie potensieel nuttig kan wees:

Etiket	Toegepas op
<i>verhewe</i>	Leksikale items wat bo die neutrale vlak van die standaardtaal lê, d.w.s. formele, superformele en superstandaardtaalitems soos <i>jongkragtig</i> en <i>ontslaap</i> .
<i>geselstaal</i>	Leksikale items wat effens onder die neutrale vlak van die standaardtaal lê, soos <i>gô</i> en <i>bakgat</i> .

Etiket	Toegepas op
<i>skertsend</i>	Leksikale items wat sonder sterk sarkasme of neerhalend gebruik word ter wille van die verkryging van 'n humoristiese effek, soos <i>boetebessie</i> en <i>kripvreter</i> .
<i>volksnaam</i>	Name van plante, diere, kwale, ens., wat nie-wetenskaplik is en wat in die volkmond ontstaan het, soos <i>kuikendief</i> . Leksikale items wat in die volkmond leef, is egter dikwels so algemeen dat hulle nie meer geëtiketteer hoef te word nie, soos <i>kelkiewyn</i> en <i>klem-in-die-kaak</i> .
<i>Neerhalend</i>	Leksikale items wat 'n neerbuigende of geringskattende houding van 'n spreker verrai, d.w.s. items wat dikwels in neerhalende of minagtende verband gebruik word en wat deel uitmaak van beledigende taalgebruik, waaronder rassismes soos <i>boer</i> en <i>hotnot</i> en seksismes soos <i>teef</i> en <i>wyf</i> .
<i>Skeltaal</i>	Leksikale items wat 'n taalgebruiker se oordeel verrai, en kragwoordstatus nader, soos <i>esel</i> en <i>swernoot</i> .
<i>Plat</i>	Leksikale items wat 'n taboewaarde het en wat gebruik word om 'n saak te benoem waarvan 'n sagter ekwivalent gewoonlik bestaan, soos <i>kaalstert</i> en <i>snot</i> .
<i>vloektaal</i>	Leksikale items wat kragwoorde en uitroepe verteenwoordig wat dikwels met die weer en buitekonteksgebruikte godsdiensoorde te doen het, soos <i>bliksem</i> en <i>donder</i> .
<i>Vulgêr</i>	Die leksikale items wat die hoogste taboewaarde het, wat veral verwys na die onaanvaarbare sosiale gebruik van die laer liggaamsdele, en hulle funksies en produkte, soos <i>poep</i> en <i>stront</i> .

(in Beyer 2011:220)

Hierdie klassifikasie van Lombard lyk of dit wel nuttig kan wees, maar toon tog sekere probleme, soos dat die klassifikasie redelik eendimensioneel is.

Indien die doel is om eenvoudig net die woordeboekgebruiker in te lig van hoe ver onder of hoe ver bo die leksikale item van die standaardtaal se stylvlak is, sou 'n breë stylskaal voldoende wees. “Verkuyl et al. (2003:306) stel so 'n skaal voor, naamlik *baie informeel – informeel – Ø – formeel – baie formeel*” (Beyer 2011:221). Die toepassing van hierdie eenvoudige stylskaal mag dalk problematies wees in vertalende woordeboeke.

Dit is duidelik dat 'n eendimensionele klassifikasie van stilistiese etikette onbevredigend is. Dekker (1991:59-60) kritiseer lyste wat voorgestelde etikette op 'n gradeerbare skaal plaas omrede dit juis eendimensioneel is (in Beyer 2011:223). “Stilistiese etikette bestaan nie uit een

klas nie, maar behoort na funksie in verskillende subklasse verdeel te word waarvan die lede in 'n mindere of meerdere mate met mekaar (kan) interakteer" (Beyer 2011:223).

A. Registeretikette

Die begrip *register* verwys na taalgebruik wat verkieslik in slegs sekere omstandighede gebruik moet word. Die leksikale items wat binne hierdie omstandighede gebruik word, word dan deur middel van registeretikette gemarkeer. Registeretikette kan nie in 'n hiërargie geplaas word nie aangesien die leksikale items waarmee hulle geëtiketteer word binne verskillende subdomeine val; "hulle funksioneer gewoon naas mekaar en kan teoreties ook gekombineer word, hoewel hulle met verskillende stylvlakke geassosieer kan word" (Beyer 2011:224).

B. Sosiostilistiese etikette

Volgens Van Huyssteen (1998:69), dui sosiostilistiese etikette die gepastheid van 'n leksikale item op 'n bepaalde stylvlak aan (in Beyer 2011:224). Die verskil tussen registeretikette en sosiostilistiese etikette is dat die laasgenoemde onafhanklik van enige bepaalde situasie staan. "Sosiostilistiese etikette vertoon ook 'n sterker normerende karakter, aangesien die etikette bepaalde sociolinguistiese waarde-oordele oor hulle adresse uitspreek" (Beyer 2011:224).

C. Stilisties-funksionele etikette

Stilisties-funksionele etikette word, volgens Van Huyssteen (1998:69), gebruik om die woordeboekgebruiker in te lig van die gemerkte funksies van 'n leksikale item binne 'n sekere konteks (in Beyer 2011:225). Hierdie funksies dui gewoonlik aan dat hierdie tipe leksikale items as affronterend en afstootlik deur 'n sekere groep ervaar sal word. Stilisties-funksionele etikette vertoon ook 'n sterk normerende karakter soos sosiostilistiese etikette. "Stilisties-funksionele etikette kan van die moeilikste stilistiese etikette wees om sinvol aan te wend" (Beyer 2011:225).

2.9.4.10 *Linguistiese etikette*

Verkuyl et al. (2003:297) bied die volgende verklaring oor die funksie van linguistiese etikette:

They concern a specific form or subform of the headword to which a certain meaning is given.

(in Beyer 2011:225)

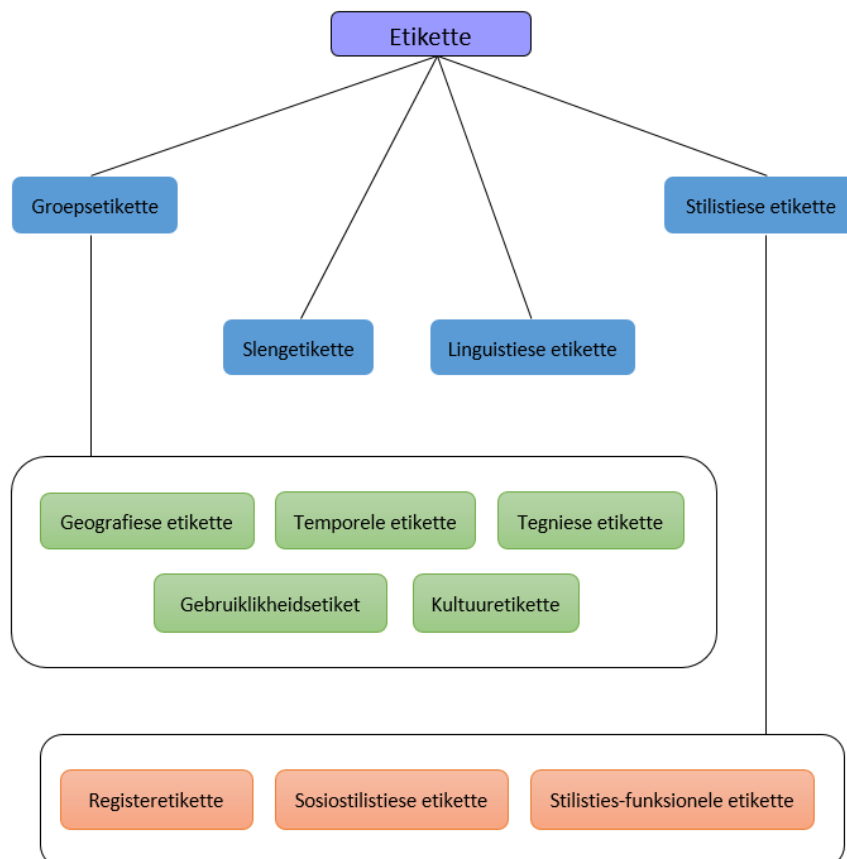
Verkuyl et al. (2003:297) verduidelik verder dat linguistiese etikette anders gehanteer moet word as die res van die etikette aangesien die eersgenoemde nie so erg rondom betekenis gesentreer is nie (in Beyer 2011:225). Die probleem met hierdie stelling is dat geen etiket sonder inagneming van betekenis gehanteer kan word nie. “Wat wel die geval is, is dat die leksikografiese deiktiese sentrum wat die aanwending van linguistiese etikette bepaal in terme van die vorm van leksikale items geformuleer moet word” (Beyer 2011:225).

Attributief, onoorganklik, diminutief, meervoud en *manlik* is voorbeelde van linguistiese etikette. Hieruit kan afgelei word dat daar verskillende leksikografiese deiktiese sentra vir die aanwending van hierdie tipe etikette geformuleer sal moet word. Twee faktore sal die aard van hierdie leksikografiese deiktiese sentra bepaal, naamlik:

1. Die kriteria met betrekking tot lemmatisering van die betrokke woordeboek; en
2. semanties gemotiveerde veranderlikes binne die gebruikersverwysingsraamwerk-parameter.

(in Beyer 2011:226)

’n Volledige tipologie van leksikografiese etikette word deur Beyer (2006:233) gebied:

Alhoewel hierdie diagram as goeie voorbeeld vir die uiteensetting van verskillende tipes etikette dien, ontstaan daar tog meningsverskille onder leksikograwe. Dit is juis hier waar die gebruiker van kardinale belang is.

2.9 GEVOLGTREKKING

Uit die voorafgaande oorsig oor die essensie van etikette blyk die komplekse aard daarvan en talle probleme daaromheen is aangetoon. Die vele beskouinge waaroor uitsluitel verkry moet word, kompliseer die saak van eenvormige hantering van etikette deur leksikograwe in die samestelling van woordeboeke. Desnieteenstaande kan uit die ondersoek die volgende kriteria vir die hantering van etikette afgelei word: gebruikersleiding, deelversamelingsidentifikasie, etikettipes, objektiwiteit, korrekte plekaanduiding, woordeboektype as bepalende faktor en verwante metaleksikografiese kriteria. Daar sal in die vierde hoofstuk gekyk word na hierdie en enkele ander kriteria vir die aanwending daarvan om sodoende 'n mate van ordening te bring in hoe etikette gehanteer behoort te word. Om hieraan te voldoen, sal daar eers in Hoofstuk Drie ondersoek ingestel word na die beskouinge van kundige Xhosa-sprekendes oor die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke.

2.10 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is ondersoek ingestel na die aanrd van etikette. Enkele aspekte daarvan is belig om insig te verkry vir die verstaan van etikette. Daar is tot die gevolgtrekking gekom dat die komplekse aard daarvan konsekwente etikettering bemoeilik. Daar is verder enkele kriteria vir die hantering van etikette geïdentifiseer.

In die volgende hoofstuk val die klem op die persepsies van Xhosa-sprekendes oor die aanwending van etikettering in bepaalde Xhosa-woordeboeke.

HOOFTUK DRIE

BESKOUINGE VAN KUNDIGE XHOSA-SPREKERS OOR ETIKETTERING

3.1 INLEIDING

In hierdie deel van die navorsing is dit van belang geag om kundige Xhosa-sprekers se menings te verkry oor die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke. Sodanige ondersoek is van belang omdat dit tot die toeligting van die kriteria vir die hantering van etikette wat in Hoofstuk Vier ondersoek word, sal dien. Hierdie menings word vasgestel aan die hand van 'n vraelys wat respondente moet invul, wat dan as bevindinge gestel word ten aansien van etikettering in Xhosa-woordeboeke.

Voordat daar oorgegaan word tot 'n uiteensetting van hierdie navorsingsbevindinge sal die navorsingsopset uiteengesit word en gekyk word na die vereistes wat gestel word aan sodanige navorsing.

3.2 WERKSWYSE

Die volgende word uiteengesit: die metode van datainsameling, die vereistes van kwaliteit data, data-analise en die vraelys wat gebruik is.

3.2.1 Metode

3.2.1.1 *Seleksie van respondent*

Xhosa word meestal in die Oos-Kaap van Suid-Afrika gepraat en dus is relevante universiteite in die Oos-Kaap, naamlik die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, Universiteit Rhodes en Walter Sisulu Universiteit 'n goeie beginpunt vir moontlike respondente. Hierdie respondente wat genader is met die vraelys (sien bylaag A) moes aan die volgende kriteria voldoen:

- Xhosa-moedertaalsprekend wees of 'n goeie akademiese begrip van die taal hê
- Gebruik maak van enige Xhosa-woordeboek
- 'n Kundige op die taal- of literatuurgebied wees

Hierdie laaste punt was 'n belangrike faktor in die selekteringsproses omrede die respondent alreeds tevore in kontak met Xhosa-woordeboeke moes gekom het en vertrouwd moet wees met die konsep etiket.

3.2.1.2 Benadering

Kundiges in Xhosa is gekies op grond van gerieflikheid en beskikbaarheid aan reeds genoemde universiteite. Daar is twee groepe respondente: dié met wie onderhoude gevoer is en diegene met wie per e-pos gekommunikeer is en wat versoek is om die vraelys in te vul.

3.2.2 Vraelys

3.2.2.1 Doel

Die doel van die vraelys is subsoektogte om menings in te win betreffende aangeleenthede wat betrekking het op die hantering van etikete. Daar is twee verdere sake, die een het te make met die gebruik van Xhosa-woordeboeke en die ander met toestemming om die data te gebruik.

3.2.2.2 Navorsingsvrae

Die volgende vrae word geïmpliseer:

- Is die persone wat antwoorde verskaf op die vraelys gebruikers van een of meer van die bekende woordeboeke, naamlik Oxford English Xhosa Dictionary, 2012 (Oxford University Press), A New Concise Xhosa-English Dictionary, 2011 (Maskew Miller Longman) en The Greater Dictionary of isiXhosa, 1989; 2003; 2006 (IsiXhosa National Lexicography Unit, University of Fort Hare)?
- Stel die gebruikers slegs belang in die standaardvariëteit of moet ander variëteite ook in die woordeboeke opgeneem en dan natuurlik geëtiketteer word?
- Is leenwoorde korrek aangedui?
- Word stilistiese etikette korrek aangedui?
- Word hlonipha-woorde korrek aangedui?
- Is die hoofkategorie etikette nodig in die betrokke woordeboeke?
- Sal daar toestemming gegee word dat die antwoorde op hierdie vraelys gebruik kan word vir navorsingsdoeleindes?

Die vraelys soos gebruik, is uiteengesit in bylaag A van hierdie studie.

3.3 VEREISTES WAARAAN DIE NAVORSING MOET VOLDOEN

Hier word gekyk na die standarde waaraan navorsing soos hierdie behoort te voldoen en waaraan daar inderdaad gepoog is om te voldoen.

3.3.1 Die kwaliteit van data in navorsing

Dit is belangrik vir 'n navorser om kwaliteit data in te samel tydens die navorsingsproses. Navorsers wat gebruik maak van 'n kwantitatiewe benadering se datakwaliteit word gemeet aan statistiese betroubaarheid en op 'n konstante objektiewe antwoord op navorser se vrae wat in vele opsigte neerkom op een enkele interpretasie. Kwalitatiewe navorsing daarenteen glo dat daar nie net een regte antwoord is nie, maar vele subjektiewe antwoorde nadag ervarings geïnterpreteer is. Kwalitatiewe navorsing maak meestal gebruik van algemene idees, temas of konsepte wat dan op hulle beurt gebruik word om veralgemenings te produseer (Neumann 2011: 510). Robert Emerson (in Neumann 2011: 420) beskryf die veldbenaderingsproses wat op so 'n benadering geskoei is, as volg:

“The fieldworker ventures into the worlds of others in order to learn first-hand about how they live, how they talk and behave, and what captivates and distresses them.... It is also seen as a method of study whose practitioners try to understand the meanings that activities observed have for those engaging in them.”

Waar 'n kwantitatiewe navorsing fokus op die versameling veranderlikes om sodoende hierdie data te kan meet, kom 'n kwalitatiewe benadering neer op die interpretasie van versamelde data om sodoende met nuwe insigte vorendag te kom. Neumann (2011: 509) konstateer in hierdie verband: “When analyzing qualitative data, we develop explanations or generalizations that are close to concrete data and contexts, and we usually use less abstract theory”. Hierdie konseptualisering is baie belangrik in die dataversamelingsproses van hierdie studie aangesien dit help om daaraan geldigheid te verleen.

3.3.2 Die kodering van data

Daar is veral drie tipes koderingsprosesse in kwalitatiewe navorsing, naamlik oop kodering (open coding), aksiale kodering (axial coding) en selektiewe kodering (selective coding). (Neuman 2011:511-515). Oop kodering kan beskryf word as die eerste stap waartydens die navorser vir die eerste keer deur die versamelde data werk. Hierdie stap is belangrik omrede die eerste konsepte en temas gevorm word om sodoende die hoeveelheid data te kondenseer

ten einde die koderingsproses te vergemaklik. Die tweede stap, aksiale kodering, kan beskryf word as die organisering van hierdie konsepte en temas, wat kan lei tot nuwe skakels en analitiese kategorieë. Hierdie koderingstap stimuleer gedagtes oor nuwe skakels tussen konsepte en temas asook nuwe vrae wat gevra kan word, insluitend die vraag of sekere data wel belangrik is en of dit nie liever geïgnoreer moet word nie. Die volgende stap, selektiewe kodering, word beskryf as die laaste stap waar die navorser voorafgaande data bestudeer om sodoende te identifiseer wat by elke kategorie sal pas. Dit is belangrik dat hierdie koderingsproses eers ná alle temas, konsepte en kategorieë gevorm is, geskied, aangesien dit die finale stap is.

Kodering van data kom dus neer op die identifisering van relevante konsepte en temas, die organisering daarvan en uiteindelik die selektering van finale temas en konsepte wat belangrik is. In die vraelys het die kodering van data daarop neergekom dat dit gereduseer is tot slegs nege aangeleenthede waarvan sewe spesifiek verwys na die hantering van etikette waaruit veralgemenings gemaak kan word.

3.4 DIE GEBRUIK VAN DIE NEGATIEWE METODE

Daar is 'n geneigdheid om altyd op die bewyse in data te fokus, maar daar kan ook 'n studie gedoen word oor wat nie eksplisiet duidelik gemaak word in data nie, of wat nie gebeur het nie (Neuman 2011:529). Dit mag miskien sinneloos klink om vir data te soek wat nie daar is nie, maar die redes vir hierdie afwesigheid kan lei tot belangrike bevindings. Hierdie negatiewe bewyse kan vele vorms aanneem, byvoorbeeld stiltes, afwesighede en weglatings. Neuman (2011:530) lys die sewe tipes negatiewe bewyse as volg:

1. Gebeure wat nie plaasvind nie.
2. Gebeure waarvan die populasie nie bewus is nie.
3. Gebeure wat die populasie wil wegsteek.
4. Alledaagse gebeure wat nie raakgesien word nie.
5. Die effek van 'n navorser se bevooroordeelde sieninge.
6. Onbewustelike nieverslaggewing.
7. Bewustelike nieverslaggewing.

In die geval van vraelyste, kan 'n navorser byvoorbeeld die afwesigheid van 'n sekere ouderdomsgroep opmerk of, met spesifieke betrekking tot die vraelys, die afwesigheid van 'n

antwoord. Hierdie afwesigheid van data kan 'n belangrike rol speel in die navorser se koderingsproses en sal dan lei tot nuwe vrae oor die spesifieke onderwerp wat nagevors word.

3.4.1 Data-analise

Data-analise is veral van toepassing op die ontleding van die bevindinge van die vraelys en waaruit gevolgtrekkings gemaak kan word.

3.5 ONTLEDING EN GEVOLGTREKKINGS VAN VERKREEË DATA

In die lig van die bespreking word daar vervolgens ontleding en gevolgtrekkings van bevindinge wat voortspruit uit die terugvoering van die vraelys aan die hand van navorsingsvrae soos in 3.2.2.2 gedoen.

3.5.1 Biografiese besonderhede en gebruik

Die volgende opmerkings is gemaak ná die bestudering van die voltooide vraelyste:

1. Die kundiges is almal van die manlike geslag.
2. Die kundiges se gemiddelde ouderdom is 53 jaar.
3. Net een kundige se moedertaal is Xhosa.

Hierdie insae het 'n direkte impak op die bevindinge en daarom is dit belangrik om hierdie agtergrondinligting te dokumenteer om sodoende die kundiges se antwoorde beter te beoordeel. Die taal Xhosa is taamlik jonk en enige taalkundige binne hierdie gebied 'n redelik seldsame verskynsel. Die volgende tabel dui die agtergrond van die kundiges aan.

Respondent 1	Universiteit Rhodes	Moedertaal IsiNdebele Geen tersiêre kwalifikasie in isiXhosa nie	Manlik
Respondent 2	NMMU	Engels Meestersgraad in isiXhosa	Manlik
Respondent 3	NMMU	IsiXhosa	Manlik

3.5.2 Gebruik van bekendste Xhosa-woordeboeke

Respondente is vrae gevra met betrekking tot die volgende 3 woordeboeke:

Woordeboek	Publikasiejaar	Aard
Oxford English Xhosa Dictionary	2012	Aanleerderwoordeboek Word in skole gebruik
A New Concise Xhosa-English Dictionary	2011	Beknopte woordeboek
The Greater Dictionary of isiXhosa	Volume 1: 1989 Volume 2: 2003 Volume 3: 2006	Drietalig met Xhosa, Engels en Afrikaans Vertalend en verklarend

	Daaglik	Weeklik	Maandelik
	Bv. elke werksdag	Bv. tussen een en vier keer per week	Bv. tussen een en drie keer per maand
<i>Oxford English Xhosa Dictionary</i>	0/3	1/3	1/3
<i>A New Concise Xhosa-English Dictionary</i>	0/3	2/3	0/3
<i>The Greater Dictionary of isiXhosa</i>	1/3	1/3	1/3

3.5.3 Die gebruik van variëteite

Die respondente is almal gevra of hulle dink slegs die standaardvariante van lemmas in Xhosa-woordeboeke moet verskyn, waarop almal se antwoord dieselfde was: die woordeboekgebruikers moet van alle variante bewus gemaak word en nie net van die standaardvariant nie.

Kundige 1 is van mening dat die etikettering van niestandaardterme ten volle toegepas moet word “in order to provide the user with stylistic and contextual guidance information”. Hy is ten gunste van die huidige sisteem waar etikette in die vorm van afkortings in ’n inskrywing verskyn en die definisies voor in die inligtingsgids van die woordeboek verduidelik word. Ongelukkig brei hy nie verder uit oor die formaat waarin hierdie etikette in die inskrywings en woordelys moet verskyn nie.

Aangesien *The Greater Dictionary of isiXhosa* 'n omvattende woordeboek is en dus die taal in sy wydste omvang probeer weergee, is streeksvariante ingesluit en korrek geëtiketteer. Soos daar verwag kan word van 'n aanleerderwoordeboek, bevat die *Oxford English Xhosa Dictionary* nie streeksvariante nie, aangesien die fokus op die standaardvariëteit is. Aangesien *A New Concise Xhosa-English Dictionary* 'n uiters beknopte woordeboek, slegs vir dekodeering is en wat slegs uit 194 bladsye bestaan, gee dit hoegenaamd nie aandag aan streeksvariante nie.

3.5.4 Leenwoorde

Leenwoorde word in *The Greater Dictionary of isiXhosa* ingesluit en korrek geëtiketteer en in die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* word slegs Khoi- en Zuluwoorde as sodanig geëtiketteer.

3.5.5 Stilistiese etikette

Meer stilistiese etikette kan in *The Greater Dictionary of isiXhosa* ingesluit word. Stilistiese etikette kom wel ook in die *Oxford English Xhosa Dictionary* voor en word korrek geëtiketteer.

3.5.6 Hlonipha-woorde

Respondente wou hulle nie uitlaat oor die etikettering van hlonipha-woorde nie. Tshabe (2006: xxiv) verduidelik hierdie tipe woorde soos volg: "These are specialized 'avoidance terms' used by married women, or initiates to avoid pronouncing certain ordinary words or parts thereof, which they must not utter. Moontlike redes vir die afwesigheid van antwoorde by hierdie gedeelte van die vraelys word vervolgens genoem:

- Beperkte kennis oor die etiketteringsproses
- Beperkte kennis oor die studie van leksikografie
- Tevredenheid ten opsigte van die huidige etiketteringsstelsel

Aangesien *The Greater Dictionary of isiXhosa* sterk klem lê op kultuur, word hlonipha-terme ingesluit en korrek geëtiketteer, wat nie die geval is by die twee kleiner woordeboeke nie. Die weglating van hlonipha-terme uit die *Oxford English Xhosa Dictionary* mag dalk probleme veroorsaak wanneer 'n niemoedertaalspreker in aanraking kom met 'n Xhosaspreekende wat ingestel is op die Xhosa-kultuur.

3.5.7 Vaktaaletikette

Vaktaalterme word afgeskeep in *The Greater Dictionary of isiXhosa* se eerste deel. Pahl (1989:1iii) het die volgende opmerking oor hierdie woordeboek gemaak: “Tog is daar kaal kolle waar Xhosa nie in staat is om aan die linguistiese behoefte te voldoen nie en waar alle pogings om gepaste terme te munt, gefaal het.” ’n Goeie eienskap van die *Oxford English Xhosa Dictionary* is dat dit ’n groot verskeidenheid vaktaaletikette bevat, onder andere met betrekking tot die: anatomie, astrologie, biologie, wiskunde, mediese terme en sielkunde.

3.5.8 Toestemming

Alle respondente het op die vraelys aangeteken dat hulle wel toestemming gee vir hulle antwoorde om deel te vorm van hierdie verhandeling. Aansoekbriewe is ook per e-pos aan die onderskeie universiteite gestuur voor die vraelyste uitgestuur is. Etiese klaring is dus ook verkry voor enige respondent gekontak is.

3.5.9 Algemene afleiding op grond van voorafgaande bevindinge

Soos te verwagte kom die meeste etikettering in die omvattende woordeboek, naamlik *The Greater Dictionary of isiXhosa* voor.

3.5.9.1 Die afwesigheid van antwoorde

Soos voorheen genoem in hierdie hoofstuk, kan daar tog insigte uit die afwesigheid van antwoorde verkry word. Een moontlike rede vir die afwesigheid van antwoorde by vraelyste kan die gebrek aan ’n woordeboekkultuur wees.

Maphosa en Nkomo (2009: 39) wys op die belang van woordeboekkultuur in die beoordeling van woordeboeke. Hulle definieer eers woordeboekkultuur deur na Hartmann en James (1998) se definisie te verwys: “The critical awareness of the value and limitations of dictionaries and other reference works in a particular community.” Alhoewel daar slegs drie ingevulde vraelyste vir hierdie studie se data-analise gebruik is, is daar vele meer vraelyste aan ander kundiges uitgestuur. Die gebrek aa terugvoering kan aan die volgende redes toegeskryf word:

- Xhosa-sprekendes/-kundiges besit nie hulle moedertaal se woordeboeke nie.
- Xhosa-sprekendes/-kundiges gebruik nie gereeld hierdie tipe woordeboeke nie.
- Xhosa-sprekendes/-kundiges wil/kan nie die mikrostruktuurelemente evalueer nie.

3.5.9.2 *Kundigheid en vaardighede*

Die respondente is oor die algemeen redelik positief oor die huidige etiketteringsstelsel van Xhosa-woordeboeke, maar dit beteken nie dat daar nie groot leemtes is en verbetering kan plaasvind nie. Soos voorheen genoem, sal 'n nuwe benaderings-, gebruiks- en nuwe denkwys aangeleer moet word ten einde Xhosa-woordeboeke leksikografies te fundeer en sodoende voorsiening te maak vir effektiewe etikethantering. Kundigheid en vaardighede vereis dat voedingsbronne vir die skep van uitgebreide leksikografiese begronding geskep word.

3.5.9.3 *Kulturele aspekte*

Alle tale met kulturele erfenisse bevat vele eiesoortige beperkinge en reëls wanneer in 'n taal gekommunikeer word. 'n Voorbeeld hiervan is die hlonipha-verskynsel onder Xhosa-sprekendes (vgl. 3.4.9.1). Om voorsiening te maak vir Xhosa-moedertaalsprekers wat in verskeie gemeenskappe met hul eie unieke eienskappe en erfenisse verdeel word, moet enige kultureelverwante beperkings van 'n spesifieke lemma deur die gebruik van 'n etiket aangedui word. Mongwe (2006: 70) konstateer in hierdie verband: “Labels mark the appropriateness of a lemma or translation equivalent for a given communicative situation and enable the user to select words in such a way as to communicate effectively”..

In kulturele verband moet hlonipha-lemmas as sodanig geëtiketteer word in woordeboeke en in omvattende woordeboeke behoort die kulturele variasie van verskillende groepe ook verreken te word omdat soos Mavoungou (2006:125) dit stel: “The potential users of the proposed dictionary represent a culturally and linguistically heterogeneous community”. Kulturele aspekte moet dus altyd in gedagte gehou word indien Xhosa of enige ander taal as taal en kultuur gerespekteer wil word.

3.5.9.4 *Toekomspektief*

Uit die kandidate, is kundige 1 die enigste taalkundige wat betrokke is by leksikografie en sy vraelys is ook toevallig die volledigste ingevul. Dit skep beslis 'n atmosfeer van hoop vir hierdie jong taal wanneer kenners aktief betrokke raak, hetsy by die beplanning, samestelling of publiserings van Xhosa-woordeboeke, of selfs net wanneer hulle betrokke raak op 'n raadgevende vlak.

Die Pan Suid-Afrikaanse Taalraad (PanSAT), “wat verantwoordelik is vir die stigting van leksikografiese eenhede vir al die amptelike landstale in Suid-Afrika” (Tshabe 2006: xiv) moet

hard aan die werk wees met betrekking tot die ontwikkeling van Xhosa as een van Suid-Afrika se amptelike tale. Hierdie verantwoordelikheid lê egter nie net by instansies en organisasies nie, maar ook by kundige individue binne die taal- en leksikografiese gebiede.

Pahl (1989:lxiv) beskryf die situasie waarin Xhosa homself bevind as 'n “ontploffing van woordeskat” en dat *The Greater Dictionary of isiXhosa* skaars die rand van hierdie gebied aanraak. Daar word verder verduidelik dat daar, met betrekking tot hierdie woordeboek, deeglike navorsing oor en definiëring van elke item gedoen is. “Hierdie reeks [woordeboeke] verteenwoordig 'n reusestap in die pogings om die Xhosa-sprekende gemeenskap te voorsien van naslaanwerke wat dit vir hulle moontlik maak om hul taal maksimaal te benut” (Tshabe 2006: xiv – my vertaling KL) asook om aktief betrokke te wees by 'n meertalige opset. rder is Die voordeel van 'n jong akademiese/leksikografies taal is dat dit nie net kan leer uit die geskiedenis van ander tale nie, maar ook makliker kan groei, ontwikkel en aanpas by die veranderde tye van die 21ste eeu.

3.6 GEVOLGTREKKING

Die gevolgtrekking wat uit die voorafgaande ontleding gemaak kan word, is dat daar 'n gebrekkige woordeboekkultuur is en dat respondente dus nie veel lig kon werp op die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke nie. Hierbenewens beperk die skraalheid van response die reikwydte van uitgebreide veralgemenings.

3.7 SAMEVATTING

In hierdie deel van die ondersoek is daar gesoek na insae in die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke deur kundiges in die verband. Aan die hand van navorsingsvrae is 'n vraelys opgestel om data in te samel en te gebruik vir onderhoude en e-posresponse. Laasgenoemde het nie gerealiseer nie en gevolglik is daar swaar gesteun uit die response uit onderhoude, wat teleurstellend was ten aansien van verrykende insae in die hantering van etikette.

In die volgende hoofstuk word die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke aan die hand van kriteria onder die loep geneem.

HOOFSTUK VIER

ETIKETTERING IN XHOSA-WOORDEBOEKE

4.1 INLEIDING

Teen die agtergrond van die geskiedenis, kultuur en akademiese jeugdigheid van die Xhosa-taal word daar gekyk na hanteringskriteria van etikette.

4.2 GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND

Wat die Xhosa-taal problematiseer, is dat moedertaalsprekers opgedeel kan word in verskeie gemeenskappe met verwante, maar tog spesifieke nalatenskappe. In hierdie verband sê Mavoungou (2006:125): “Die potensiële gebruikers van die voorgestelde woordeboek verteenwoordig ’n kulturele en linguistiese heterogene gemeenskap” (my vertaling – KL). Om vir dié kultuur- en taalvariante wat hieruit voortspruit voorsiening te maak in ’n woordeboek is ’n groot kopseer.

’n Verdere stremming op die ontwikkeling van Xhosa as akademies/leksikografiese taal was die vroeë argaïese beskouing daaroor en die geloof in die uiteindelijke verganklikheid van die taal.

So is dr. Albert Kropf jare gelede oorreed om ’n Engels-Xhosa-woordeboek op te stel vir publikasie en die rede wat destyds hiervoor gegee is, was dat dit sou dien as ’n gedenkteken van die Xhosa-taal omrede dit in die toekoms deur Engels oorheers en vervang sou word. Hierdie vooruitsig is toe nooit bewaarheid nie, aangesien die geskiedenis getoon het dat die Xhosa-taal en –kultuur stewig geanker binne die Suider-Afrikaanse kultuur gebly het en “homself bewys [het] as ‘n dinamiese lewenskragtige taal wat kan aanpas by en ontwikkel in harmonie met die veranderende omgewing” (Pahl 1989:liii). “Xhosa het reeds in vroeëre eeue aanpassings gemaak vanuit die Khoi-San-tale” (Pahl 1989:liii) en sodoende ‘n klankryke woordeskat en taalsisteem opgebou. Tale wat ook in aanraking met Xhosa gekom het, was Nederlands, Afrikaans en Engels en leenwoorde uit hierdie tale moet as sodanig geëtiketteer word.

Nuwe woorde en uitdrukkings het binne Xhosa begin ontstaan om voorsiening te maak vir veral nuwe kulturele gegewens en ook om besondere woorde en begrippe binne hierdie taal verstaanbaar te maak.

4.3 KULTURELE ASPEKTE VERBONDE AAN 'N TAAL, MEER SPESIFIEK XHOSA

“Kultuur” is ’n woord met baie betekenisse en verduidelikings. Aan die een kant kan kultuur verwys na die kunste, byvoorbeeld die teater, literatuur, musiek, ensovoorts, wat produkte van intellektuele prestasies van die mens is. Aan die ander kant kan kultuur ook verwys na sosiale konvensies. Beide sake is van kardinale belang vir die samestelling van doeltreffende woordeboeke, daarom kan dit gekonstateer word dat doeltreffende kommunikasie nie net leksikale en sintaktiese kennis vereis nie, maar ook kulturele kundigheid van die woordeboekopsteller verg. Kavanagh ((2000: 111) bepleit dus die opname van kulturele inligting in woordeboeke. Een goeie voorbeeld van ’n kulturele aspek in Xhosa, wat in ag geneem moet word, is “hlonipha”-woorde, wat soos volg deur Tshabe (2006: xxiv) verduidelik word: “Hierdie is gespesialiseerde ‘vermydingsterme’ wat deur getroude vrouens, of inisiantie gebruik word om sekere woorde of gedeeltes daarvan te vermy omrede hulle dit nie mag uitspreek nie”. Hier volg twee voorbeelde van “hlonipha”-woorde:

-mnyepha bl/rel:		
hlon f – <i>mhlophe</i> :	hlon f – <i>mhlophe</i> : white.	hlon v: - <i>mhlophe</i> : wit.

(Mini 2003:368)

í·ngcèké b/n 9/10:		
hlon khweth: <i>ifutha</i> :	hlon khweth <i>ifutha</i> : white clay.	hlon khweth <i>ifutha</i> : witklei.

(Mini 2003:521)

Getroude vroue se gebruik van *isihlonipho* in Xhosa is daar om die konsonantklanke wat voorkom in die pre-suffiksale lettergrepe van die name van die senior familieledede van haar man te vermy. (Pahl 1989: lxiii). Hierdie lemmas sluit in die name van haar man se familieledede, haar skoonpa, skoonma, skoonpa se broers en susters en hulle vroue en mans, asook so ver terug in die generasies soos die oupagrootjie. Die rede vir hierdie vermyding van sekere lemmas deur getroude vroue is ’n teken van eerbied binne die Xhosa-kultuur. Hier volg ’n paar maniere waarop die vermydingsterme omseil kan word:

- Plaasvervangende Xhosa-woorde
- Weglating van die konsonant wat taboe is

- Sinonieme
- Vervanging van konsonante
- Uitgedinkte woorde
- Ontlenings
- Vervanging met argaïsmes

(Pahl 1989:lxiii)

Beyer verwys na hierdie gevalle as kulturele variasie. Kultuurspesifieke items wat gelemmatiseer word, behoort volgens Louw (1997:25 in Beyer 2006:21) vir hulle kultuurstatus gemerk te word. Louw gee die volgende as voorbeeld uit die *Pharos*-woordeboek:

(10) **biltong** =tonge (*Afr. cult.*) biltong, jerked meat.

Die etiket *Afr. cult.* dui daarop dat die woord in die Afrikaanse kultuur voorkom en dus 'n kultuuritem is. Kultuuretikette moet duidelik van geografiese en etimologie-aanduiders onderskei word en ook volledig in die gebruikersgids genoem en verduidelik word.

Enige beperking op die gebruik van 'n spesifieke woord moet deur middel van 'n etiket aangedui word. Mongwe (2006:70) beklemtoon die funksie van etikette met betrekking tot die vorige stelling: “Etikette merk die aanvaardingsvlak van 'n lemma of die vertalingsekwivalent vir 'n gegewe kommunikatiewe situasie en maak dit vir die gebruiker moontlik om sekere woorde te selekteer om sodoende meer effektief te kommunikeer”. Alhoewel dit aldus Kavanagh moeilik is om mense van kultuur te leer, is dit moontlik om hulle meer kulturbewus te maak en omdat kultuur die hart van die menslike kurrikulum is en derhalwe 'n noue verband het met taal en kultuur (2000: 116) moet die hantering van etikette daarvoor voorsiening maak.

Uit bogenoemde is dit dus duidelik dat kultuurinagneming 'n belangrike kriterium is vir etikethantering.

4.4 KRITERIA VIR ETIKETTERING

4.4.1 Inleiding

Van die kriteria vir die hantering van etikette is afgelei uit die oorsig, wat in Hoofstuk Twee gedoen is oor die essensie van etikettering. Hulle is naamlik: metaleksikografiese teorie, woordeboektype, deelversamelingidentifikasie, verstaanbaarheid, etikettipe, objektiwiteit,

plekaanduiging en gebruiksliding. In die loop van die ondersoek as geheel het die volgende aanvullende kriteria van belang geblyk te wees: voldoende etikettering, kultuuroorwegings en verstaanbaarheid. Al die kriteria word vervolgens bespreek, sommige in meer detail as ander, waar dit blyk dat verdere toeligting nodig is. Hierna word die praktiese implementering van die hantering van etikette eksemplaries belig.

4.4.2 Gebruikersleiding

4.4.2.1 *The Greater Dictionary of isiXhosa*

Aangesien hierdie woordeboek drietalig - in Xhosa, Engels en Afrikaans is, is die woordelys met afkortings in die inligtingsgids verteenwoordig in hierdie drie tale. Die volgende twee eienskappe van hierdie woordelys is opmerklik: die afkortings word nie in kursief gedruk nie en bevat ook geen punte nie. Die rede waarom hierdie eienskappe uitgelig moet word, is omdat beide die *Oxford English Xhosa Dictionary* en *A New Concise Xhosa-English Dictionary* van kursiefskrif en punte gebruik maak by die lys afkortings. Die volgende word as 'n uittreksel van die Afrikaanse gedeelte van die woordelys uit die *The Greater Dictionary of isiXhosa* aangebied:

(Mini 2003:368)

Afr	Afrikaans	maw	met ander woorde
afk	afkortings	Mbo	Embo-dialek
agv	as gevolg van	mbt	met betrekking tot
agtf	agentief	McL	McLaren
alg	algemeen	met	metastatief

(Tshabe 2006:xxvii)

Let op dat die inskrywings in alfabetiese volgorde en in twee kolomme voorkom. 'n Moontlike rede vir die kolomme kan wees dat die lys afkortings redelik lank is en daarom wou die samestellers spasie bespaar. Hierdie woordeboek bevat 'n redelike verskeidenheid afkortings waarvan streeksvariante (dialekte) die grootste deel uitmaak, aangesien dit sterk klem lê op die kultuur en geskiedenis van Xhosa. Die etikette en afkortings word geensins in kategorieë verdeel nie en dus verskyn normale afkortings, soos "a.g.v." (as gevolg van), saam met

streeksvariante, soos “Mbo” (Embo-dialek). Die volgende stilistiese etiket verskyn ook in hierdie woordelys:

coll	colloquial
------	------------

(Tshabe 2006:xxxvi)

Die etiket “coll” word by lemmas gebruik om aan te dui dat die woord in alledaagse gesprekke van toepassing is en liewer nie in formele situasies gebruik moet word nie. Hierdie etiket verskyn as volg in die *Oxford English Xhosa Dictionary* se inligtingsgids:

Stylistic values	
<i>colloq.</i>	colloquial

(Fischer 2012)

Alhoewel beide etikette in hierdie twee woordeboeke as afkortings gebruik word om aan te dui dat ’n sekere lemma “colloquial” (omgangstaal) is, is daar ’n klein verskil in die vorm van hierdie stilistiese etikette. Waar die *The Greater Dictionary of isiXhosa* die afkorting “coll” gebruik, maak die *Oxford English Xhosa Dictionary* gebruik van die afkorting “*colloq.*”. Hierdie inkonsekwente gebruik van etikette is wat verwarring by woordeboekgebruikers kan veroorsaak.

4.4.2.2 *Oxford English Xhosa Dictionary*

Van die drie woordeboeke wat gebruik word vir hierdie navorsing, is die *Oxford English Xhosa Dictionary* die nuutste weergawe van ’n Xhosa-woordeboek aangesien dit in 2012 gepubliseer is. Mens sou die afleiding wou maak dat die inligtingsgids dus volledig, korrek en konsekwent moet wees. Ná verdere bestudering, is die volgende opmerklik:

- Die afkortings is verdeel in drie lyste, naamlik: afkortings, vaktaaletikette en stilistiese etikette.
- Die vaktaal- en stilistiese etikette word in kursief en met punte gedruk, maar die afkortings is in normale drukskrif en volledig uitgetik.
- Die vaktaal- en stilistiese etikette verskyn in kursief in die inligtingsgids, maar in drukskrif tussen hakies as woordeboekinskrywing.

- Die afkortings verskyn in drukskrif, volledig uigetik, in die inligtingsgids, maar in kursief en afgekort as woordeboekinskrywing.

Hier volg 'n paar uittreksels van die drie woordelyste uit die *Oxford English Xhosa Dictionary*:

Abbreviations used in the text	
indefinite article	
interjection	
interrogative	
Latin	
noun	

(Fischer 2012)

Specialist English Register and Abbreviations used	
<i>maths.</i>	mathematics
<i>med.</i>	medical
<i>mil.</i>	military
<i>myth.</i>	mythology
<i>naut.</i>	nautical

(Fischer 2012)

Stylistic values	
<i>colloq.</i>	colloquial
<i>euphem.</i>	euphemistic
<i>fig.</i>	figurative
<i>hum.</i>	humorous

(Fischer 2012)

Die feit dat hierdie woordeboek onderskeid tref tussen afkortings, vaktaaletikette en stilistiese etikette in die inligtingsgids is 'n groot voordeel, veral wat die gebruikersvriendelikheid van

die woordeboek betref. Wanneer 'n lemma nageslaan word, sal daar geen verwarring wees by die identifisering van watter tipe afkorting of etiket betrokke is nie. Die samestellers het wel die afkortings en etikette onderskei van die ander woorde en lemmas in die inskrywings deur middel van die gebruik van afkorting en kursivering. Ongelukkig vir die woordeboekgebruiker, word hierdie tegniek nie konsekwent toegepas nie, aangesien die inligtingsgidsweergawe nie met die inskrywingsweergawe ooreenstem nie.

Verdere bestudering van hierdie woordeboek se woordelyste het tot die volgende opmerkings gelei:

- Die afkortings, vaktaaletikette en stilistiese etikette verskyn afsonderlik in alfabetiese volgorde.
- Die lys afkortings verskyn op een bladsy en die vaktaal- en stilistiese etikette op 'n ander in een kolom.
- Aangesien dit 'n Engels-Xhosa woordeboek is, verskyn die meeste van die afkortings, vaktaal- en stilistiese etikette in Engels, met een of twee Xhosa- uitsonderings.

Alhoewel die *Oxford English Xhosa Dictionary* glad nie enige kultuuretikette, soos byvoorbeeld die etikettering van hlonipha-terme, bevat nie, is die woordelyste redelik netjies uiteengesit, wat dit 'n gebruikersvriendelike woordeboek maak.

4.4.2.3 *A New Concise Xhosa-English Dictionary*

Aangesien die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* nie veel op die etikettering van nie-standaardlemmas fokus nie, is dit moeilik om die inligtingsgids se woordelys te evalueer. Die volgende paar opmerkings word nogtans gemaak:

- Hlonipha-terme, streeksvariante en stilistiese variante se etikettering is afwesig.
- 'n Beperkte aantal etikettering vir leenwoorde word gelys.
- Alhoewel alle afkortings en etikette punte bevat, bestaan daar 'n mengsel van drukskrif- en kursiewe skrifformaat.

Soos daar reeds voorheen genoem is, is hierdie woordeboek die dunste van die drie wat gebruik word vir hierdie navorsing en dus sal daar dan ook 'n beperking op die inligting wat dit bevat, wees. Hierdie woordeboek is saamgestel met die enkele doel om duidelike en akkurate definisies van lemmas aan gebruikers te verskaf. Nietemin, daar moet steeds genoem word dat

die inkonsekwente gebruik van druk- en kursiewe skrif in die woordelys ’n moontlike probleem vir die woordeboekgebruiker kan veroorsaak. Hier volg ’n uittreksel van die woordelys uit die *A New Concise Xhosa-English Dictionary*:

List of Abbreviations			
distrib. . .	distributive.	pr. cop. . .	pronominal copula.
E. . .	English.	pr. obj. . .	pronominal object.
<i>e.g.</i> . .	for example.	pr. subj. . .	pronominal subject.

(McLaren 2011:xviii)

Hierdie afkortings en etikette kom ook, soos in die geval van die ander twee woordeboeke, in alfabetiese volgorde voor en alhoewel afkortings, soos “E.” (English) gesien word as die etikettering van leenwoorde, word daar geen onderskeid tussen afkortings en etikette getref nie. Ná die noukeurige bestudering van hierdie woordeboek se woordelys in die inligtingsgids, word hierdie woordeboek nie aanbeveel vir die persoon of taalkundige wat geïnteresseerd is in die Xhosa-kultuur of -geskiedenis nie.

Hierdie hoofstuk het die toepassing van etikettering in Xhosa-woordeboeke bespreek, met spesiale verwysing na die volgende drie woordeboeke: *The Greater Dictionary of isiXhosa* (volumes 1, 2 en 3), J. McLaren’s *A New Concise Xhosa-English Dictionary* (2011) en Arnold Fischer’s *Oxford English Xhosa Dictionary* (2012). Uit hierdie navorsingswerk is dit duidelik dat die hantering van etikette van die tipe woordeboek en gebruiker afhang, maar ook dat Xhosa-woordeboeke ’n gebrek aan ’n volledige etiketteringstelsel het – soos ook in die geval van ander tale. Dit is duidelik dat Xhosa ’n kultuurryke taal is en dat kultuuritems korrek en konsekwent geëtiketteer behoort te word. Die volgende hoofstuk sal poog om die volledige studie op te som asook voorstelle aan te bied vir die moontlike verbetering van etiketteringstelsels en om aanvullende woordeboeke saam te stel.

4.4.3 Voldoende etikettering

Afgesien daarvan dat die doel van die woordeboek, gebruiker, funksie(s) en woordeboektype ’n rol speel by die hoeveelheid etikettering, is dit belangrik dat etikette, waar hulle wel aangebied word in ’n woordeboek, sodanig gekies moet word dat hulle die een of ander

afwyking van die leksikografiese deiktiese sentrum merk (vgl. Beyer 2006). Alle sodanige woorde moet dus geëtiketteer word.

Voldoende etikettering sal die volgende eienskappe aanneem:

- Volledige gebruikersgids met ‘n lys asook verduideliking van etikettering
- Insluiting van alle niestandaardlemmas binne die betrokke taal of tale
- Insluiting van etikette in die mikrostruktuur van alle niestandaardlemmas
- Die korrekte afkortings vir etikette

Hier volg ‘n bespreking van die drie Xhosa-woordeboeke in hierdie verhandeling ten opsigte van voldoende etikettering, al dan nie.

The Greater Dictionary of isiXhosa (volumes 1, 2 en 3) sluit ‘n volledige gebruikersgids voor in elke volume in. Hierdie woordeboek fokus sterk op kultuuritems soos leenwoorde, streeksvariante en hlonipha-terme. Daar word dus nie duidelik na “etikettering” verwys in die gebruikersgids nie, maar hierdie kultuuritems word wel bespreek. Hierdie woordeboek is die volledigste wat die Xhosa-taal betref en bevat dus ook die meeste geëtiketteerde kultuuritems. Hierdie kultuuritems word duidelik gemerk met die korrekte afkortings. Hier volg ‘n voorbeeld van voldoende etikettering:

í· fihlím̀bà b/n 5/6 Mpse:		
1. umbabane, injinana, ukhwekhwe, urhawuzezelo:	1. itch;	1. gejeuk, jeuk;
2. ukhoko, uqweqwe lwezilonda olwenziwa kukuzonwaya:	2. scab or sores due to itch.	2. kors van sere as gevolg van jeuk.

(Tshabe 2006:506)

Die etiket “Mpse.” dui daarop dat hierdie lemma ‘n streeksvariant vanuit die Pondomise-dialek is. Hierdie etiket kom wel voor in die gebruikersgids as ‘n afkorting wat die lemma dus korrek etiketteer.

In kontras met hierdie woordeboek, fokus die *Oxford English Xhosa Dictionary* meer op stilistiese en vaktaalsterme aangesien dit ‘n aanleederswoordeboek is. Die gebruikersgids van hierdie woordeboek is kort en daar is ook nie sprake van “etikettering” nie. Daar ontstaan wel

‘n lys van stilistiese en vaktaalsterme etikette voor in die gebruikersgids. Hierdie terme word duidelik gemerk met die korrekte afkortings. Hier volg ‘n voorbeeld van voldoende etikettering:

lanyard, *n.* (naut.) umtya wempempe okanye womgotywa; (short rope) intanjana (in- iin-).

(Fischer 2012:332)

Die etiket “naut.” dui daarop dat hierdie lemma binne ‘n vaktaalgebied waar “nautical” terme gebruik word, val. Hierdie etiket word in die gebruikersgids gelys onder vaktaaletikette in die korrekte afkortingsvorm.

Die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* bevat geen streeksvariante, hlonipha-terme, stilistiese etikette, vaktaaletikette of enige van die ander etikette soos vooraf in hierdie verhandeling bespreek nie. Hierdie woordeboek lys wel afkortings in die gebruikersgids waar ander tale betrokke is. Hierdie etikette word korrek aangedui en afgekort as volg:

Xhesha, *v. t.* drive cattle or hunt game on horseback. Z.

(McLaren 2011:184)

Die etiket “Z.” dui daarop dat hierdie lemma vanuit die Zulu-taal kom en gee die verbruiker ‘n beter begrip van die geskiedenis van die Xhosa-taal. Hierdie woordeboek fokus dus glad nie op etikettering nie en meer op definisies onder andere, etimologie.

4.4.4 Objektiviteit

Dit is belangrik dat die leksikograaf nie sy eie subjektiewe oordeel gebruik by etikettering nie, maar sy/haar kriteria op die metaleksikografie laat berus (Gouws 1988:8).

Die kwessie van objektiviteit is reeds vooraf in hierdie verhandeling bespreek. Die probleem ontstaan dat leksikograwe soms op hulle subjektiewe mening staatmaak wanneer dit kom by die etikettering van lemmas. Die drie Xhosa-woordeboeke wat in hierdie verhandeling bestudeer word, sal hiervolgens bespreek word.

The Greater Dictionary of isiXhosa bevat min stilistiese etikette omrede dit meer op die Xhosa-kultuur fokus as op die sosiale of informele kant van hierdie taal. Daar sal dus minder gevalle van subjektiewe etikettering in hierdie woordeboek voorkom. Hierdie woordeboek se stilistiese

etikette kom in die meerderheid by die Engelse asook Afrikaanse vertaling en verduideliking van die lemma.

Die *Oxford English Xhosa Dictionary* lê sterk klem op die tegniese aspekte van die Xhosa-taal en bevat dus vele vaktaaletikette. Subjektiewe etikettering sal dus tot 'n minimum beperk moet word. Hierdie woordeboek lys wel dertien stilistiese etikette in die gebruikergids waar daar tog gevalle van subjektiwiteit kan voorkom. Hier volg 'n voorbeeld van 'n stilistiese etiket binne hierdie woordeboek:

billet, *n.* indawo apho abhoda khona amajoni (in- iin-); (colloq.) umsebenzi; eg. *a soft/cushy ~ : umsebenzi olula.*

(Fischer 2012:55)

Die etiket “colloq.” wat staan vir “colloquial” dui daarop dat hierdie lemma binne 'n informele gespreksituasie gebruik moet word. Die leksikograaf kon dus op sy subjektiewe mening wat informele taalgebruik betref, staatgemaak het met die etikettering van hierdie lemma. Nog 'n probleem wat voorkom, is dat die woordeboek al in 2012 saamgestel is en wat in vroeër jare as informeel gegeld het dalk vandag anders geëtiketteer moet word.

Daar is reeds genoem dat die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* geen stilistiese etikette bevat nie. Hierdie woordeboek fokus grootendeels op woordklasaanduiders, die verskillende klasse binne die Xhosa-taal asook die oorsprong van die lemma. Daar word dus nie veel aandag aan niestandaarditems geskenk nie wat die kanse vir subjektiewe etikettering verminder.

4.4.5 Konsekwentheid

Die term konsekwentheid kom ter sprake by die vergelyking van verskillende woordeboeke en hulle hantering van etikette. Aangesien hierdie drie woordeboeke vir drie verskillende teikenmarke bedoel is, is dit redelik moeilik om die etikettering van niestandaarditems te vergelyk. Die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* fokus byvoorbeeld glad nie op niestandaardlemmas nie en waar die *The Greater Dictionary of isiXhosa* gemerkte hlonipha-terme bevat, is daar geen sprake van hierdie kultuuritems in beide die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* en die *Oxford English Xhosa Dictionary* nie.

4.4.6 Geskikte posisie in die mikrostruktuur

In afdeling 2.6.2 is aangedui dat die adresseringstruktuur en dus ook die mikrostrukturele verspreiding van etikette van woordeboek tot woordeboek verskil (Beyer 2011: 186). Daar kan nietemin genoem word dat etikette gewoonlik regs van die bron- of doeltaalinskrywing aangetref word. Watter sisteem ook al gebruik word, dit moet duidelik in die gebruikerstoeligting vir die gebruikers uitgespel word sodat daar nie twyfel bestaan oor waarop 'n etiket betrekking het nie.

Die mikrostruktuur van 'n woordeboek het te make met die formaat van elke lemma se inskrywing en daarom ook met die posisie van die etiket binne hierdie inskrywing. Gebruikersvriendelikheid speel 'n belangrike rol by die keuse van posisie aangesien nie-standaardlemmas maklik geïdentifiseer behoort te word.

Die *The Greater Dictionary of isiXhosa* se posisionering van etikette lyk soos volg:

i· cam i b/n 5/6 Mbo:		
ilanga:	the sun.	die son.

(Tshabe 2006:264)

Die etiket “Mbo.” wat die Mbo- (Mfengu-) dialek verteenwoordig, verskyn net na die lemma, woordklasaanduiders en die Xhosa-klasaanduiders. Alhoewel hierdie etiket nie in hakies verskyn (soos die meeste leksikograwe verkies om etikettering te hanteer) nie, neem dit wel die vorm van 'n afkorting in wat voor die verduideliking verskyn.

Die *Oxford English Xhosa Dictionary* se hantering van etikettering lyk soos volg:

barmy, adj. (colloq.) –ngabhadlanga.

(Fischer 2012:45)

Hierdie posisionering stem ooreen met dié van die *The Greater Dictionary of isiXhosa* in die sin dat die etiket na die lemma en woordklasaanduiders verskyn. Die etiket kom ook in afkortingsvorm voor, maar die verskil hier is dat hierdie woordeboek etikette tussen hakies plaas. Beide hierdie woordeboeke se etikette verskyn in die mees algemene en aanvaarde posisie wat etikettering betref.

Die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* bevat nou wel nie enige stilistiese, vaktaetikette of hlonipha-terme nie, maar dit is tog merkwaardig om die posisionering van enige ander markering te bestudeer. Hier volg 'n voorbeeld uit hierdie woordeboek:

Mali, i, n. 5, money; a coin; price, value. E. money.

(McLaren 2011:86)

Die afkorting "E." in hierdie inskrywing staan vir "English" en dui daarop dat hierdie lemma se oorsprong vanuit die Engelse taal geskied. Let op dat hierdie afkorting eers na die vertaling, oftewel verduideliking, verskyn. Die moontlikheid ontstaan dat hierdie afkorting dus op die etimologie van hierdie lemma dui aangesien dit aan die einde van die inskrywing verskyn.

4.4.7 Metaleksikografiese kriteria

Die metaleksikografiese teorie berus op vier pilare, te wete doel, gebruiker, struktuur en funksies van woordeboeke (vgl. Gouws 2014: 328 en volgende). Uiteraard is hierdie aspekte ten nouste met mekaar verweef en die kriteria wat hieruit afgelei word bepalend vir elke kriterium vir die hantering van 'n etiket deur die leksikograaf wat hom/haar besig hou met woordeboekontwerp en -samestelling. Sonder inagneming van die vereistes van die leksikografiese teorie kan daar nie besin word oor die implementering van etikette nie omdat dit onder andere rigting en diepte gee aan die werkswyse, selektering, ordening, ensovoorts. So byvoorbeeld sal vervolgens aangetoon word hoe die metaleksikografiese teorie bepalend is vir die woordeboektype as 'n hanteringskriterium.

Soos voorheen aangedui, beklemtoon die metaleksikografiese teorie dat die doel, gebruiker, funksie(s) en struktuur bepalend is vir die tipes en hoeveelheid data wat in verskillende woordeboektypes aangebied word.

Variante

Die voordeel van 'n omvattender woordeboek is dat dit waarskynlik meer variante sal bevat. Xhosa het 'n verskeidenheid dialekte, onder andere: Mpondo, Thembu, Hlubi, Bomvana en Bhaca. Hierdie dialekte vorm deel van die vele verskillende tale en kulture binne die Xhosa-gemeenskap. Hier volg 'n paar voorbeelde van streeksvariante in die *The Greater Dictionary of isiXhosa*:

ísi·bándè² b/n 7/8 Bo:		
ibhokhwe exhelelwa ukungenisa intombi kwantonjane, umngena-ndlwini.	goat killed for the entry of a girl into seclusion (<i>intonjane</i>).	bok wat geslag word tydens die begin van die afsonderingseremonie van 'n meisie (<i>intonjane</i>).

(Tshabe 2006:80)

ísi·dàmàamá b/n 7/8 Mpse:		
inyhilikityhawe, inyhikityha, imfumba, íntíyántiyà: <i>asikokutya kwaDano sisidamama:</i>	abundance, plenty: <i>there is an abundance of food at Dano's.</i>	oorvloed, groot hoeveelheid: <i>daar is 'n groot hoeveelheid kos by Dano.</i>

(Tshabe 2006:349)

í·gámbù b/n 5/6 Th:		
inkomo emnyama okanye ebomvu enebhanti emhlophe enqumleza esiswini ukuya kutsho emqolo:	black or red ox or cow with a white band around the body.	swart of rooi bees met 'n wit band om die lyf.

(Tshabe 2006:558)

Die afkorting “Bo” in die eerste voorbeeld staan vir Bomvana, die afkorting “Mpse” in die tweede staan vir isiMpondomise (dialek) en die afkorting “Th” in die laaste voorbeelde staan vir isiThembu (dialek). Hierdie lemmas het dieselfde betekenis as die standaardlemma, maar verskil gedeeltelik of ten volle ten opsigte van struktuur.

Verdere navorsing oor die bostaande drie voorbeelde in ander Xhosa-woordeboeke toon aan dat heelwat minder inligting verskaf word.. Hier volg die inskrywings wat in die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* gevind is:

Bande, i, n. 3, an untied bundle of grass, etc.; isi-bande, n. 4, a long, scented kind of grass.

(2011:7)

Gambu, u-, n. 6, sound of a blow, or of a drum.

(2011:42)

Die lemma “-damama”, soos genoem in voorbeeld twee, verskyn glad nie in hierdie woordeboek nie. Die woordeboekgebruiker sal ook geen kennis hê van die Bomvana-betekenis van die lemma “-bande” of die isiThembu-betekenis van die lemma “-gambu” nie. Daar moet tog genoem word dat hierdie wel ’n beknopte woordeboek is en dat dit slegs 194 bladsye bevat. Die voordeel van hierdie woordeboek is dat die gebruiker dit maklik sal kan vervoer van een plek na ’n ander omrede dit nie baie spasie sal opneem nie. Dit is beslis nie ’n opsie wanneer die gebruiker op soek is na ’n omvattende Xhosa-woordeboek nie.

Die drie voorbeelde vanuit die *The Greater Dictionary of isiXhosa* is dan ook in die *Oxford English Xhosa Dictionary* nageslaan en die volgende artikels is gevind:

abundant, adj. -ninzi, -xhaphakile(yo); ~ in: -xhaphake nga-; abundance, n. ubuninzi; live in abundance: -phila ngobunewunewu.

(2012:3)

Die lemma “-bande”, soos genoem in die eerste voorbeeld, en die lemma “-gambu”, soos genoem in die laaste voorbeeld, verskyn glad nie in hierdie Xhosa-woordeboek nie. Die inskrywingswyse vir lemmas van die *Oxford English Xhosa Dictionary* verskil van die ander twee woordeboeke aangesien dit eers die Engelse woorde in alfabetiese volgorde lys met elke lemma se Xhosa-ekwivalent en definisie wat volg. Hierdie woordeboek is ook gemik op die woordeboekgebruiker wat vinnig ’n lemma wil naslaan en alhoewel dit 738 bladsye bevat, is dit redelik maklik om te vervoer. Beide die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* en die *Oxford English Xhosa Dictionary* maak nie gebruik van streeksvariante soos in die geval van die *The Greater Dictionary of isiXhosa* nie.

4.4.8 Woordeboektype

Woordeboektype word bepaal deur die metaleksikografiese kriteria wat voortspruit uit die doel, gebruikerbesonderhede, struktuur en die funksie(s) van woordeboeke. Hieruit kan verskillende woordeboektypes afgelei word. In passiewe woordeboeke wat slegs op dekodering gerig is, sal etikette byvoorbeeld nie noodsaaklik wees nie, terwyl dit essensieel is in aktiewe woordeboeke, waar die gebruiker gehelp moet word met enkodering, dit wil sê om woorde gepas in sinne te gebruik. In ’n omvattende woordeboek word etikette ook byvoorbeeld op ’n groter skaal aangebied as byvoorbeeld in ’n standaardwoordeboek (vgl. Otto 1989: 330) omdat gebruikers

fyner onderskeidings verlang, byvoorbeeld wil weet in watter dele van die land 'n bepaalde uitdrukking gebruik word en nie net dat dit 'n streeksvariant is nie.

Uit die onderstaande voorbeelde van die hantering van leenwoorde, stilistiese etikette en hlonipha-terme sal duidelik word in watter mate woordeboektype deurslaggewend is vir die hantering van sekere tipes woorde en hulle etikette.

Leenwoorde word in *The Greater Dictionary of isiXhosa* gevind en kan in enkelvoudige of saamgestelde woorde verdeel word. Hierdie lemmas is afkomstig van ander tale en word dus geëtiketteer om sodoende die woordeboekgebruiker bewus te maak van hierdie ontlening. Die volgende woordeboekartikel word as voorbeeld aangebied:

i·ákìlè b/n 9/10 < Afr akker:		
1 umlinganiselo womhlaba ozizikweyadi ezingama-4840 okanye iihektare ezi-0.405:	1 acre;	1 akker;
2 entsimini: isiqendu sentsimi esisikwayo ngumntu ogxanya amanyathelo angama-24:	2 traditionally, a portion of arable land twenty-four paces wide, irrespective of length;	2 tradisioneel, 'n stuk ploegland, 24 treë breed, ongeag die lengte;
3 indima engaphezulu okanye engaphantsi kweakile yesiqhelo esikelwe ukulinywa ngaxa linye:	3 a piece of land larger or smaller than an acre ploughed in the way that an acre is ploughed;	3 'n stuk ploegland ongeag die grootte wat as 'n eenheid aangevoer word, akker;
4 indawo yokulima nokuba ingakanani na; intsimi:	4 arable land (of any size).	4 bewerkbare grond (van enige grootte).

(The Greater Dictionary of isiXhosa 2006:14)

Die lemma “-akile” is van die Afrikaanse lemma “akker” ontleen en hierdie woordeboek etiketteer dit as 'n leenwoord. Volgens kundige 3, 'n dosent aan die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, is hierdie leenwoord korrek geëtiketteer

Hierdie lemma word ook in die *Oxford English Xhosa Dictionary* aangetref en verskyn as volg:

acre, n. iakile, umjiko; ~·age, n. ubungako bendawo obulinganiswe ngeeakile; God's~, n. intendelezo yamangcwaba (in- iin-).

(2012:6)

Daar is geen aanduiding dat die lemma “iakile” ’n leenwoord vanuit die Afrikaanse taal is nie. Die rede hiervoor is waarskynlik dat hierdie woordeboek kleiner in grootte is en nie genoeg spasie vir sekere inskrywings het nie, waar *The Greater Dictionary of isiXhosa* in drie volumes opgedeel is en dus omvattender is.

Die *Oxford English Xhosa Dictionary* fokus wel baie op stilistiese etikette wat die woordeboekgebruiker in staat stel om te weet watter woorde om in watter situasies te gebruik. Hier volg drie voorbeelde van artikels met hierdie tipe etiket:

better, adj. –lunge ngaphezulu; -lunge ngaphezulu kuna- ; (colloq.) –bhetele; eg. this is good but that is~: le ilungile kodwa loo nto ilunge ngaphezulu; he is a~man than his brother: ulunge ngaphezulu kunomntakwabo; **no~than**: -fana na-; **see~days**: -phila kakuhle; **his~half**: inkosikazi yakhe (in- amakhosikazi).
(2012:54)

knickers, *n.* (dated use) iblumasi.
(2012:328)

whore, *n.* (derog.) ihenyukazi (ili- ama-).
(2012:724)

Die eerste lemma “-bhetele” word gemerk deur die etiket “colloq.” wat staan vir “colloquial” en dus in die volksmond (omgangstaal) gebruik word. Die volgende lemma, “iblumasi”, word geëtiketteer deur die frase “dated use”, wat beteken dat die lemma verouderd is en nie die moderne weergawe van die woord is nie. Die laaste lemma, “ihenyukazi”, word gemerk deur die etiket “derog.” wat staan vir “derogative” en dus beteken dat die gebruik van hierdie lemma liever vermy moet word aangesien dit neerhalend is. Hierdie drie voorbeelde verskyn as volg in die *The Greater Dictionary of isiXhosa*:

-bhétèlè bl/rel, bj/cop < Eng better, Afr beter: isibaluli/ isibanjalo esichaza:		
1 ukulunga, ukuxabiseka, ukufaneleka, ukuba ngcono ngaphezulu (kunenye into): <i>imoto yam ibhetele kuneyakho:</i>	1 better: <i>my motor is better than his;</i>	1 beter, verbeterd: <i>my motor is beter as syne;</i>
2 ekuguleni, ekubalekeni kwelanga, emekweni embi,	2 improved:	2 verbeterde:

izinto zibuyile, ziginyisa amathe, azimntakaNgqika. zibhetele nook ngoku iinkomo:	<i>the condition of the cattle has improved somewhat lately.</i>	<i>die beeste se toestand is nou dare beter.</i>
--	--	--

(Tshabe 2006:157)

í·blúmàsi b/n 9/10 < Eng bloomers:			
ibhulukhwana ngamabhinqa kwelokhwe; ipeynti:	enxitywa phantsi	bloomers.	bloemer.

(Tshabe 2006:219)

í·hènyúkàzì b/n 5/6:			
ing'awukazi, izimba lendlela:	ihulekazi,	prostitute.	'n prostituut, hoer.

(Tshabe 2006:722)

Hierdie lemmas word dus glad nie stilisties geëtiketteer in *The Greater Dictionary of isiXhosa* nie. Die eerste twee lemmas word ook nie in die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* aangetref nie, maar die laaste voorbeeld verskyn as volg:

Henryu, i, *n.* 3, a lewd, sensual man; *fem.* a prostitute; **ubu-henyu**, *n.* 7, lewdness, sensuality; **henyuza**, be guilty of lewdness.

(2011:55)

Hierdie woordeboek etiketteer nie die lemma as neerhalend nie, maar gee liever die manlike vorm as hooflemma en etiketteer die vroulike met “fem.”, wat staan vir “female”. Beide *The Greater Dictionary of isiXhosa* en die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* bevat nie ’n etiket in hul lys afkortings in die inligtingsgidse vir woorde wat neerhalend is nie.

Soos reeds genoem, vorm hlonipha-terme ‘n groot deel van die Xhosa-kultuur en behoort sulke lemmas geëtiketteer te word aangesien hulle as vermydingsterme gesien word. Hierdie etikette word as kultuuretikette geklassifiseer. Hier volg drie voorbeelde van hlonipha- inskrywings in die *The Greater Dictionary of isiXhosa*:

î· qhiphúlò b/n 5/6 hlon f:	hlon f:	hlon v:
iintlungu, ingqaqambo, iintuthumbo:	sharp, throbbing pain.	kloppende steekpyn.

(Pahl 1989:45)

ú· rhùqò b/n 11/- hlon f:	hlon f:	hlon v:
ucingo lweendaba, umnxeba, ifoni: <i>ukuthetha ngorhuqo:</i> <i>ukuthetha ngefoni:</i> <i>ukubetha urhuqo:</i> ukubetha ucingo:	telegraph line, telegram, telephone: <i>to telephone;</i> <i>send a telegram, telegraph.</i>	telegraaflyn, telegram, telefoon: <i>telefoneer, oor die telefoon praat;</i> <i>'n telegram versend.</i>

(Pahl 1989:141)

í· shí b/n 9/10: hlon f	hlon f:	hlon v:
into: <i>yishi kabani le?</i> <i>yishini le?</i>	thing: <i>whose thing is this?</i> <i>what is this?</i>	ding: <i>wie se ding is dit dié?</i> <i>wat is dit dié?</i>

(Pahl 1989:173)

Volgens kundiges 2 en 3, word hlonipha-terme korrek geëtiketteer in hierdie woordeboek en sal die verbruiker geen probleme met die naslaan en verstaan van hierdie lemmas ondervind nie. Die volgende hlonipha-lemma vanuit die drie voorbeelde soos hierbo aangedui, verskyn as volg in die *A New Concise Xhosa-English Dictionary*:

Qhiphu, **ukuthi-**, and **Qhiphuka**, v. i. break, part (of clouds, dawn); be shaken, startled, terrified, dismayed, strongly moved (of the heart, *umblini*); **qhiphukana**, break apart; **qhiphukela**, be dismayed in; **qhiphula**, break up, separate; startle, rouse; worry, torment; **i-qhiphulo**, n. 3, torture, torment; **qhiphuqhiphula**, snatchaway.

(2011:137)

4.4.9 Deelversamelingidentifikasie

Otto (1989: 330) noem verder dat 'n lemma se taalkundige karakter die leksikograaf se keuse en gebruik van etikette bepaal en dat die leksikograaf sy etikette so moet kies dat dit daartoe kan bydra om 'n gegewe lemma as lid van 'n bepaalde deelversameling van die taal se woordeskat te identifiseer.

Die gebruik van vaktaaletikette in die verskillende Xhosa-woordeboeke dui aan in watter mate lemmas geïdentifiseer word as behorende tot 'n bepaalde deelversameling van die leksikon.

The Greater Dictionary of isiXhosa bevat ongelukkig min gespesialiseerde woorde, asook die gepaste etikettering, wat die wetenskap en tegnologie betref, aangesien Xhosa nog nie ver gevorder is op hierdie terreine nie. Opleiding in hierdie rigtings geskied meestal in Engels en dus word daar grootliks van leenwoorde gebruik gemaak. Aangesien Xhosa ook 'n uiters beskrywende taal is, kan wetenskaplike en tegniese terme altyd omskryf word. Hier volg twee voorbeelde van vaktaal-etikettering vanuit hierdie woordeboek:

í· ánsàrà (-ì) b/n 9/10 < Eng answer:		
1 ezibalweni, inani elisisiqhamo sokubala isam, isiphumo sesam:	1 answer (maths);	1 antwoord (wisk);
2 impendulo ethethwayo okanye ebhaliweyo, uphendulo umbuzo okanye ileta:	2 answer, reply to a question or correspondence.	2 antwoord op 'n vraag of skrywe.

(Tshabe 2006:44)

úkù· babálà nz/v (dlul/perf –babále; nzn/rec úkùbabálànà; nzk/met-pot úkùbabálèkà; nzs/caus úkùbabálisà; nzsw/caus-pass úkùbabáliswà; nzw/pass úkùbabálwà):		
1 okomntu, ukwenza into entle emntwini ngokuzithandela, ngokuqhutywa yintliziyo: <i>uZamile wandibabala ngethokazi lenkomo:</i>	1 do good to another spontaneously and voluntarily: <i>Zamile, of his own accord, gave me a heifer;</i>	1 spontaan guns, goedheid aan iemand bewys: <i>Zamile het uit goedheid vir my 'n vers geskenk;</i>
2 okukaThixo ukwenzela umntu ufefe, nenceba:	2 theol: of God, show favour, grace, mercy;	2 teol: van God, genade, guns barmhartigheid betoon;

3 ukwenza into ngokumangalisayo, ungenakuchaza nto: <i>eli cebo lokwakha indlu yam ndifumene ndalibabala nje:</i>	3 do something unaccountably; act without being able to account for one's action: <i>I simply cannot explain how I drew up the plans for my house;</i>	3 iets doen vir die motief waarvan jy nie rekenskap kan gee nie: <i>ek kan eenvoudig net nie verduidelik hoe ek die planne vir my huis opgestel het nie;</i>
4 ukufumana uhlasale okanye umenze into embi umntu isilo okanye into kungekho sizathu: <i>amakhwenkwe ambabala ngokumbetha:</i>	4 attack or injure a person, animal or object for no reason whatsoever, without provocation: <i>the boys assaulted him without any provocation.</i>	4 sonder aanleiding 'n mens, dier of voorwerp aanval en leed aandoen of beskadig: <i>die seuns het hom sonder aanleiding aangerand.</i>

(Tshabe 2006:63)

In die eerste voorbeeld word die afkortings “maths” (mathematics) en “wisk” (wiskunde) by die Engelse en Afrikaanse kolomme bygevoeg om aan te dui dat een van die gebruike van die lemma “-ansara” binne die wiskundige gebied geskied. By die lemma “-babala” se tweede verduideliking waar die afkortings “theol” (theology) en “teol” (teologie) gebruik word, word daar aangedui dat dit binne die teologiese gebied van toepassing is.

Die lemma “-ansara” verskyn glad nie in die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* nie. 'n Gepaste Xhosa-lemma vir “answer” of “antwoord” uit hierdie woordeboek lyk as volg:

Phendula, v. t. turn down (the uppermost meat in a boiling pot); turn over; return an answer, answer, reply; **uku-phendula**, n. 8, answering; **um-phenduli**, n. 1, one who replies; **im-pendulo**, n. 5, meat taken out of the pot; a reply, answer; **isi-phendulo**, n. 4, a retort; **um-phendulo**, n. 2, speaking back, murmuring, muttering; **phenduleka**, be turned inside out; reveal, disclose, what one thinks or knows; **phendulela**, give out from the pot; turn inside out, wear inside out; answer for, account for, be responsible for; **isi-phenduphendu**, n. 4, answering back, uproar, tumult.

(2011:126-127)

Let wel dat hier geen aanduiding is dat hierdie lemma binne die wiskundige gebied gebruik kan word nie. Die volgende inskrywing vir die lemma “-babala” is wel gevind:

Babala, v. i. do spontaneously, voluntarily, gratuitously; do unaccountably;
isi-babalo, n. 4, something given voluntarily; **u-babalo**, n. 6, grace,
 favour; spontaneous action.

(2011:5)

Die verduidelikings stem tog ooreen, maar daar word geensins genoem dat hierdie lemma binne die teologiese gebied gebruik word nie. Die volgende inskrywings is in die *Oxford English Xhosa Dictionary* gevind:

answer, vt. vi. –phendula; (fulfil, be suitable or satisfactory for) –anelisa; (succeed) –phumelela; eg. *this plan has not ~ed: eli cebo aliphumelelanga*; (respond when being called) –sabela; ~, n. impendulo (im- iim-); (arith.) isiphumo; (solution of a problem) ukucombulula; ...

(2012:22)

grace, n. (in structure or movement) iwonga (ili- ama-); (elegance of manner) ubunene; (favour, goodwill) ubulele; (short prayer of thanks before or after a meal) umthandazo; (God’s mercy and favour) ubabalo (ulu-), ufefe (ulu-); ...

(2012:253)

Die eerste inskrywing van die lemma “answer” bevat nie etikette soos “maths” of “wisk” nie, maar wel die afkorting “arith.” wat staan vir “arithmetic” (rekenkunde). Rekenkunde is ’n afdeling binne die wiskundige gebied wat fokus op die berekeninge en manipulasie van getalle. Hierdie term word weinig gebruik en word meer gebruik deur die wiskundige gemeenskappe. Die tweede inskrywing van die lemma “grace” bevat geen etikette wat aandui dat hierdie lemma binne die teologiese gebied gebruik kan word nie. Dit bevat wel die verduideliking dat wanneer daar na “God’s mercy and favour” verwys word, die Xhosa-lemma “ubabalo” gebruik kan word.

Aangesien *The Greater Dictionary of isiXhosa* en die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* nie baie ingestel is op vaktaaletikette nie, word die volgende inskrywings as voorbeelde uit die *Oxford English Xhosa Dictionary* aangebied:

vagina, *n.* (anat.) indlela eya esizalweni (in- iin-).

(2012:700)

bumboat, *n.* (naut.) inqanawana ethuthela ukutya kwiinqanawa ezinkulu (i- ii-).

(2012:74)

Hades, *n.* (Gk. myth.) ilizwe labafileyo.

(2012:261)

ether, aether, *n.* either; (med.) umchiza wokulalisa; (poet.) umoya ongaphezu kwamafu (u- imi-); ~ **eal**, *adj.* –ngeyiyo yalo mhlaba; eg. ~ *eal beauty: ubuhle obungebubo balo mhlaba; -asemoyeni.*

(2012:195)

Die bostaande inskrywings bevat onderskeidelik die volgende vaktaaletikette: “anat.” (anatomy), “naut.” (nautical), “Gk. myth.” (Greek mythology) en “med” (medical). Dit is duidelik dat Xhosa meer aandag aan vaktaaletikettering moet bestee, veral binne die wiskundige en tegniese gebiede.

4.4.10 Verstaanbaarheid

Etikette moet so hanteer word dat dit verstaanbaar is omdat “...etikette vir ’n onmiddellike inligtingsoordrag met die eerste vlugtige deurkyk van ’n woordeboek verantwoordelik is” (Gouws 1988: 33). In afdeling 2.6 is ook uitgewys dat etikette in polifunksionele woordeboeke in beide die brontaal en die doeltaal moet verskyn aangesien hierdie tipe woordeboek op die behoeftes van beide taalgebruikergroepe afgestem is.

Verstaanbaarheid van etikette hang in ’n groot mate af van hoeveel leiding hieroor in die inligtingsgidse gegee word en of dit in die teikengebruikers se moedertale aangedui word. Hierdie kwessie sal vervolgens bespreek word.

4.4.10.1 *The Greater Dictionary of isiXhosa*

Aangesien hierdie woordeboek drietalig - in Xhosa, Engels en Afrikaans is, is die woordelys met afkortings in die inligtingsgids verteenwoordig in hierdie drie tale. Die volgende twee eienskappe van hierdie woordelys is opmerklik: die afkortings word nie in kursief gedruk nie en bevat ook geen punte nie. Die rede waarom hierdie eienskappe uitgelig moet word, is omdat

beide die *Oxford English Xhosa Dictionary* en *A New Concise Xhosa-English Dictionary* van kursiefskrif en punte gebruik maak by die lys afkortings. Die volgende word as 'n uittreksel van die Afrikaanse gedeelte van die woordelys uit die *The Greater Dictionary of isiXhosa* aangebied:

Afr	Afrikaans	maw	met ander woorde
Afk	Afkortings	Mbo	Embo-dialek
Agv	as gevolg van	mbt	met betrekking tot
Agtf	Agentief	McL	McLaren
Alg	Algemeen	met	metastatief

(Tshabe 2006:xxvii)

Let op dat die inskrywings in alfabetiese volgorde en in twee kolomme voorkom. 'n Moontlike rede vir die kolomme kan wees dat die lys afkortings redelik lank is en daarom wou die samestellers spasie bespaar. Hierdie woordeboek bevat 'n redelike verskeidenheid afkortings waarvan streeksvariante (dialekte) die grootste deel uitmaak, aangesien dit sterk klem lê op die kultuur en geskiedenis van Xhosa. Die etikette en afkortings word geensins in kategorieë verdeel nie en dus verskyn normale afkortings, soos "a.g.v." (as gevolg van), saam met streeksvariante, soos "Mbo" (Embo-dialek). Die volgende stilistiese etiket verskyn ook in hierdie woordelys:

Coll	colloquial
------	------------

(Tshabe 2006:xxxvi)

Die etiket "coll" word by lemmas gebruik om aan te dui dat die woord in alledaagse gesprekke van toepassing is en liewer nie in formele situasies gebruik moet word nie. Hierdie etiket verskyn as volg in die *Oxford English Xhosa Dictionary* se inligtingsgids:

Stylistic values	
<i>colloq.</i>	colloquial

(Fischer 2012)

Alhoewel beide etikette in hierdie twee woordeboeke as afkortings gebruik word om aan te dui dat 'n sekere lemma “colloquial” (omgangstaal) is, is daar 'n klein verskil in die vorm van hierdie stilistiese etikette. Waar die *The Greater Dictionary of isiXhosa* die afkorting “coll” gebruik, maak die *Oxford English Xhosa Dictionary* gebruik van die afkorting “colloq.”. Hierdie inkonsekwente gebruik van etikette is wat verwarring by woordeboekgebruikers kan veroorsaak.

4.4.10.2 *Oxford English Xhosa Dictionary*

Van die drie woordeboeke wat gebruik word vir hierdie navorsing, is die *Oxford English Xhosa Dictionary* die nuutste weergawe van 'n Xhosa-woordeboek aangesien dit in 2012 gepubliseer is. Mens sou die afleiding wou maak dat die inligtingsgids dus volledig, korrek en konsekwent moet wees. Ná verdere bestudering, is die volgende opmerklik:

- Die afkortings is verdeel in drie lyste, naamlik: afkortings, vaktaleetikette en stilistiese etikette.
- Die vaktale- en stilistiese etikette word in kursief en met punte gedruk, maar die afkortings is in normale drukskrif en volledig uitgetik.
- Die vaktale- en stilistiese etikette verskyn in kursief in die inligtingsgids, maar in drukskrif tussen hakies as woordeboekinskrywing.
- Die afkortings verskyn in drukskrif, volledig uitgetik, in die inligtingsgids, maar in kursief en afgekort as woordeboekinskrywing.

Hier volg 'n paar uittreksels van die drie woordelyste uit die *Oxford English Xhosa Dictionary*:

Abbreviations used in the text
indefinite article
Interjection
Interrogative
Latin
Noun

(Fischer 2012)

Specialist English Register and Abbreviations used

<i>maths.</i>	mathematics
<i>med.</i>	medical
<i>mil.</i>	military
<i>myth.</i>	mythology
<i>naut.</i>	nautical

(Fischer 2012)

Stylistic values	
<i>colloq.</i>	colloquial
<i>euphem.</i>	euphemistic
<i>fig.</i>	figurative
<i>hum.</i>	humorous

(Fischer 2012)

Die feit dat hierdie woordeboek onderskeid tref tussen afkortings, vaktaaletikette en stilistiese etikette in die inligtingsgids is 'n groot voordeel, veral wat die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek betref. Wanneer 'n lemma nageslaan word, sal daar geen verwarring wees by die identifisering van watter tipe afkorting of etiket betrokke is nie. Die samestellers het wel die afkortings en etikette onderskei van die ander woorde en lemmas in die inskrywings deur middel van die gebruik van afkorting en kursivering. Ongelukkig vir die woordeboekgebruiker, word hierdie tegniek nie konsekwent toegepas nie, aangesien die inligtingsgidsweergawe nie met die inskrywingsweergawe ooreenstem nie.

Verdere bestudering van hierdie woordeboek se woordelyste het tot die volgende opmerkings gelei:

- Die afkortings, vaktaaletikette en stilistiese etikette verskyn afsonderlik in alfabetiese volgorde.
- Die lys afkortings verskyn op een bladsy en die vaktaal- en stilistiese etikette op 'n ander in een kolom.
- Aangesien dit 'n Engels-Xhosa woordeboek is, verskyn die meeste van die afkortings, vaktaal- en stilistiese etikette in Engels, met een of twee Xhosa- uitsonderings.

Alhoewel die *Oxford English Xhosa Dictionary* glad nie enige kultuuretikette, soos byvoorbeeld die etikettering van hlonipha-terme, bevat nie, is die woordelyste redelik netjies uiteengesit, wat dit 'n gebruikersvriendelike woordeboek maak.

4.4.10.3 *A New Concise Xhosa-English Dictionary*

Aangesien die *A New Concise Xhosa-English Dictionary* nie veel op die etikettering van nie-standaardlemmas fokus nie, is dit moeilik om die inligtingsgids se woordelys te evalueer. Die volgende paar opmerkings word nogtans gemaak:

- Hlonipha-terme, streeksvariante en stilistiese variante se etikettering is afwesig.
- 'n Beperkte aantal etikettering vir leenwoorde word gelys.
- Alhoewel alle afkortings en etikette punte bevat, bestaan daar 'n mengsel van drukskrif- en kursiewe skrifformaat.

Soos daar reeds voorheen genoem is, is hierdie woordeboek die dunste van die drie wat gebruik word vir hierdie navorsing en dus sal daar dan ook 'n beperking op die inligting wat dit bevat, wees. Hierdie woordeboek is saamgestel met die enkele doel om duidelike en akkurate definisies van lemmas aan gebruikers te verskaf. Nietemin, daar moet steeds genoem word dat die inkonsekwente gebruik van druk- en kursiewe skrif in die woordelys 'n moontlike probleem vir die woordeboekgebruiker kan veroorsaak. Hier volg 'n uittreksel van die woordelys uit die *A New Concise Xhosa-English Dictionary*:

List of Abbreviations			
distrib. . .	distributive.	pr. cop. . .	pronominal copula.
E. . .	English.	pr. obj. . .	pronominal object.
<i>e.g.</i> . .	for example.	pr. subj. . .	pronominal subject.

(McLaren 2011:xviii)

Hierdie afkortings en etikette kom ook, soos in die geval van die ander twee woordeboeke, in alfabetiese volgorde voor en alhoewel afkortings, soos "E." (English) gesien word as die etikettering van leenwoorde, word daar geen onderskeid tussen afkortings en etikette getref nie. Ná die noukeurige bestudering van hierdie woordeboek se woordelys in die inligtingsgids,

word hierdie woordeboek nie aanbeveel vir die persoon of taalkundige wat geïnteresseerd is in die Xhosa-kultuur of -geskiedenis nie.

4.4.11 Etikettipe

Beyer (2006: 233) verskaf 'n tipologie van leksikografiese etikette wat alle tipes etikette omsluit en onder andere groepsetikette, slengetikette, linguistiese etikette en stilistiese etikette bevat. Subafdelings van groepsetikette is geografiese etikette, temporele etikette, tegniese etikette, gebruiklikheidsetikette en kultuuretikette. Die doel van die woordeboek en woordeboektype sal help bepaal watter van hierdie etikette in 'n bepaalde woordeboek benut moet word. In hierdie studie word veral gefokus op die belangrikheid van stilistiese, temporele, ruimtelike, vaktaal- en kultuuretikette.

Die *Greater Dictionary of isiXhosa* gee aandag aan alle tipes etikette, terwyl minder etikettipes in die ander twee woordeboeke voorkom. Vergelyk die bespreking hierbo by woordeboektypes.

Hierdie hoofstuk het die toepassing van etikettering in Xhosa-woordeboeke bespreek, met spesiale verwysing na die volgende drie woordeboeke: *The Greater Dictionary of isiXhosa* (volumes 1, 2 en 3), J. McLaren's *A New Concise Xhosa-English Dictionary* (2011) en Arnold Fischer's *Oxford English Xhosa Dictionary* (2012). Uit hierdie navorsingswerk is dit duidelik dat die hantering van etikette van die tipe woordeboek en gebruiker afhang, maar ook dat Xhosa-woordeboeke 'n gebrek aan 'n volledige etiketteringstelsel het – soos ook in die geval van ander tale. Dit is duidelik dat Xhosa 'n kultuurryke taal is en dat kultuuritems korrek en konsekwent geëtiketteer behoort te word.

4.5 XHOSA AS 'N LEKSIKOGRAFIESE JONG TAAL

Alhoewel die amaXhosa hulself voor die Nederlanders in Suid-Afrika gevestig het, is die taal van die Xhosa 'n redelike jong taal wat leksikografie betref. Akademies en leksikografies het Afrikaans en Engels voorheen voorkeur in Suid-Afrika geniet wanneer dit kom by terminologie-ontwikkeling in verskillende velde en as gevolg hiervan is daar 'n tekort aan leksikografiese ekwivalente in die Afrika-tale. Volgens Mongwe (2006:75) skryf Mphahlele (2004) die volgende hieroor:

Afrika-terminoloë, leksikograwe, onderwerp-spesialiste en linguiste moet akkurate, nuwe ekwivalente in hulle moerdertaal produseer vir die talle terme in Engels.

Hierdie termskepping is 'n groot uitdaging vir leksikograwe wat die taak van 'n Xhosa-woordeboek aandurf. Wat etikettering in hierdie verband betref, is dit belangrik dat die vakgebiede waartoe terme behoort, akkuraat aangedui behoort te word.

Kavanagh (2000) vergelyk drie woordeboeke, naamlik die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*, vol. X (1996), *Dictionary of South African English on Historical Principles* (1996) en *The Greater Dictionary of isiXhosa* (1989), ten opsigte van hulle kulturele inhoud of dan afwesigheid daarvan. Sy let op dat die WAT “'n paar kulturele in plaas van leksikale inskrywings bevat, en dat die meerderheid hiervan Bybelse inskrywings is” (2000:110), soos byvoorbeeld met *mure van Jerigo* (walls of Jericho). In die geval van die Engelse woordeboek soos voorheen genoem, het sy ook vele kulturele inskrywings opgemerk in terme van die Suid-Afrikaanse Engels en nie die volledige Engelse taal nie. 'n Paar van hierdie inskrywings handel oor Suid-Afrikaanse instansies, hetsy histories of modern, en ook mense, plekke en gelowe (2000:110). Wanneer kulturele leksikale items in woordeboeke opgeneem word, soos hierbo aangedui, behoort hulle van kultuuretikette voorsien te word.

Haar bevindinge oor die *The Greater Dictionary of isiXhosa* was 'n bietjie positiewer as oor die ander twee woordeboeke. Kavanagh noem dat hierdie woordeboek 'n verklarende asook 'n vertalende woordeboek is, en dat dit baie grammatikale inligting en beskrywings van 'n groot verskeidenheid Xhosa-tradisies bevat (2000:110). Sy haal selfs 'n gedeelte uit die voorwoord aan, van die eerste volume geskryf deur John Lamprecht: “Die samestellers van hierdie woordeboek het daarin geslaag om die lewende asem en gevoel van die Xhosa-wêreld vas te vang. Hier is geen koue analise nie, maar wel 'n werkstuk wat die lewens van Xhosa-mense weerspieël” (Kavanagh 2000:110 – my vertaling, K.L.).

Die volgende hoofstuk sal poog om die volledige studie op te som asook voorstelle vir verdere studie aan te bied.

HOOFTUK VYF

OPSOMMING, BEPERKINGS EN VOORSTELLE

5.1 OPSOMMING

Die doel van hierdie studie is om vas te stel wat die korrekte hanterig van etikette behoort te wees, met spesifieke verwysing na die toepassing daarvan in Xhosa-woordeboeke. Om hierdie

doel te bereik, is onder meer in Hoofstuk Een die verdere doelstellings gestel, naamlik: om die essensies van etikette te bepaal, om insigte te bekom van kundige Xhosa-sprekers oor geselekteerde Xhosa-woordeboeke, om uit te kom by die hanteringskriteria van etikette en om die hanteringskriteria eksemplaries in die praktyk aan te dui.

In Hoofstuk Twee tot Vier is 'n poging aangewend om hierdie doelstellings te verwesenlik.

In Hoofstuk Twee is gekyk na die essensie van etikettering en daaruit is hanteringskriteria afgelei. 'n Redelike aantal is hier geïdentifiseer. In Hoofstuk Drie is daar gepoog om insigte te verkry van kundige Xhosa-sprekers as toeligting tot die hantering van etikette in Xhosa-woordeboeke. Dit is gedoen met die hulp van 'n vraelys wat in drie onderhoude gebruik is en ook per e-pos aan ander kundiges by Oos-Kaapse universiteite gestuur is. Die terugvoer in laasgenoemde verband was uiters teleurstellend. Nieteenstaande die teleurstelling wat die reikwydte en diepte van die insae verskraal het, kon daar uit die ondersoek bevindinge gemaak word. Wat veral van belang is, is die afgeleide bevindings. Uit hoofstukke twee en drie is 'n lys van hanteringskriteria van etikette saamgestel.

In Hoofstuk Vier is die hanteringskriteria kortliks beskryf en toe eksemplaries aan die hand van voorbeelde prakties toegelig. Dit is gedoen teen die agtergrond van 'n skou oor 'n kort geskiedenis van die Xhosa-taal, die belangrikheid van kultuuroorwegings en Xhosa as 'n jong akademiese en leksikografiese taal.

5.2 TEKORTKOMINGE

Die gebreke in hierdie studie blyk uit die volgende:

- Die studie is hoofsaaklik beperk tot drie Xhosa-woordeboeke omdat die korpus data van Xhosa as jong akademies/leksikografiese taal uiters skraal is.
- Die veldnavorsing met 'n vraelys het nie volledig voloen aan die verwagtinge nie, veral gesien die e-posrespondente wat nie gereageer het nie.
- Die gesloer met die verkryging van etiese klaring was problematies. Dit het 'n beduidende invloed gehad op die reikwydte van die vraelys en die tyd wat aan veldwerk kon spandeer word.

5.3 BEVINDINGE

Bevindinge ten aansien van hierdie studie kan as volg gelys word:

- Die ondersoek na die essensies van etikette het dit moontlik gemaak om hanteringskriteria van etikette te bepaal.
- Om op outentiekheid aanspraak te maak, is alle woordeboektypes en Xhosa-woordeboeke in die besonder aangewese op die hanteringskriteria van etikette vir woordeboekontwerp en -samestelling.
- Die geldigheid en haalbaarheid van die hanteringskriteria blyk duidelik uit die eksemplaries-praktiese implementering daarvan.
- Daar blyk 'n tekort aan leksikografiese vaardigheid en kundigheid te wees onder sommige Xhosa-sprekers/gebruikers. Daar is klaarblyklik ook 'n gebrek aan 'n woordeboekkultuur onder sodanige persone en waarskynlik op alle vlakke van akademiese betrokkenheid.

5.4 VOORSTELLE

Vanweë die gebreke soos hierbo aangedui, word voorgestel dat 'n opvolgstudie gedoen word waarin meer gebruikers op verskillende vlakke betrek word.

BIBLIOGRAFIE

A. Primêre Literatuur (Woordeboeke)

Fischer, A. 2012. *Oxford English Xhosa Dictionary*. Suid-Afrika: Oxford University Press.

Gouws, R., Feinauer, I. en Ponelis, F. 1994. *Basiswoordeboek van Afrikaans*. Pretoria: J.L. van Schaik.

Hawkins, J.M. 1996. *The South African Oxford School Dictionary*. Kaapstad: Oxford University Press.

Johnson, S. 1747. *The plan of a dictionary of the English language*. Faksimile-uitgawe-1970. Menston: The Scholar Press.

Labuschagne, F.J. en Eksteen, L.C. 2010. *Pharos Verklarende Afrikaanse Woordeboek*. Kaapstad: Pharos Woordeboeke.

Marckwardt, A.H., Cassidy, F.G., Hayakawa, S.I. en McMillan, J.B. 1969. *Funk & Wagnalls Standard Dictionary*. Internasionale uitgawe. New York: Funk & Wagnalls.

Mayor, M. 2009. *Longman Dictionary of Contemporary English (5)*. U.S.A: Longman Dictionaries.

McLaren, J. 2011. *A New Concise Xhosa-English Dictionary*. Kaapstad: Maskew Miller Longman.

Mini, B.M. (Red.). 2003. *The Greater Dictionary of isiXhosa. Volume 2 K to P*. Alice: IsiXhosa National Lexicography Unit. University of Fort Hare.

Odendal, F.F. en Gouws, R.H. 2005. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Kaapstad: Pearson Education South Africa.

Oxford Dictionaries. 2011. *Concise Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Pahl, H.W. (Red.). 1989. *The Greater Dictionary of isiXhosa. Volume 3 Q to Z*. Alice: IsiXhosa National Lexicography Unit. University of Fort Hare.

Tshabe, S.L. (Red.). 2006. *The Greater Dictionary of isiXhosa. Volume 1 A to J*. Alice: IsiXhosa National Lexicography Unit. University of Fort Hare.

B. Sekondêre Literatuur

Atkins, B.T.S. en Rundell, M. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. United Kingdom: Oxford University Press.

Babbie, E. 2011. *Introduction to Social Research*. Belmont: Wadsworth.

Béjoint, H. 2000. *Modern Lexicography: An Introduction*. United Kingdom: Oxford University Press.

Bergenholtz, H. en Gouws, R.H. 2010. A New Perspective on the Access Process. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* no 44.

Bergenholtz, H. en Tarp, S. 2002. Die moderne lexikographische Funktionslehre. Diskussionsbeitrag zu neuen und alten Paradigmen, die Wörterbücher als Gebrauchsgegenstände verstehen. *Lexicographica* 18: 253-263.

Beyer, H.L. 2006. *'n Metaleksikografiese ondersoek na konteksleiding in Afrikaanse vertalende woordeboeke*. Ongepubliseerde D.Litt-tesis. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.

Beyer, H.L. 2011. 'n Algemene tipologie van leksikografiese etikette. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 51(3): 419-445.

Brand, J.E. 2000. Lexicographic Inconsistency in the Central List of *Major Dictionary/Groot Woordeboek*. Ongepubliseerde M.Phil.-tesis. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.

De Stadler, L.G. 1989. *Afrikaanse Semantiek*. Johannesburg: Southern Boekuitgewers.

Gouws, R.H. 1988. Die Gebruik van Etikette as Leksikografiese Hulpmiddel. *SA Tydskrif vir Taalkunde*: Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.

Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria, Kaapstad: Academica.

- Gouws, R.H. 2005. Oor die verhouding tussen woordeboekstrukture, woordeboekinhoud en leksikografiese funksies. *Afrilex-reeks 15:2005. Lexikos 15*:52-69. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Gouws, R.H. 2014. Leksikografie. In: Carstens, W.A.M. en Bosman, N. (Reds.). *Kontemporêre Taalkunde*: 373-405. Pretoria: Van Schaik.
- Harteveld, P. 1993. Etiket in sinchronies verklarende woordeboeke. *Afrilex-reeks 3:1993. Lexikos 3*: 140-151. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Hartmann, R.R.K. 2001. *Teaching and Researching Lexicography*. New Jersey: Pearson Education.
- Hartmann, R.R.K. (Red.). 2003. *Lexicography: Critical Concepts*. Londen: Routledge.
- Hauptfleisch, D.C. 1993. Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. *Lexikos 3*: 83-139.
- Hausmann, F.J., Reichmann, O., Wiegand, H.E. en Zgusta, L. (Reds.). 1989-1991. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. Ein Internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie*. Berlyn en New York. Walter de Gruyter.
- Hurtado, C.J. 1994. The Integration of Pragmatic Information in Lexical Entries. A Programmatic Proposal. Hyldgaard-Jensen, K. en Perdersen, V.H. (Reds.). 2003: 297-311.
- Kavanagh, K. 2000. Words in a Cultural Context *Afrilex-reeks 10:2000. Lexikos 10*: 99-118. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Khumalo, L. 2009. Looking beyond Meaning in the *Advanced Ndebele Dictionary*. *Afrilex-reeks 19:2009 Lexikos 19*: 102-111. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Kipfer, B.A. 2013. Glossary of Lexicographic Terms. In: Jackson, H. (Red.). 2013. *The Bloomsbury Companion to Lexicography*. Londen, New Delhi, New York en Sydney: Bloomsbury.

- Landau, S. 2001. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Lombard, F.J. 1993. Etiketie in sinchronies verklarende woordeboeke. *Lexikos* 3: 140-166.
- Maphosa, M. en Nkomo, D. 2009. The Microstructure of *Isichazamazwi SesiNdebele*. *Lexikos* 19 Supplement: 38-50.
- Mavoungou, P.A. 2006. A Trilingual Dictionary Yilumbu-French-English: An Ongoing Project. *Afrilex-reeks* 16:2006. *Lexikos* 16: 121-144. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Mongwe, M.J. 2006. *The role of the South African National Lexicography Units in the planning and compilation of multifunctional bilingual dictionaries*. Ongepubliseerde MA-verhandeling. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Neufeldt, V. 1999. Informality in Language. *Dictionaries, Journal of the Dictionary Society of North America* (20): 1-22. Madison: University of Wisconsin.
- Neuman, W. L. 2011. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7). Boston: Pearson Education.
- Otto, A.N. 1989. Kriteria vir 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek. Ongepubliseerde D.Litt-tesis. Stellenbosch: Universiteit Stellenbosch.
- Sakwa, L.N. 2011. Problems of Usage Labelling in English Lexicography. *Afrilex-reeks* 21:2011 *Lexikos* 21: 305-315. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Struwig, F.W. en Stead, G.B. 2001. *Planning, Reporting & Designing Research*. Kaapstad: Pearson.
- Svensén, B. 2009. *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary Making*.
- Sykes, J. en Schofield, K. 1993. *Practical Lexicography, custom edition: Principles and Methods of Dictionary-Making*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Van Sterkenburg, P. (Red.). 2003. *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Verkuyl, H., Jansen, M. en Jansen, F. 2003. The codification of usage by labels. Van Sterkenburg, P. (Red.). 2003: 297-311.

Wiegand, H.E. 1996. A theory of lexicographic texts. An overview. *SA Journal of Linguistics* 14(4): 134-149.

Zgusta, L. 1971. *Manual of lexicography*. Den Haag: Mouton.

C. Webtuistes

1. <http://maarten.janssenweb.net/Papers/labels.pdf>

Janssen, M., Jansen, F. en Verkuyl, H. *The Codification of Usage by Labels*. Geraadpleeg: 24/07/2014.

D. Onderhoude met anonieme kundiges

BYLAAG A: VRAELYS (AFRIKAANS)

1. Biografiese besonderhede

Naam en Van:

Werk se naam:

Posisie bekleed:

Ouderdom:

Geslag:

Moedertaal:

Indien nie Xhosa-moedertaalspreker nie, wat is u hoogste kwalifikasie in Xhosa?

.....

Hoe gereeld gebruik u die *Oxford English Xhosa Dictionary*?

Daaglik	Weeklik	Maandelik
bv. elke werksdag	bv. tussen 1 en 4 keer per week	bv. tussen 1 en 3 keer per maand

Hoe gereeld gebruik u *A New Concise Xhosa-English Dictionary*?

Daaglik	Weeklik	Maandelik
bv. elke werksdag	bv. tussen 1 en 4 keer per week	bv. tussen 1 en 3 keer per maand

Hoe gereeld gebruik u *The Greater Dictionary of isiXhosa*?

Daaglik	Weeklik	Maandlik
bv. elke werksdag	bv. tussen 1 en 4 keer per week	bv. tussen 1 en 3 keer per maand

2. Behoort slegs die standaardvariëteit in hierdie woordeboeke hanteer te word? Motiveer.

.....

.....

.....

3. Hier volg 'n voorbeeld van 'n streeksvariant in Xhosa:

ùm.fúmbèsi b/n ½ : HI = umnakwe:

Die eggenoot van my vrou se suster.

Word genoeg variëteite in hierdie woordeboek(e) gedek?

.....

.....

4. Indien nie, noem die ander variëteite wat ook hanteer/erken behoort te word in hierdie woordeboek(e).

.....

.....

.....

5. Leenwoorde word aangetref en aangedui in The Greater Dictionary of isiXhosa. Hierdie woorde is van ander tale ontleen. 'n Voorbeeld is as volg:

i-**ákilè** b/n 9/10 < Afr akker:

Die 101ord “-akile” is aan die Afrikaanse 101ord “akker” ontleen.

Word leenwoorde korrek in hierdie woordeboek aangedui?

.....

Indien nie, het u enige voorstelle wat die aanduiding van leenwoorde sal verbeter?

.....

.....

6. Stilistiese woorde word aangetref en aangedui in die Oxford English Xhosa Dictionary. Dit is woorde waar die spesifieke omstandighede waarin hulle gesê word en die manier waarop hulle bedoel word, in ag geneem moet word. 'n Voorbeeld is as volg:

chancy, *adj.* (colloq.) –nengozi; (uncertain) –ngaqinisekanga.

Die afkorting “colloq.” Staan hier vir “colloquial”. Dit beteken dat die 101ord in alledaagse omstandighede gebruik word.

Word stilistiese woorde korrek in hierdie woordeboek aangedui?

.....

Indien nie, het u enige voorstelle wat die aanduiding van stilistiese woorde sal verbeter?

.....

.....

7. Hlonipha-woorde word aangetref en aangedui in The Greater Dictionary of isiXhosa. Dit is gespesialiseerde “vermydingsterme” wat deur getroude vroue, of inisiantie gebruik word om te verhoed dat sekere gewone woorde of gedeeltes daarvan uitgespreek word. ‘n Voorbeeld is as volg:

í·**béthà** hlon f *inja*: hond.

Dit is ’n Hlonipha- 102ord vir abafazi/getroude vrouens

Hier word die Hlonipha-woord aangedui deur die afkorting “hlon”.

Word Hlonipha-woorde korrek in hierdie woordeboek aangedui?

.....

Indien nie, het u enige voorstelle wat die aanduiding van Hlonipha-woorde sal verbeter?

.....

.....

8. In Afrikaanse en Engelse woordeboeke word daar gebruik gemaak van sekere tipes etikette. Die vier hoofkategorieë etikette is stilisties, temporeel, vaktueel en geografies. Hierdie etikette verskyn NIE almal in hierdie woordeboeke NIE. Sou u sê dat hierdie woordeboeke hierdie tipe etikettering benodig?

.....

.....

9. Indien wel, tot watter mate en op watter wyse sou u sê moet hierdie stelsel geïmplementeer word?

.....

.....

.....

10. Indien nie, wat is u rede(s)?

.....

.....

.....

11. Mag die inligting wat in hierdie vraelys deurgegee is deur u, gebruik word as bronne?

Ja	Nee

.....

Handtekening

.....

Datum

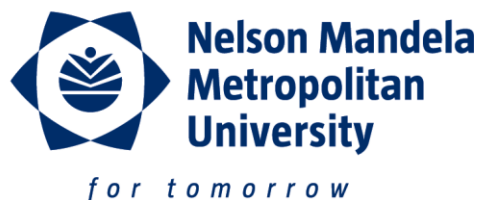
Baie dankie vir u samewerking met betrekking tot hierdie vraelys. U tyd en moeite word waardeer.

Vriendelike groete

Kie-Mari Landman

BYLAAG B: ETHICS CLEARANCE LETTER

• PO Box 77000 • Nelson Mandela Metropolitan University
• Port Elizabeth • 6031 • South Africa • www.nmmu.ac.za

**SOUTH CAMPUS
FACULTY OF ARTS**
Tel. +27 (0)41 5042855 Fax. +27 (0)41 5041661
Noxolo.mngonyama@nmmu.ac.za

Ref: H/16/ART/ALS-001

14 March 2016

Ms K Landman
46 Norfolk Street
SHERWOOD
6025

Dear Ms Landman

DIE HANTERING VAN ETIKETTE IN WOORDEBOEKE, MET SPESIALE VERWYSING NA ISIXHOSA – WOORDEBOEKE. (THE TREATMENT OF LABELS IN DICTIONARIES, WITH SPECIAL REFERENCE TO ISIXHOSA DICTIONARIES)

Your above-entitled application for ethics approval served at the FPGSC Higher Degrees sub-committee of the Faculty of Arts Faculty Postgraduate Studies Committee.

We take pleasure in informing you that the application was approved by the Committee.

The Ethics clearance reference number is **H/16/ART/ALS-001**, and is valid for three years, from 14 March 2016 – 14 March 2019. Please inform the FPGSC, via your supervisor, if any changes (particularly in the methodology) occur during this time. An annual affirmation to the effect that the protocols in use are still those for which approval was granted, will be required from you. You will be reminded timeously of this responsibility.

We wish you well with the project.

Yours sincerely

Mrs N Mngonyama
FACULTY ADMINISTRATOR

cc: Promoter/Supervisor
HoD
School Representative: Faculty FPGSC